

TALLINN - EN PERSONLIG VÄGVISARE

INNEHÅLL

Lite om historien
Till Domberget!
Vid Rådhusplatsen
Från Långgatan till Bredgatan
I svenska fotspår
Affärsgatan Viru
Runt stadsmuren
Till Kadriorg och Pirita!
Nya förstäder...och gamla
Tallinn från A till Ö
Praktiska adresser

Pass och visum

Alla som besöker Estland måste ha giltigt pass, men svenskar, finländare, norrmän, danskar, engelsmän med flera behöver inte längre visum. När Estland om något år blir EU-medlem kommer man att omfattas av det s k Schengenavtalet. Resandet mellan Estland och andra EU-länder blir då fritt.

Mat och logi

Under senare år har Tallinn fått allt fler nya hotell och restauranger. Därigenom har det också blivit lättare att på plats få hotellrum och restaurangbord. Men i takt med att allt fler hotell kan nås via Internet - och fortfarande via telefon och telefax - finns all anledning att boka i förväg, särskilt sommartid. Borta är naturligtvis den sovjetiska seden att muta hovmästare med västvaluta för att få bord.

Hotellen har nästan alltid tv på rummet och vanligen kan man se svenska TV-nyheter via finlandssvenska TV 4. Annars kan man följa med vad som händer i världen via nyhetsprogram i någon av satellitkanalerna eller via radio.

Pengar och brottslighet

Kreditkort godtas av de flesta hotell och restauranger. De största estniska bankerna ägs av svenska Föreningssparbanken (Hansapank) resp. SEB (Ühispank) och växlar fritt alla valutor. Den estniska kronan är knuten till den tyska marken, 1 DEM = 8 EEK (estniska kronor). Därigenom är den estniska kronan också knuten till euron.Euron införs 2011. Regeringen får inte devalvera valutan utan att riksdagen ändrar kronlagen. Det gör det i praktiken omöjligt att snabbt nedvärdera den estniska kronans värde mot andra valutor.

På banker, hotell, restauranger och andra inrättningar tar du dig nästan alltid fram på engelska. Allt fler hotell och restauranger har anställda som förstår lite svenska. Äldre människor klarar fortfarande lite tyska (och ryska).

Däremot är priserna fortfarande betydligt lägre i Tallinn, vilket lockar hundratusentals finländska och tiotusentals svenska shoppingturister.

Fortfarande gäller rådet att vara försiktig på stan. Visserligen har ingen nykter svensk turist råkat riktigt illa ut. Men berusade turister kan bli rånade. Framför allt sådana som tror att en del flickor på de större hotellen bara lockas av deras charm.

"Kriminaliteten är en anledning att iaktta försiktighet - men inte att stanna hemma" menar också Pär Lindström i sin utmärkta handbok "Att resa i Estland" (1994).

Under de år jag drev resebyrå Estlandsresor AB råkade bara en av mina resenärer illa ut. Han gav sig ut mitt i natten, rätt berusad, med en dyrbar systemkamera för att ta foton av nattlivet. Föga förvånande blev han knackad på huvudet, fråntogs sin kamera och hade ganska ont i huvudet morgonen efter. Det hade han nog haft ändå...

Men om du är lika försiktig i Tallinn som du förhoppningsvis är hemmavid, bör du inte råka ut för något otrevligt. Då kan din resa till Tallinn bli en upplevelse.

Varför ska man åka till Tallinn?

Människor är olika och så är skälen till att en del borde besöka Tallinn och resten av Estland. För svenskar är en resa hit som en repetitionskurs i svensk historia, men mycket roligare än skolundervisningen. Vart du än kommer kan du höra berättelser om "svenske kungen", i praktiken Karl XII, men även en rad andra svenska kungar har besökt Estland. Även om du hör till dem som tyckte att historia var tråkigt som skolämne, kan du nog lockas hit om du exempelvis bläddrar i en "Kort vägledning till svenskminnen i Estland", som Hans Lepp vid svenska ambassaden utgav i Tallinn år 1994.

Få är de som inte fascineras av Gamla stan och Domberget. I december 1997 infördes Tallinns Gamla stad i FN-organet UNESCO:s förteckning över de mest bevaransvärda byggnadsminnena i världen.

4/5 av den 2 350 meter långa Stadsmuren är bevarad, likaså 18 av dess 27 torn.

När du ser den välbevarade ringmuren och alla de gamla tinnarna och tornen kan du förstå dem som tyckt att detta är en av Europas vackraste städer. Författaren Jan-Olof Olsson, också känd som DN-kåsören Jolo, skrev i augusti 1967: "Det här är som Visby - men stackars Visby, det här är tio gånger bättre." Hellre än att ställa en skönhet mot en annan kan man försöka njuta av båda.

Jolo skrev vidare: "Det är underbart att tänka sig att det fanns en tid då Tallinn betydde sol, sommar, ferie och fest. I ett kvarts sekel har namnet nu varit laddat med tragik - det har betytt rysk och tysk ockupation, krig, utrensningar, massaker, den förtvivlade flyktvägen över Östersjön."

Så tänkte nog de flesta av de få svenskar som alls tänkte på Baltikum. Framför allt de som mindes det snabba svenska erkännande av den sovjetiska ockupationen och baltutlämningen och som därför led av skuldkänslor.

Men ett dåligt samvete är sällan en god grund för goda handlingar. Det är bättre att göra något gott idag än att älta det olyckliga som skedde i går och i förrgår. Och när esterna tänker på Sverige minns de snarare de drygt 30 000 estländare som fick en fristad där efter kriget än de

147 balter, varav 7 ester, som alldeles i onödan utlämnades i januari 1946. Och de tänker snarare på hur den svenska regeringen under senare år blivit en av Baltikums bästa vänner i världen snarare än på glömskan, likgiltigheten och kallsinnet dessförinnan.

Sverige och svenskarna är mer populära i dagens Estland än kanske någon annanstans i världen. Även om ni skulle anse det delvis oförtjänt - njut av det och visa er värdiga de varma känslor ni möts av i Tallinn. Och unna er att upptäcka denna Stockholms närmaste huvudstad, som under senare år blivit en av de mer spännande i hela Europa.

Frihetskampens dramatik är över för den här gången, men den rasande snabba utvecklingen under självständighetstiden är väl så fascinerande att följa på plats. Esterna har mycket att lära av Sverige, men svenskar har nog en del att lära också av esternas helt annorlunda erfarenheter under de senaste årtiondena.

Tallinn är värt en resa också av andra skäl. Du kan äta och dricka lika gott som i Europas storstäder, men betydligt billigare. Här har du råd att unna dig det där lilla extra!

OM DU KOMMER MED BIL...

...är det enklast att sätta bilen på färja från Stockholm eller Helsingfors och spara krafter under en skön båtture. Det finns också båtförbindelse från Karlskrona till den litauiska hamnstaden Klaipeda (mellankrigstidens Memel) samt från Stockholm till den lettiska huvudstaden Riga om du skulle vilja ta dig till Estland söderifrån.

Om du tar bilen till Estland måste du ta med svenskt körkort och grönt kort, som du får från ditt försäkringsbolag och som visar att bilen är försäkrad i hemlandet. Kör du en dyr bil bör du installera en immobilisator om du inte redan har det, alltså en startspärr som stryker el- och bränsletillförseln om någon försöker tjuvstarta bilen. En sådan startspärr fordras för att stöldskyddet i din bilförsäkring ska gälla. Immobilisatorn installeras av ett alarmföretag eller en bilverkstad. Det kostar några tusenlappar men minskar stöldrisken också i Sverige.

De estniska landsvägarna är av hygglig klass och skiljer sig inte mycket från de svenska. Det finns inte lika mycket motorvägar, men både landsvägen till Tartu och till Riga kommer att byggas ut till motorvägsklass.

Vägmärken och trafiklagar påminner om dem i andra europeiska länder. Halvljus och säkerhetsbälten måste alltid användas. Småbarn måste sitta i barnsäte. Vinterdäck är obligatoriska från 1 december till 1 mars. Föraren måste alltid ha med sig sitt körkort, bilens registrerings- och försäkringsbevis samt - om föraren inte är ägare - ett intyg från ägaren att han eller hon har rätt att använda bilen. Det senare kan verka krångligt för svenskar, men tillkom för att försvåra bilstölder när ryska maffiagrupper i samarbete med sovjetisk militär smugglade framför allt lyxbilar ur landet.

Hastighetsgränserna är samma som i Sverige - 50 km/ timmen i samhällen och 90 km/timmen på landsväg om inget annat anges. Ser du ett grönt lönnlövmärke på en bil är föraren ovan och får hålla högst 70 km/timmen. Märket måste hållas synligt på bilen - både fram och bak - under två år efter det att föraren fått sitt körkort.

Under sovjettiden betraktades kartor som militära dokument och såldes därför inte till privatpersoner. De stadskartor som fanns visade avsiktligt fel namn eller sträckningar på vägar, floder, berg med mera för att lura utländska spioner. Spionsatelliter behövde dock inga turistkartor, så som så ofta krånglade sovjetmakten mest till det för sina egna invånare och oskyldiga turister. Idag är det förstås ingen konst att få tag i bra kartor av alla de slag.

Bensin kunde man under sovjettiden tvingas köa i timal för att kanske få. Den enda bensin man numera inte hittar är den lågoktaniga, stinkande sovjetiska. Däremot finns vanlig västerländsk bensin, också blyfri, att få hos Neste, Statoil och andra mackkedjor. Bensinmackarna ligger lika tätt som i Sverige och en hel del säljer också livsmedel med mera och har öppet dygnet runt.

Alkohol vid ratten är strängt förbjudet. Polisen har rätt att tvinga vilken bilförare som helst att när som helst blåsa i ballong. Om provet visar minsta promillehalt måste du lämna bilen på platsen, betala dryga böter och i värsta fallet återkomma för rättegång och dom. Så drick inget om du ska köra - inte bara för det möjliga straffets skull utan för att minska risken för olyckor.

I den förra upplagan av denna bok uppmanades bilturister att varje gång de besökte en restaurang eller dylikt ta med sig vindrutetorkare och annat löstagbart in. Annars försvann de. Reservdelar till bilar var värda sin vikt i guld. Idag skulle ingen komma på tanken att ta med sig vindrutetorkare på krogen.

Parkeringsproblemen har blivit större i takt med att allt fler stadsbor skaffat bilar. Gratisplatser har blivit mer sällsynta här som i andra europeiska städer. Parkeringsskyltar har vitt P på blå botten. Skyltar med två korslagda hammare med klockslag under anger den tid då du får parkera där under vardagar. Det största p-huset i centrum ligger bakom Kaubamaja (Varuhuset), i Hansabankens hus på Rävåla 5. Det är öppet till midnatt och kostar 10 estniska kronor i timmen på dagen; kvällstid gäller halva taxan. Det finns också flera stora parkeringsplatser utomhus, vid infarterna till Gamla stan; de flesta bevakade och öppna dygnet runt.

Om du parkerar vid stopp- eller parkeringsförbud kan din bil bogseras bort. Eller förses med hjullås. Bara de fattigaste, snålaste och mest stressade tar den risken.

Vill du köra bil i Gamla staden löser du biljett vid någon av infarterna. Det kostar några kronor för en kvart.

Från Tallinn kan du göra utflykter till:

- - nationalparken Lahemaa, som börjar ungefär sex mil österut, och har härliga vandringsstigar i naturen, fiskarbyar längs kusten och restaurerade herrgårdar som Palmse med sin vackra park samt Kolga, Sagadi och Vihula
- - den forna sovjetiska örlogsbasen Paldiski (tyska Baltischport) som är ett mäktigt minnesmärke över den sovjetiska krigsmaktens förstörelselusta samt både kommit med på en internationell topplista över de minst sevärda platserna på jorden och förevigats av Glenn Killinggänget i den härliga TV-satiren "Torsk på Tallinn"
- - Haapsalu, ca 100 km västerut, huvudort för estlandssvenskarna fram till andra världskriget och då en underbar trädgårds och villastad där bland andra Ilon Wikland växte upp och hämtade inspiration till senare årtiondens illustrationer av Astrid

Lindgrenböcker; numera påminner Aibolands museum (aibom@haapsalu.ee) om estlandssvenskarna och varje sommar ordnas kulturfestival i den gamla slottsruinen

- - Pärnu, ca 125 km söderut på väg mot Riga, som under mellankrigstiden var uppskattad badort för rikssvenskar är åter en livlig kurort, musik- och nöjesstad; Strandhotellet har återupptagit flera av 1938 års rätter på sin meny
- - Matsaluviken längs vägen mellan Haapsalu och Pärnu, ett av flera fågelparadis som gjort Estland till vallfartsland för europeiska fågelvänner - och vanliga turister som gläds åt alla svarta storkar och andra arter som finns kvar här
- - Viljandi, ca 145 km åt sydost, som är en av landets äldsta städer och bl a har en härlig hängbro vid slottsruinen
- - Tartu, drygt 180 km åt sydost, där Gustav II Adolf år 1632 grundade det näst äldsta universitet i det svenska riket och som fortfarande är medelpunkt för ett riktigt akademiskt och kulturellt liv
- - Sillamäe, ca 200 km österut, med sin radioaktiva damm, som kan brista och förorena hela Finska viken; ett av många "miljöminnen" från sovjettiden men som inte utgör någon risk för din egen hälsa om du inte badar i dammen
- - Narva, 212 km österut, som bombades sönder av ryssarna men där Rådhuset byggts upp igen och de båda mäktiga tvillingborgarna, den tysk-svenska Hermannsfästningen och den ryska Ivangorod, fortfarande bevakar varandra från var sin sida av Narvafloden; också det svenska Rådhuset är återuppbyggt och ett par mil norrut väntar tsarens gamla badort Narva-Jõesuu (tyska Hungerburg) på turister
- - Otepää, ca 220 km söderut, som vintertid är ett skidsportcentrum och sommartid bjuder på rullskidspår och böljande vandringslandskap
- - Võru, 255 km söderut, med sitt kuperade landskap och möjligheter till avkopplande kanotturer mot Peipsisjön
- - Kuressaare, 220 km västerut, som är huvudort på Saaremaa (Ösel) med mäktig riddar- och biskopsborg och kurhotell; medeltida kyrkor och väderkvarnar liksom möjligheterna till vildsvins- och björnjakt lockar turister till andra delar av denna oförstörda östersjöö. Överhuvudtaget kan utflykter på den estniska landsbygden bli nostalgitrippe där du känner dig förflyttad tillbaka i tiden, till din egen barndoms fyrtio-, femtio- eller sextioal.

OM DU KOMMER MED BÅT...

...syns under inseglingen halvön Viimsi och ön Aegna (svenska Wulfs ö) på babords sida samt Paljassaar (Karlsö) och Naissaar (Nargö) på styrbords sida.

Naissaar är en av flera öar, där estlandssvenskar bodde före andra världskriget. För några år sedan borrades en ny brunn där samtidigt som man ställde i ordning tältplatser och vandringsleder. Det finns fortfarande en smalspårig järnväg på ön. Och en brittisk krigskyrkogård från Krimkriget; det förekom visserligen inga strider här, men matrosar som dött ombord medan flottan kryssade i Östersjön begravdes här. Inför danska drottningens besök sommaren 1992 snyggades hamnen till och man uppförde en ny hamnbyggnad med matservering.

I maj 1790 utkämpades ett ryskt-svenskt sjöslag i Tallinnbukten. 21 svenska linjefartyg och sex fregatter mötte hälften så många ryska, som formerade sig på linje inne i viken. Ryssarna vann, men förlorade åtta man. Svenskarna förlorade drygt 150 man och två fartyg. Ett av dem var "Riksens ständer" som gick på grund utanför Aegna och sattes i brand av besättningen för att inte falla i ryska händer. Drygt hundra år fann dykare ett tjugotal kanonrör, vart och ett tre

ton tungt. En av kanonerna och ankaret, som förmodas ha tillhört "Riksens ständer", finns numera på Realgymnasiets skolgård i centrala Tallinn. Ännu ett sekel senare, sommaren 1998, fick svenska marinarknologer tillstånd att dyka vid vraket. De hittade en del föremål, men tyvärr är själva vraket förstört eftersom det legat på bara fem-sex meters djup. Därför kan "Riksens ständer" knappast bli en liknande turistattraktion som "Vasa" i Stockholm.

1790 års sjöslag har dock en mycket intressant bakgrund, som få svenskar idag känner till. Gustav III planerade nämligen i hemlighet att försöka återta Estland. Han lät sända svenska spioner till den då ryska östersjöprovinsen och de meddelade att befolkningen fortfarande talade om "den gamla goda svensktiden" och gärna skulle se att svenskarna kom tillbaka. En av kungens spioner utarbetade en fälttågsplan, som gick ut på att den svenska huvudarmén skulle anfälla S:t Petersburg från Finland medan mindre arméstyrkor skulle anfalla ryssarna i och från Estland. Av denna storslagna plan blev dock bara två mindre anfall: i mars 1790 angreps 60 man den ryska garnisonen i örlogsbasen Paldiski - men återvände till sina skepp efter att ha lagt beslag på ryssarnas matförråd - och i maj samma år gick huvudflottan till det ovannämnda, misslyckade angreppet mot den ryska flottan i Tallinn.

Aegna är mycket mindre än Naissaar - 2,9 km² mot grannöns 18,6 km². Men till Aegna går det sommartid en liten båt. Det tar tjuugo minuter från Tallinns hamn. Utflykten är väl värd att göra om du stannar några dagar i Tallinn. Det finns vandringvägar runt ön, ett litet motell mitt på ön, en badstrand på nordsidan och en ölbar med sauna i söder.

Egen segelbåt

I ett dokument från 1200-talet nämns en segelrutt via Arholma i Stockholms skärgård, Åland, Hangöudd och Nargö till Tallinn och vidare längs kusten till Nevafloden i Ryssland. Under mellankrigstiden var Tallinn och den estniska västkusten uppskattade utflyktsmål för svenska seglare. Efter den återvunna självständigheten har det blivit möjligt att återuppta denna trafik. Den snabbaste vägen går över finländska Utö; den säkraste genom Ålands och södra Finlands skärgårdar. Det är ca 100 sjömil från Sandhamn till Dagös västra udde.

De flesta seglar via Hangö, som ligger ungefär 140 distansminuter från Stockholm; från Hangö är det sedan 75 sjömil till Tallinn. Hangö är väl värt att upptäckas i egen rätt med sina stämmningsfulla trähus och sin finlandssvenska atmosfär. Men du kan också med segelbåt eller motorbåt med tillräckligt stor bränsletank ta dig från Gotland till någon av hamnarna på Dagö eller Ösel och därifrån vidare längs det estniska fastlandet.

Den som vill ta sig till Tallinn med egen segelbåt eller motorkryssare måste ha internationellt certifikat samt bör ha radiotelefon. Det finns flera in- och utklaringshamnar: Paldiski väster om huvudstaden, Lehtma på Dagö, Nasva och Romassaare på Ösels södra kust och Pirita vid Tallinn. Du kan också klara av pass- och tullformaliteter vid den förfallna hamnen på Runö eller den utmärkta i Pärnu, Vergi i nationalparken Lahemaa vid nordkusten samt i Narva-Jõesuu vid gränsen till Ryssland. I större hamnar angör du tullkajen. Annars upplyser hamnkontrollen dig om hur du ska göra, när du kontaktat dem via kanal 16 på din VHF-radio. Det som kollas är pass, besättningslista, internationellt certifikat, dokument som visar att du äger eller har rätt att använda båten och sedan fyller du i en tulldeklaration. Destinations- eller helgul signalflagga Q ska hissas. Information om estniska och andra baltiska hamnar, på engelska resp. svenska, ges på www.ellennet.com.

På väg till Tallinn kan du göra strandhugg i den forna sovjetiska örlogsbasen Paldiski (tyska Baltischport) och/eller Lohusalus jakthamn, som blev klar för några år sedan. Vill du avverka pass- och tullkontrollen i Lohusalu måste du beställa dit gränsbevakningen, vilket kostar en extraslant.

Det är ganska lätt att ta sig in i Tallinnbukten på egen hand. Du passerar Nargö fyr på norrsidan, rundar ett 3,2 meters grundområde med fyra prickar, lägger om kursen och seglar rätt ner mot Tallinns tinnar och torn.

In- och utseglingen sker i två olika rännor. Mittlinjen är utmärkt med numrerade bojar. Både vid in- och utsegling håller du styrbord om mittlinjen.

På babords sida ser du vid inseglingen snart Olympiahallen i Pirita. Den omfattar hotell, restaurang och flera fritidsanläggningar. Hallen är 3,5 meter djup och rymmer ca 500 båtar.

Segelsportcentrum är öppet dygnet runt och gränskontrollen synnerligen serviceinriktad. Skulle du anlända efter kontorstid brukar du få förtöja vid tullkajen och gå i land och spara formaliteterna till nästa morgon. Från hallen är det fyra kilometer till Gamla stan. Det tar tio minuter med buss eller taxi.

Sverigebåtarna

Tanken att återuppta färjetrafiken mellan Stockholm och Tallinn uppstod sedan Carl Bildt som förste svenske partiledare efter kriget besökt Estland vintern 1989. Hans Laidwa, som under kriget flytt från Estland till Sverige och så småningom blivit ansvarig för Gotlandstrafiken hos rederiet Nordström & Thulin, tog kontakt med transportministeriet i Tallinn. Ett halvår senare var både avtal och fartyg färdiga.

Sommaren 1990 gick "Nord Estonia" sin första tur mellan Stockholm och Tallinn efter att tidigare i många år ha trafikerat Köpenhamn-Oslo under namnet "Dana Regina". Passagerarantalet växte år från år, tills katastrofen inträffade den 28 september 1994. "Nord Estonia" gick till botten, över 800 människor dog.

I ett par år vågade få svenskar åka färja till Estland. Först 1997 överträffades 1994 års passagerarantal. Sedan dess har antalet resenärer fortsatt att öka varje år. Den större båten, "Regina Baltica", har fått sällskap av en mindre, "Baltic Kristina", så att avgångarna kunnat bli dagliga. Låga kryssnings- och taxfreepriser i förening med ett av Östersjöns godaste kök och sevärdheterna i Tallinn har lockat allt fler resenärer.

I slutet av 2000 köptes Estline av det estniska rederiet Hansatee, som kommer att segla båtarna vidare under samma namn som man länge använt i Finlandstrafiken, Tallink. Den stora båten, "Regina Baltica", kommer att fortsätta gå varannan dag mellan Stockholm och Tallinn, medan den mindre, "Baltic Kristina", kommer att flyttas till linjen Kapellskär-Paldiski med bussanslutning till och från Stockholm resp Tallinn.

I en annonskampanj hösten 1998 redovisade rederiet sex skäl att inte kryssa till Tallinn:

1. Du vill ha dina fördomar intakta. Eftersom du tror att Tallinn är en grå och tråkig stad vill du inte ta reda på sanningen, även om du nu kan göra det till halva priset.

2. Du tycker att välbevarade hus från medeltiden verkar passé och trivs bäst bland glas- och stålkonstruktioner i strikta led. Tallinns mysiga kullerstensgränder med kaféer, ringmuren av kalksten och konsthantverk är inget för dig.
3. Du upplever allt annat än mammas köttbullar och makaroni som misstänkt. Att ge sig ut i Tallinns djungel av spännande restauranger som inte serverar någotdera och dessutom knappast tar betalt, känns ytterst besvärligt.
4. Du har så gott om pengar att du lika gärna kan spendera dem i Stockholms dyraste märkesbutiker istället för att handla till halva priset i Tallinn.
5. Du avskyr tanken på att äta ett riktigt gott smörgåsbord med havsutsikt, dansa till en svängig orkester och umgås med trevliga människor i baren. Att du sedan kan handla i en av Östersjöns billigaste taxfree-butiker har föga betydelse.
6. Du tycker att lugna hemmakvällar framför teven är det häftigaste som finns i nöjesväg. Tallinns livliga uteliv med roliga krogar, teatrar, musikbarer och ett av norra Europas största diskotek får dig bara att kallsvettas.

Idag finns ännu fler skäl att se den estniska huvudstaden - vare sig man använder "tvärtomspråket" eller talar rakt på sak. Tallinn är verkligen värt en resa.

OM DU KOMMER MED FLYG...

...ser du att Estlands natur liknar Sveriges.

Estland är en del av det lågland som sträcker sig från Östersjön till Uralbergen. På geologiska kartor kan du se hur det estniska fastlandet fortsätter Gotlands och Ölands kalkstensgrunder. Precis som på de svenska öarna reser sig branta landborgar längs kusten.

Inne i landet finns inga höga berg. Högst är Munamägi (Äggberget) som slår Himmelsbjerget i Danmark, men inte med många meter. Munamägi är 318 meter.

Från flygplansfönstret kan du se slätter och skogar. Andelen skogklädd mark har ökat till 40 procent.

Europas fjärde sjö är Peipsi (tyska Peipus), gränssjön mot Ryssland. Ytan är 3 555 km², varav knappt hälften är estnisk. Större i Europa är bara ryska Ladoga och Onega och svenska Väneren. Peipsi är inte ensam - det finns över tusen sjöar i Estland.

Den längsta floden är Pärnufloden, 144 km. Andra kända floder är Narvafloden, Emajõgi (Modersfloden) som rinner genom Tartu ut i Peipsi samt Piritaflo den i Tallinn.

Utanför västkusten ligger ett par stora öar - Dagö (Hiiumaa) och Ösel (Saaremaa) - och flera mindre öar. Ösel är med sina ca 2 670 km² ungefär lika stor som Gotland och har under senare år byggt upp täta kontakter igen med sin svenska grannö. Mest kända av de estniska småöarna är Ormsö (Vormsi) utanför västkusten, Runö (Ruhnu) och Kinö (Kihnu) i Rigabukten samt Rågöarna (Pakri saared) utanför nordkusten.

Ormsö var den största estlandssvenska kommunen med 2 577 invånare, varav 2 564 svensktalande, enligt 1934 års folkräkning. Nästan alla flydde till Sverige under andra världskriget, men några tiotal har nu återvänt som sommarboende

Rågöarna användes av sovjetmakten som övningsmål för det strategiska bombflyget. En bomb föll vid ett daghem, en annan hundra meter från det militära kärnkraftverket. Det var så hemligt att inte ens Estlands "president" Arnold Rüütel hade sett det, innan mina medarbetare videofilmade det hösten 1989. Ingen bor längre på de sönderbombade öarna. Men kapellruinen står kvar vid Storbyn på Stora Rågö och numera kan du besöka öarna utan att få sovjetiska bomber över dig.

Av Estlands knappt 1,5 miljoner invånare var år 1999 ca 65% ester, 28% ryssar, 2,5% ukrainare, 1,5% av vitryssar, 1% finnar medan de återstående 3,5% utgjordes av tiotals folkslag. I absoluta tal var knappt 943 000 ester, 406 000 ryssar, 37 000 ukrainare, 21 000 vitryssar, 13 000 finnar (och ingermanländare), drygt 3 000 tatarer samt drygt 2 000 letter, judar, polacker resp. litauer; svenskarna var så få att de redovisades tillsammans med "övriga folk".

Ytan är 45 100 km². Sverige är alltså tio gånger större. Estland är något mindre än Skåne, Blekinge, Småland och Halland tillsammans - både till yta och befolkning.

Ändå är Estland större än exempelvis Danmark, Schweiz och Nederländerna. Bland Förenta Nationernas ca 160 medlemsländer ligger Estland på 105:e plats i fråga om yta och 117:e i fråga om befolkning.

Estland har ungefär 35 invånare per km². Det är ungefär dubbelt så mycket som i Sverige, men mindre än i de flesta europeiska länder.

Före andra världskriget var Estland lite större, men efter kriget tvingades esterna avstå området öster om Narvafloden och landskapet Petserimaa i sydöst till den Ryska unionsrepubliken.

Från väster till öster mäter Estland 360 km, från norr till söder 255 km.

Det är drygt 37 mil fågelvägen från Stockholm till Tallinn. Det är närmare än från Stockholm till Göteborg.

Klimatet liknar det i Stockholmstrakten. I juli-augusti närmar sig medeltemperaturen 20 grader, men under perioden november-mars ligger snittet en eller ett par grader under eller över noll. När det är som varmast när kvicksilvret över 30 grader och som kallast lite under 20 grader.

Tallinn har samma tid som Helsingfors under vintern. Klockan är alltså en timme mer än i Sverige. Häromåret beslutade man att slopa sommartiden. Det innebär att Estland under sommarhalvåret kommer att ha samma tid som i Sverige.

SAS först på plan

Den första utrikes flygförbindelse som SAS föregångare upprättade efter första världskriget gick från Stockholm - via Åbo - till Tallinn. Efter andra världskriget dröjde det drygt 44 år innan förbindelsen återupptogs.

I november 1989 öppnades flyglinjen Stockholm-Tallinn, som snabbt blev en av SAS mest utnyttjade. Därför tvingades man gång efter annan öka antalet avgångar.

Numera samarbetar SAS med det estniska flygbolaget Estonian Air, som bytt ut sina gamla sovjetplan mot Boeing 737:or. Varderas flygbolaget har två avgångar varje vardag i resp riktning; dessutom trafikerar Estonian Air tre gånger om dagen sträckan Köpenhamn-Tallinn. Från flygplatsen tar det inte mer än tio minuter till centrum med taxi och en kvart med buss. Det går också minibuss till några av hotellen i centrum.

Gubben i sjön

Den som flyger till Tallinn, landar numera på en toppmodern internationell flygplats. Den byggdes ursprungligen till segel-OS sommaren 1980. Inrikeshallen användes även efter det, medan utrikeshallen stod och samlade damm i tio år. Strax före millennieskiftet invigdes den kraftigt om- och utbyggda flygplatsbyggnaden samtidigt med en andra landningsbana. Numera förmår man ta emot 1,5 miljoner flyggäster om året, vilket motsvarar 850 i timmen.

Flygplatsen ligger vid landsvägen till Tartu och Ülemistesjön. Där bor enligt legenden Järvevana (Gubben i sjön).

En gång om året, på nyårsafton, lämnar Järvevana sjön och beger sig ner till staden. Så fort han får se någon stadsbo, frågar han: "Har staden byggts färdig än?"

I flera århundraden har han fått samma svar: "Nej, staden är fortfarande inte färdigbyggd. Man bygger ännu..."

Stadsborna vet att så fort de byggt färdigt, kommer Järvevana att släppa ut vattnet ur Ülemistesjön. Då kommer alla hus och människor i staden att dränkas. Därför bygger de vidare.

Den gamla historien har använts för att förklara och försvara varför man fortsätter att bygga ut Tallinn. Staden som hade ca 125 000 invånare före andra världskriget har numera 415 000 invånare: 205 000 ester, 168 000 ryssar, 18 000 ukrainare, 10 000 vitryssar, nästan 3 000 finnar och ett par tusen tatarer resp judar.

LITE OM HISTORIEN

Det har länge antagits att esterna kom till Estland vid samma tid som finnarna till Finland. Det var för 3 000-4 000 år sedan. Men under senare tid har forskare kommit fram till att de första fiskarna och jägarna kan ha kommit hit redan för 11 000 år sedan - och då inte öster- utan söderifrån. Fortsatt forskning kanske kan ge säkrare svar.

Med vikingarna fick esterna kontakt ungefär år 600. Esterna anföll Stäket vid Mälaren, där svearnas ärkebiskop hade sitt högsäte. Enligt en legend brände esterna Sigtuna år 1187.

Tallinn räknar sina anor från åtminstone år 1154. Då kartfästes staden för första gången av en arabisk geograf, som tjänade kungen av Sicilien. Kartografen skrev: "Quluven är en av städerna i Astlanda - det är en liten stad som påminner om en stor fästning. Invånarna brukar jorden, har magra inkomster men mycket boskap."

Den arabiske geografens namn kom förmodligen från gamla ryska krönikor, som kallade staden Koluvan efter den fornestniska sagohjälten Kalev. Domberget är enligt legenden Kalevs gravhög. I nordiska krönikor kallades staden Lindanise efter en fornestnisk fästning

eller Ledenets. Båda namnen kommer av de estniska orden "linnus" (fästning) och "ase" (läge).

Danska tiden

Ännu en legend är knuten till år 1219. Danske kungen kom då med sin flotta och 1 500 man för att inta Domberget. I stridens hetta föll från himlen ett banér med vitt kors på rött fält. Kanske hade någon hört bönen från Anders Sunesson, ärkebiskop från det då danska Lund, som följt med på fälttåget...

Flaggan från himlen blev Dannebrogen - dansk nationalflagga och Tallinns lilla stadsvapen. Stadens stora vapen visar tre liggande leoparder.

Danskarna kallade platsen Reval - ett namn som också använts av tyskar, finlandssvenskar och en del rikssvenskar. Det kommer förmodligen av att norra Estland kallades Rävåla och att Tallinn var centrum för denna del av landet. Men under estnisk tid har staden alltid kallats TALLINN och stavats precis så - med två l och två n.

Namnet är en sammandragning av "Taani linn" (den danska staden). Ändå reste sig esterna flera gånger mot danskarna. De hade intagit den fornestniska fästningen vid nuvarande Tallinn sedan den fornestniska hjälten Lembit stupat.

Under ett senare uppror bad esterna om hjälp från svenskarna i Åbo. Detta uppror på S:t Georgsnatten år 1343 skildras i flera krönikor, som återges i Svante Jakobsons skrift "Esternas uppror 1343" (1989).

När svenskarna nådde fram hade de estniska upprorsledarna kallats till förhandlingar med de tyska ordensriddarna. Esterna beviljades fri lejd men mördades ändå. Tusentals estniska bönder slogs därefter ihjäl. De överlevande förvandlades gradvis till rättslösa trälar hos främmande godsherrar, de s k baltiska baronerna.

Tyska tiden

Danske kungen sålde så småningom Tallinn och resten av norra Estland till Tyska orden. Under denna tysktid, från mitten av 1300-talet, tillkom tre av stadens största kyrkor - Olai-, Nikolai- och Helgeandskyrkorna - samt Birgitta, dominikan- och Mikaelklostret (som senare blev svensk skola).

Redan under den danska tiden, år 1284, hade Tallinn gått med i Hansan, som var ett förbund av handelsstäder kring Östersjön. Det lade grunden till stadens första storhetstid. Tallinn blev knutpunkt för handeln mellan å ena sidan Pskov och Novgorod, å andra sidan Lübeck och andra västeuropeiska städer. Köpmännen i Tallinn köpte kläde och salt samt sålde sälfett, sten, lin och läder. Vid denna tid byggdes stadens första vattenledning.

Tallinn bestod egentligen av två städer från medeltiden till slutet av 1800-talet - Övre staden (med kyrklig och världslig makt företrädd av biskop och adelsmän) samt Nedre staden (där köpmän och hantverkare hade makten). Motsättningarna mellan de i praktiken självstyrande städerna märktes på en rad sätt. Adelsmännen retade sig exempelvis på att förrymda bönder från deras gods fick en fristad i Nedre staden, om de lyckades hålla sig gömda ett år. "Stadsluften gör fri" sade man.

En godsägare grep år 1535 några förrymda bönder innanför stadsmuren och pryglade dem till döds. Han greps därför själv av makthavarna i Nedre staden och avrättades mitt i nuvarande Harjugatan mitt i Tallinn, i korsningen mellan Müürivahe- och Harjugatorna.

En eldsvåda lade större delen av staden i ruiner år 1433. Därefter byggdes husen av sten i stället för trä, bland dem Rådhuset samt gilles- och köpmanshus som än idag hör till sevärdheterna.

Svenska tiden

Den svenska tiden i Tallinn sträcker sig mellan åren 1561 och 1710. Det började med att ryska trupper närmade sig staden. De tyska ordensriddarna sökte hjälp i Polen, Danmark och Sverige. Gustav Vasa struntade i deras vädjan, men Erik XIV sände en flotta. Efter långa förhandlingar med den svenske kungens män - Klas Kristersson Horn, Hans Larsson och Herman Bruser - svor stadens borgerskap den 6 juni 1551 tro och huldhet mot den svenska kronan.

Så kom norra Estland - däribland Tallinn - under Sverige, medan Ösel förblev under Danmark samt södra Estland (och det angränsande Livland) under Polen. Efter hand erövrade svenskarna också de danska och polska områdena, tills hela Estland och norra Lettland var svenskt efter freden i Brömsebro år 1645.

Den följande tiden kallas i folkmun fortfarande för den "gamla goda svensktiden" - på estniska "vana hea rootsi aeg" och på lettiska "vecie labie zviedru laiki". De svenska kungarna försökte mildra de balttyska baronernas förtryck mot fattigbönder, inrättade ett universitet i Tartu samt gymnasium och hovrätt i Tallinn. Från denna tid härstammar stormansgravar och vapensköldar i Domkyrkan samt en del minnen i Rådhuset, stadsmuseet, svenska ambassaden och svarthuvudenas gilleshus.

Estland blev svensk kornbod. Spannmålshandeln lönade sig också för inhemska köpmän. Riga växte till det svenska väldets största och Tallinn till dess tredje största stad i befolkningsstorlek - mellan dem hamnade Stockholm. Samtidigt krävdes många människoliv av farsoter och krig.

Tallinn belägrades av ryska trupper bland annat åren 1571 och 1577. Under Stora nordiska kriget skonades staden i tio år, tills Peter den store år 1710 lät sina trupper gå till anfall. Läget blev förtvivlat, när pesten samtidigt slog till. Till slut fanns inte kistor till alla döda.

Stadens starkaste regemente räknade till sist bara 90 man och hela den svenska garnisonen 400 man. Då återstod inget annat än att kapitulera. Den 29 september 1710 överlämnade stadens nycklar till tsarens befälhavare, furst Mensjikov. De överlevande svenska soldaterna tågade ut genom Stora strandporten och gick ombord på svenska fartyg i hamnen. Så förlorade svenskarna sitt sista fotfäste söder om Finska viken.

Ryska tiden

Den ryska tiden mellan åren 1710 och 1918 började eländigt - med missväxt, krig och pest. Men när freden kom, lät tsar Peter den store bygga ut hamnen i Tallinn. Han lät också uppföra ett sommarslott åt sin gemål i stadens utkant.

Efter freden i Nystad år 1721 följde en lång period utan krig. Den ekonomiska utvecklingen uppmuntrades genom grundandet av flera fabriker, bland dem en sockerfabrik, Eggers ättiks- och tändsticksfabrik samt Nordiska Trävarufabriken. Men den tunga industrialiseringen dröjde till slutet av 1800-talet. Baltiska järnvägen blev klar år 1870 och förband Tallinn med Ryssland och senare med Riga. Flera fabriker som grundades då utgjorde delar av stadens ekonomiska ryggrad under hundra år, exempelvis vagnfabriken Dvigatel och elmaskintillverkaren Volta. Strax före första världskriget byggdes ett par skeppsvarv.

Befolkningstalet växte i takt med den ekonomiska utvecklingen. Vid Stora nordiska krigets utbrott år 1700 låg det kring 10 000, men hade efter ett par årtionden av krig och pest sjunkit ned mot 2 000 invånare. Därefter ökade befolkningen sakta men säkert: 12 000 år 1816, ungefär det dubbla 1850, närmare 30 000 kring 1870, 59 000 år 1897 och 159 000 år 1917. Första världskriget och Frihetskriget krävde så många offer att befolkningstalet sjönk till 129 000 år 1922; en del ryssar hade också farit till Ryssland sedan Estland blivit självständigt år 1918.

Estniska tiden

Den estniska tiden inleddes med Frihetskriget 1918-20 mot ryska Röda armén som stöddes av estniska kommunister samt senare mot tyska trupper. Lenins regering hade i Tartufreden den 2 februari 1920 erkänt Estlands självständighet "för evig tid", vilket bidrog till att den unga staten blev internationellt erkänd.

Den provisoriska regeringen första åtgärd blev att utropa åtta timmars arbetsdag inom industri och handel - tidigare än i exempelvis Sverige. Arbetare med minst tre års anställningstid gavs lagstadgad rätt till tre veckors betald semester vid mitten av 1930-talet (i Sverige skedde det år 1951, då för alla vuxna invånare). Alla sjukkasseanslutna och deras familjer erhöll rätt till fri läkar- och tandläkarvård samt fria glasögon. Den obligatoriska skolan blev sexårig. Andelen studenter i förhållande till befolkningen blev mot slutet av 1930-talet högst i världen (och näst högst i Lettland). Kulturlivet blomstrade, bl a tack vare att skatteinkomster från tobaks- och spritförsäljningen användes till stipendier för kulturutövare. Minoriteterna gavs rätt till kulturellt självstyre enligt en lag som då som nu kunde tjäna som föredöme för resten av världen.

En radikal jordreform lade grunden till snabb tillväxt inom jordbrukssektorn. Estland blev stor exportör av livsmedel till bl a England. Vid krigsutbrottet år 1939 var den materiella levnadsstandarden lägre än i Sverige, lika hög som i Finland men betydligt högre än i Ryssland. En arbetare kunde för sin lön köa ungefär två gånger mer bröd än sin ryske kollega, fyra gånger mer smör, sju gånger mer kött och fem gånger mer kläder och skor av jämförbar kvalitet.

Den politiska utvecklingen var till en början ultrademokratisk. För att folkviljan skulle få största möjliga genomslag vägrade man införa någon spärr mot småpartier. Det försvårade regeringsbildningarna och bidrog till en rad regeringskriser. Den ekonomiska världskrisen från slutet av 1920-talet bidrog till en högervridning av politiken i större delen av Europa - så också i Estland. Riksäldsten, den förre bondeledaren och advokaten Konstantin Päts, genomförde en oblodig statskupp år 1934, riktad främst mot högerextremistiska veteraner från Frihetskriget. En del profascister och kommunistiska kuppmaakare hölls fängslade till slutet av årtiondet, då de sista politiska fångarna släpptes. Men de politiska partierna förblev förbjudna.

Sovjetiska tiden

Den sovjetiska tiden började på sätt och vis redan när Hitler och Stalin den 23 augusti 1939 slöt överenskommelsen som bär deras utrikesministrars namn, Molotov-Ribbentroppakten. I ett hemligt tilläggsprotokoll delade de båda diktatorerna upp bl a Baltikum, Finland och Polen mellan sig. Stalin tog så småningom hela Baltikum, med Hitlers goda minne. Den röde och brune diktatorn samverkade under två av världskrigets fem år.

Den 28 september 1939 påtvingades Estland en ömsesidig biståndspakt med Sovjetunionen. I juni 1940 ockuperades Litauen, Lettland och Estland och ännu en månad senare förstatligades stora delar av näringslivet och i augusti blev de forna baltiska staterna delrepubliker i Sovjetunionen. Femtio år senare fördömdes pakten och tilläggsprotokollet av en kommission inom den sovjetiska folkkongressen och Estlands Högsta Sovjet förklarade att republikens inträde i Sovjetunionen varit olagligt och rättslöst eftersom det var följden av aggression, militär ockupation och annektion. De flesta länder i världen vägrade under hela efterkrigstiden att fördöma den sovjetiska ockupationen av baltstaterna; Sverige var ett undantag. Natten mellan den 13 och 14 juni 1941 sändes nästan 10 000 estländare i boskapsvagnar till sibiriska läger, där de flesta av dem dog; många av offren kom från Tallinn.

När resonemangsäktenskapet mellan Hitler och Stalin upphörde, drog kriget in också över Tallinn och resten av Estland. De tyska ockupanterna och deras inhemska samarbetsmän mördade sammanlagt nästan tusen estniska judar i hela landet, ett par hundra romer (zigenare) samt tusentals sovjetiska krigsfångar och kommunister, varav bara en del hade deltagit i den kommunistiska terrorn 1940-41. De sovjetiska terrorbombningarna av Tallinn i mars 1944 krävde ytterligare flera hundra människoliv och lade hälften av byggnaderna i ruiner.

Så återupprättades sovjetmakten i bl a Estland, medan många ester flydde till Finland och Sverige. Tallinn och resten av Estland skars av från västvärlden. Nya massdeportationer genomfördes i mars 1949, varefter jordbruket tvångskollektiviserades och blev ett ekonomiskt sorgdebarn för resten av sovjettiden. Den ekonomiska tillväxten uppmuntrades genom massinvandring av framför allt ryssar. Tallinn som enligt självständighetstidens sista folkräkning haft 138 000 invånare år 1934, hade enligt den sista sovjetiska folkräkningen ökat till 503 000 invånare år 1989.

Trots det kommunistiska förtrycket kunde kulturlivet blomstra också under denna ryska tid. Principen för kulturlivet blev nämligen att det skulle vara "nationellt till formen, socialistiskt till innehållet". Enligt kritikerna innebar det bara att esterna tilläts lovsjunga ryssarna, det enda tillåtna Partiet och den store Ledaren - från Stalin till Bresjnev - på sitt eget språk. Men det innebar ändå att man fick utge böcker, tidningar och tidskrifter, spela teater och sjunga på modersmålet. De stora sångarfesterna i huvudstaden förblev också under sovjetisk tid mäktiga nationella manifestationer.

När sedan Michail Gorbatjov blev förste partisekretare i Sovjetunionen år 1995 tog esterna - liksom letter och litauer - honom på orden, när han började tala om glasnost (öppenhet) och perestroika (förändring). När Gorbatjov talade om demokratisering låtsades ester och andra balter att han menade demokrati och öppnade så småningom för flerpartisystem och fria val, vilket den siste sovjetledaren aldrig avsett.

Estnisk tid igen

Sedan det gammalkommunistiska kuppörsöket mot den vacklande och velande Gorbatsjov misslyckats, blev Tallinn den 20 augusti 1991 åter huvudstad i den självständiga Republiken Estland.

Det dröjde ytterligare två år, tills de sista sovjetiska/ ryska trupperna drogs tillbaka. Men redan sommaren 1992 infördes en egen valuta, kroon, som knöts till den tyska marken, och genom folkomröstning antogs en ny grundlag. Den bygger på den förra självständighetstidens sista grundlag, men ger mindre makt åt presidenten. Samma höst valdes president och parlament efter de första fullt fria valen på mer än femtio år. Inget parti har varit starkt nog att bilda regering på egen hand utan valen har lett till bildandet av mer eller mindre starka, reformvänliga och västinriktade koalitionsregeringar.

Estland har antagits som medlem av Förenta Nationerna och Europarådet, förhandlar om EU-medlemskap och har ansökt om att bli medlem av den västliga försvarsalliansen NATO. Flyg-, färje- och teleförbindelser har byggts ut med västvärlden. Estland har på nytt blivit ett grannland till bl a Sverige och Tallinn den närmaste huvudstaden från Stockholm.

ESTNISKA ORD OCH UTTRYCK

Allmänt:

jah=ja	ei=nej
palun=var så god	
aitäh, tänan=tack	tänan ei/ei tänan=nej tack
tänan väga=tack så mycket	suur tänu=stor tack
on=det finns	ei ole=det finns inte
kas on...?=finns det...? är det...?	
mis kell on?=vad är klockan?	
kui palju maksab=vad kostar?	

På resan:

lennuk=flygplan	laev=fartyg, båt
rong=tåg	buss=buss
tramm=spårvagn	auto=bil
takso=taxi	(jalg)ratas=cykel
lennujaam=flygplats	sadam=hamn
jaam=järnvägsstation	bussijaam=busstation
peatas=hållplats	taksopeatus=taxihållplats
sôiduplaan, graafik=tidtabell	
sissepääs, sissekäik=ingång	väljapääs=utgång
suitsetamine lubatud=rökning tillåten	suitsetamine keelatud=rökning förbjuden
linn=stad	küla=by
mägi=berg	org=dal
meri=hav	järv=sjö
jôgi=flod	laht=vik

I staden:

tänav (förkortas tn.)=gata	tee=väg
maantee(mnt.)=landsväg	puiestee (pst.)=boulevard, allé
trepp (tr.)=trappa	vaateplats(vpl.)=utsiktsplats

turg=torg
väljak=plats, torg
kirik=kyrka
kauplus, pood, äri=affär
pank=bank
tualett=toalett
mehed=herar, herrtoalett
avatud=öppet

park=park
plats=plats, torg
raekoda=rådhus
kaubamaja=varuhus

naised=damer, damtoalett
suletud=stängt

Vardagsfraser:

tere=goddag
näeme=vi ses
tere hommiku(s)t=god morgon
tere õhtu(s)t=god afton
tervist=hej, tjänare

nägemist=adjö
nägemiseni=på återseende
tere päevast=god dag
head ööd=god natt

hea=god, bra
hästi=gott, väl
terve=hel, frisk

halb=dålig
halvasti=dåligt, illa
haige=sjuk

pool=halv
härra=herr
preili=fröken
mees=man
noormees=ung man

proua=fru
neiu=unga fröken, jungfru
naine=kvinn

poiss=pojke
ema=mor

tüdruk=flicka
isa=far

vanaisa=mor- eller farfar (estniskan skiljer lika lite som engelskan mellan dem, språkligt sett)
vanaema=mor- eller farmor

abielus=gift

lahutatud=skild

kihlatud=förlovad

lesk=änka, änking

mis te (su) nimi on?=vad heter ni (du)?

kas te räägite eesti (rootsi, inglise) keelt=talar ni estniska(svenska, engelska)

ma ei räägi (veel) eesti keelt=jag talar (ännu) inte svenska

ma olen rootslane (rootslanna)=jag är svensk(-a)

På restaurang:

restoran=restaurang

söökla=(enklare) matställe

söögisaal=matsal

einelaud=buffé

kohvik=kafé

kohv=kaffe

tee=te

morss=saft

piim=mjök

hapupiim=filmjök

õlu=öl

kali=svagdricka

vein=vin

viin=brännvin

liha=kött

kala=fisk

lind=fågel

eelroog=förrätt

pearoog=huvudrätt

magustoit=dessert

pirukas=pirog

praad=stek

(sea)karbonaad=(fläsk)kotlett

kotlet=köttfärs, hackad biff

vorst=korv

muna=ägg

leib=(mörkt) bröd
või=smör
kook=kaka
jootraha=dricks

sai=(ljus) bröd
jäätis=glass

På (väg till) bilverkstaden:

auto=bil

õli=olja

vesi=vatten

parkla=parkering

avarii=olycka

kaine=nykter

auto teisaldati=bilen bogserades bort

tema viga=hans (hennes) fel

kiirus=hastighet

politseinik=polis

annetus=bidrag

andeks, vabandust=förlåt

bensiin=bensin

õhk=luft

ummik=trafikstockning

kumm katki=punktering, däckat trasigt

purjus=full

kiiruse ületamine=fortkörning

pistis=muta

(väike) kingitus=(liten) gåva

saite minust valesti aru=ni missförstod mig

Så uttalas estniska

Estniska alfabetet består av 32 bokstäver:

a,b,c,d,e,f,g,h,i,j,k,l,m,n,o,p,q,r,s,š,z,ž,t,u,v,w,ö,ô,ä,ü,x,y.

Om vi räknar bort dem som bara används i främmande egennamn - c,q,w,x,y - samt de som mest förekommer i nyare låneord - f,š,z,ž - blir 23 bokstäver kvar.

Stavningen är fonetisk Estniska ord uttalas alltså som de skrivs. Några bokstäver uttalas annorlunda än på svenska:

a uttalas ungefär som svenskans "katt"

o som i svenskans "nä"

u som i "mot"

ô som i "förr"

b d g uttalas tonlöst som i "grabb", "brud" och "våga"

p t k uttalas slappare än i svenskan och utan aspirering (=förslag till h-ljud efteråt)

Enkla vokaler uttalas mycket kort. "Viga" (fel) t ex uttalas inte med långt i som i svenska "viga" utan kort som i "vikt".

Dubbla vokaler uttalas desto längre. "Sada" med kort a betyder "hundra", "saada" med långt a är en uppmaning att "skicka!" medan "saada" med mycket långt a betyder "att få". På motsvarande sätt betyder "lina" med kort i "duk", medan "linna" med långt i betyder "stadens" och "linna" med mycket långt i innebär att någon ska "till staden".

Betoningen ligger nästan alltid på första stavelsen. Ett av de vanligaste undantagen har du förhoppningsvis redan lärt dig - "aitäh" (tack). Betoningen är inte lika stark som i svenskan utan även följande, obetonade stavelser uttalas tydligt.

Estniska och finska

Estniskan tillhör den finsk-ugriska språkfamiljen. Den omfattar finska och ungerska, samiska, samojediska, votiska och mordvinska (som talas av miljonfolket mordvinerna öster om Moskva).

Estniskan liknar finskan ungefär lika mycket som svenskan danskan. Man kan alltså förstå resp språk, om man inte bestämt sig för att inte förstå. Ester framför allt i norra Estland har lättare att förstå finska, eftersom de länge tittat på finsk tv, än finska endagsbesökare i Estland. Räkneorden visar likheten:

Svenska	Estniska	Finska
noll	null	nolla
ett	üks	üksi
två	kaks	kaksi
tre	kolm	kolme
fyra	neli	neljä
fem	viis	viisi
sex	kuus	kuusi
sju	seitse	seitsemän
åtta	kaheksa	kahdeksan
nio	üheksa	yhdeksän
tio	kümme	kymmenen

Redan denna uppställning antyder att finska ord ofta är längre än estniska. De har bevarat ändelser som estniskan slopat. Åtskilliga ord är likadana eller liknande:

Svenska	Estniska	Finska
människa	inimene	ihminen
kvinn	naine	nainen
man	mees	mies
far	isa	isä
barn	laps	lapsi
hjärta	süda	sydän
hand	käsi	käsi
jag	mina	minä
du	sina	sinä
vi	meie	meiä
ni	teie	teiä
arbete	töö	työ
arbetare	tööline	työläinen
land	maa	maa
Sverige	Rootsi	Ruotsi
Finland	Soome	Suomi
finländare	soomlane	suomalainen
Estland	Eesti	Eesti (eller Viro)
estländare	eestlane	eestiläinen/ virolainen

En rad ord skrivs och låter ungefär likadant, men har fått olika betydelser i estniska resp. finska:

Estniska	Finska
raamat (bok)	raamattu(bibel)
kiri(brev)	kirja(bok)
piim(mjölk)	piimä(filmjölk)
ilu(skönhet)	ilo(glädje)
hoone(byggnad)	huone(rum)
tuba(rum)	tupa(stuga)
rauk(gubbe)	raukka(stackare)
madu(stor orm)	mato(daggmask)
siunama(förbanna)	siunata(välsigna)
sulane(dräng)	sulhanen(fästmö)
hääd ööd(god natt)	hääyö(bröllopsnatt)
peen(fin, tunn)	pieni(liten)
halb(dålig)	halpa(billig, obetydlig)
ilm(väder)	ilma(luft)
küna(tråg)	kynä(penna)

Du kan tänka dig hur många ester som blivit sura, när de i Finland beställt mjölk och fått surmjölk. Försök sedan föreställa dig förvirringen om esten klagat över mjölken och tyckt att den var "halb" (dålig), medan serveringspersonalen trott att esten ville ha mer eftersom den var så billig.

En klassisk historia handlar om esten och finnen som bevistade en gudstjänst i den andres hemland. Esten blev förundrad när den finske prästen "förbannade" menigheten, fast han i verkligheten "välsignade" den. Finnen blev nog lika förvånad, när den estniska prästen önskade sin församling "püha vaim". På estniska betyder den "den helige ande", för finnen lät det som om prästen ville ha sig "en helig kvinna"...

En annan historia lärde sig min mor, när hon under andra världskriget flydde från Estland till Finland. Ung och oerfaren träffade ett par av hennes väninnor några finländska värnpliktiga, som lovade att samma kväll "tuleme teitä katsomaan". Flickorna förvånades över att de till synes stillsamma pojkar redan första kvällen tänkte ta eller tafsa på dem eller rent av försöka något mer. I verkligheten ville pojkar bara "titta på" flickorna eller åtminstone sade de så. "Katsuma" på estniska betyder "ta på" eller "försöka", medan finska "katsomaan" betyder "se på" eller "besöka".

Så illa - eller bra - kan det gå, om du besöker ett land utan att ha lärt dig lite av språket först...

TILL DOMBERGET!

En väg till Domberget går från Vabaduse väljak (Frihetsplatsen). Det är en av stadens hjärtpunkter som det är bra att snabbt lära sig hitta till (och från).

Här stod Peter den store staty till början av 1920-talet, innan han smältes till småmynt. Numera leder en gångväg, Komandandi tee (Kommendantens väg), upp mot Domberget. På höger sida kan du äta glass eller dricka kaffe med kakor vid en uteservering eller glöggliknande vin, hõõgvein (tyska glühwein), i Carolinabaren nere i källaren.

Kiek-in-de-kök

Det mäktiga tornet halvvägs upp i backen kallas Kiek-in-de-kök, plattyska för "Kika-in-i-köket". Det kunde soldaterna göra genom sina skottgluggar.

Kiek-in-de-kök var ursprungligen sex våningar högt och det kraftigaste kanontornet i hela Baltikum. Diametern är 17,5 nertill och ännu en halvmeter upptill. Murarna är i snitt fyra meter breda och tornet 37,5 meter högt. Det stod klart år 1475.

På tornet sydsida syns sex inmurade sten- och tre järnkulor. De minner om Livländska kriget år 1577, då tornet stod emot Ivan den förskräckliges ryska trupper. På yttersidan syns också vattenrännor. Tornet saknade från början tak och i gengäld gjordes golvet på övervåningen vattentätt.

Sedan en skyddsvall på 1530-talet byggts runt tornet, hamnade de båda understa våningarna under jord. Där förvarades kulor och kanoner. Sedan tornet förlorat sin militära betydelse har det använts som förråd, arkiv, lager, bostad med mera.

Under åren efter andra världskriget förvarades här Historiska museets vapensamling från 1918 års frihetskrig och ännu äldre vapen. De beslagtogs av den sovjetiska säkerhetspolisen år 1947. Hela museiledningen och flera forskare dömdes till "det baltiska straffet" - 25 års straffarbete följt av 5 års förvisning från hemlandet. De anklagades för att ha velat störta sovjetregimen med vapenmakt.

I Kiek-in-de-kök tränade och tävlade också Estlands första brottare. En av dem var Kristjan Palusalu, som vann två guld i Berlin-OS år 1936 och sedan sändes till Sibirien av sovjetmakten.

Olympisk utveckling

Estlands Olympiska Kommitté uteslöts aldrig ur den olympiska rörelsen - som formellt står öppen för folk och inte för länder. När esterna från slutet av 1980-talet försökte återta sin olympiska plats, påminde de om Palusalu med flera estniska olympiasegrare.

Medan hälften av Internationella Olympiska Kommitténs medlemsfolk inte vunnit en enda OS-medalj, vann esterna 6 guld-, 6 silver- och 9 bronsmedaljer åren 1920-36. I förhållande till folkmängden tog de fler medaljer än några andra i Berlin år 1936. Även efter andra världskriget vann en rad ester, letter och litauer olympiska medaljer. I länder som Sverige kallades de "ryssar", medan i Sovjetunionen en ryss förblev ryss, en est en est osv.

Hösten 1991 återupptogs Estland som medlem av Internationella Olympiska Kommittén. Och redan i Barcelona året efter vann Erika Salumäe guld i förföljelselopp på cykel och seglarbröderna Tônu och Toomas Tôniste brons i 470-klassen. Många ester hoppas att också tiokamparen Erki Nool och skidåkerskan Kristina Smigun ska vinna OS-medaljer i framtiden.

Hjortparken

Om du har kondition som en olympier har du nu hunnit upp på Lindaberget. Medan du hämtar andan, kan du beundra Hirve park (Hjortparken) nedanför. Där växer hundratalet olika buskar och träd, bl a bokar, lindar och hästkastanjer.

Här hölls det första offentliga mötet mot Molotov-Ribbentroppakten den 23 augusti 1987. Arrangörerna krävde att paktens hemliga tilläggsprotokoll skulle offentliggöras. Ett par av gruppens ledare utvisades senare till Sverige. Men ett år efteråt ordnade Folkfronten ett liknande möte och två år senare fördömdes pakten t o m av en kommission tillsatts av Sovjetunionens Högsta Sovjet.

Under de gamla lindarna på Lindaberget skymtar den estniska skulptören August Weizenbergs välkända bronsskulptur "Linda". Den bygger på motiv från det estniska nationaleposet "Kalevipoeg", som påminner mycket om finnarnas "Kalevala".

I Kalevipoeg berättas bl a hur Linda begravde sin hjältemake Kalev. För att hedra hans minne staplade hon sten på sten, fast hon var havande med hans barn. Stenarna bildade Domberget.

Linda skulle egentligen ha byggt graven ännu högre. Men när hon skulle bära dit ett granitblock, snubblade hon och orkade inte lyfta blocket igen. Hon satte sig ned och grät. Tårarna bildade Ülemistesjön.

Tårarna var lika befogade, när boskapsvagnarna med oskyldiga barn, kvinnor och män började gå från Ülemistes järnvägsstation natten mellan den 14 och 15 juni 1941. Då sände sovjetmakten nästan 10 000 estländare till sibiriska läger, där de flesta dog. Samma natt sändes ungefär 15 000 letter och 35 000 litauer iväg till samma öde.

Även i augusti 1991 kunde det ha gått illa. Men stadens försvarare blockerade uppfarten till Domberget med stora stenblock. Dessutom satte de upp en tillfällig trafikskylt, en med rött överstruken stridsvagn på gul botten. Förbjuden infart för stridsvagnar...

Rysk katedral

Aleksander Nevskijkatedralen på Domberget uppfördes under 1890-talets förryskningstid. Den bär sitt namn efter en rysk storfurste som på 1200-talet besegrade bl a en skandinavisk här; han har också givit namn åt S:t Petersburgs huvudgata, Nevskij Prospekt.

Om du har skarpa ögon kan du under kyrkans kors urskilja en islamisk halvmåne. Den symboliserar Rysslands segerrika krig mot Turkiet vid samma tid som katedralen stod klar.

Under mellankrigstiden fanns planer på att riva eller åtminstone flytta katedralen för att göra den arkitektoniska helheten på Domberget mer harmonisk. Men ännu står den kvar med sina lökkupoler, även om en del tallinnbor finner den konstnärligt värdelös.

Om tycke och smak ska man kanske inte tvista, så kvista hellre in i helgedomen. Där kan du se ortodoxa präster i full ornat svinga sina rökelsekar framför praktfulla ikoner och med djup basröst sjunga liturgiska böner. De får svar från läktarkören, medan gummor i svarta sjalar och hucklen knäböjer i väntan på välsignelsen. Du kan köpa med dig enklare ikoner och cd-skivor med underbar körsång.

Slottet på Domberget

Slottet byggdes på den fästning som estniska stammar anlagt på 900-talet. Den erövrades år 1219 av danskarna, som byggde sin borg ovanpå. Stadsmurens väst- och nordvägg, en del av östväggen samt tre hörntorn är kvar från dansktiden.

Under den svenska och ryska tiden byggdes slottet om. Katarina II lät avlägsna portar och magasin från slottsgården. Murens östra sida revs och ersattes med en regeringsbyggnad i senbarock. Under den gamla och den nya estniska tiden har regeringen sammanträtt här - också under sovjettiden.

Det mäktigaste tornet är det sydvästra, Pikk Hermann (Långe Herman). Han är drygt 50 meter hög, diametern 9,5 meter och väggarna ett par meter tjocka.

Under mellankrigstiden stod Långe Herman öppen för besökare hela dagen. Under sovjettiden stängdes det för obehöriga. Kanske fruktade makthavarna att någon estnisk fosterlandsvän skulle hala sovjetflaggan och ersätta den med den förbjudna blå-svart-vita självständighetsflaggan. Numera kan bara kommendanten tillåta andra än dem som hissar och halar flaggan att ge sig upp i tornet. Tänk ut ett riktigt bra skäl innan du frågar...

Sedan du förhoppningsvis klättrat uppför de 232 trappstegen till toppen, kan du söka golvluckan som förr var fängelseport. Men var försiktig, för det är nästan 30 meter ner till golvet i det medeltida fängelset. Fångarna firades ner - och någon lycklig även upp.

Numera spelas varje morgon vid flagghissningen den under sovjettiden förbjudna nationalsången "Mu isamaa on minu rõõm" (Mitt fädernesland är min glädje). När flaggan halas på kvällen ljuder en annan nationell sång, "Mu isamaa armas" (Mitt kära fädernesland), uppifrån Långe Herman.

De övriga tornen är Pilsticker (Pilvässaren) i nordväst och Landskrone i nordöst, medan Stürden-kerl (Avvärij fienden) i sydöst inte finns kvar. De båda kvarvarande tornen ser du bäst om från Toom-Kooli (Domskolegatan) går in på gården till nr 13 - det ligger indraget, vid slutet av den vägstump som går in mellan nr 11 och nr 15. Gården kallas numera Piiskopi aed (Biskopens trädgård) och här ligger en utmärkt restaurang.

Om du saknar anlag för svindel, fortsätt då till förkastningsbrantens slut. Därifrån syns Snells damm och Baltiska järnvägsstationen nedanför samt på andra sidan järnvägen stadsdelarna Kalamaja och Kopli, Strooms strand, den gamla villaförorten Nõmme och friluftsmuseet i Rocca-al-Mare. Om du i stället för att följa kustlinjen låter blicken vandra österut, ser du de sovjetiska betongsstadsdelarna Mustamäe och Öismäe. Tillsammans med en annan sovjetisk stadsdel av svensk sextiotalsklass, Lasnamäe, kallades de av ester ibland för Sibirien, eftersom de var så ödsliga och kändes som förvisningsorter.

Från denna utsiktspunkt kan du fortsätta längs utsidan av slottsmuren. Men vi återvänder till Toom-Kooli. I nr 1 ligger restaurangen Cathedral, som specialiserat sig på franska och ryska rätter. Några hus längre ner talar en minnestavla om att domskolan, som givit gatan namnet, för första gången nämndes redan år 1319. Mitt emot ligger en musikskola och Scenskolan med en byst av teatermannen Voldemar Panso (1920-77). I slutet av gatan kan du se Dombergets äldsta bostadshus. Som genom ett under undgick det 1684 års stora eldsvåda. Det lilla huset är granne med Domkyrkan.

Domkyrkan

Domkyrkan nämndes för första gången år 1233. Den fick sitt nuvarande utseende efter 1433 års förödande eldsvåda. Efter den byggdes kyrkan upp som en basilika med tre skepp. Centralskeppet med sina fönster är högre än sidoskeppen.

Alldeles innanför ingången kan du upptäcka en gravsten, 3,5 gånger 2,5 meter. Den bär inskriften "Otto Johann Thuve, Erbherr auff Etze, Fena und Kono sein Grab, Anno 1696."

Innan denne Thuve ärvde sina tre egendomar i Estland hette han Tuvi, vilket är estniska och betyder "duva". I Sverige är släkten mer känd som Taube. Etze, estniska Edise, ligger i nordöstra Estland och är den äldsta släktgården.

Otto Johann lär ha varit ovanligt levnadsglad, innan han hamnade i sin kalla grav. Han tyckte om god mat och dryck och trivdes med vackra och förhoppningsvis kloka damer. Med tanke på vad som ibland berättats om Evert och Sven-Bertil Taube kan man undra hur vissa släktdrag kan återkomma i generationer.

Otto Johann Thuve tyckte mot slutet att han hade beviljats ett alltför gott liv. Därför ville han bli begravad så att människor skulle kunna trampa på hans kvarlevor. Så hoppades han bli förlåten de synder han ansåg sig ha begått.

Även inne i kyrkan täcks golvet av gravstenar samt väggarna av gravvårdar och vapensköldar. Till höger om altaret kan du märka en gravvård i renässansstil. Där vilar Pontus de la Gardie, som 60-årig gifte sig med Johan III:s dotter Sofia Gyllenhjelm. De la Gardie var fransk munk som blev svensk krigare och erövrade fästningarna i Haapsalu, Rakvere, Narva och Ivangorod. Kanonerna på Gripsholms yttre borggård är krigsbyten från segern vid Narva år 1581.

Enligt rysk historieskrivning var de la Gardie ingen hjälte, eftersom han vid Narva lät slakta 7 000 ryssar, de flesta civila. Han utnämndes därefter till svenskt riksråd samt guvernör över Estland och Ingermanland, men drunknade i Narvafloden år 1585. Han förhandlade då med ryssarna om vapenstillestånd.

Nu vilar Pontus de la Gardie och hans prinsessmaka i en sarkofag av marmor, utförd av dåtidens berömde stenhuggare med mera Arendt Passer. Sarkofagen liknar en paradsäng, där den forne fältherren vilar i fördrustning och hans hustru bär en praktfull renässansdräkt. På altarsidan kan du urskilja tvillingborgarna på var sin sida av Narvafloden och staden innanför sin dåvarande ringmur. Det är den äldsta bevarade bilden av staden och användes som förebild, när man på 1970-talet restaurerade den gamla tysk-svenska borgen i Narva.

Till höger på väggen hänger epitafier över fler svenska fältherrar: Otto Yxküll och Karl Henriksson Horn (som vid sin död år 1601 var stadens ståthållare). Båda gravstenarna utfördes av Arendt Passer, som av Gustav II Adolf kallades att smycka slottet Tre Kronor i Stockholm. Det hann han inte med, men ett par av Passers gravvårdar över svenska stormän finns i Uppsala domkyrka resp Nikolaikyrkan i Örebro.

Domkyrkans altare är av trä och i barockstil. Till vänster om det vilar Johan III:s hovmarskalk, Olof Ryning, också herre till Tyresö slott söder om Stockholm. Hans gravsten är ett mästerverk av en lokal stenhuggare, Hans von Aken.

Ytterligare svenskar som här funnit sin sista vila är landsrådet Johan Hastfer, guvernören Otto Reinhold von Taube samt stridsbröderna Fabian och Otto Wilhelm von Fersen.

Strax till vänster om altaret märks en obelisk med en medaljongbild av greve Ferdinand von Tiesenhusen, som stupade i rysk tjänst vid Austerlitz. Längre ner till höger vilar amiral Samuel Greigh, en skotte som i rysk tjänst besegrade både den svenska och den turkiska flottan. Sist men inte minst ligger, mitt för bortre långväggen, amiral Adam Johann Krusenstern, den förste att i rysk tjänst segla jorden runt och den siste att bli begravd här.

I domkyrkan ligger ännu fler bemärkta personer begravda, bland dem Gustav Vasas syster Margareta. Kan du hitta hennes grav, blir du berömd, för hennes gravsten och många andra förlorades vid 1684 års brand. Att domkyrkan den gången byggdes upp igen, kan vi delvis tacka Karl XI för. Han lät ta upp en kyrkokollekt i hela det dåvarande svenska riket för att bekosta återuppbyggnaden av domkyrkan i Tallinn.

Domkyrkan är - och har alltid varit - Estlands biskopskyrka. Den evangelisk-lutherska folkkyrkan indelas inte i biskopsstift som den svenska utan har bara en biskop, som kallas ärkebiskop. Han har invigts i sitt ämbete av sin svenske ämbetsbroder - eller av någon annan svensk biskop - sedan Nathan Söderbloms dagar på 1920-talet. Flera av befattningshavarna vid den lutherska kyrkans konsistorium bredvid domkyrkan talar också god svenska.

Andra sevärdheter

Domkyrkan påminner om ett Riddarhus på grund av alla sina adliga vapensköldar. Men det riktiga Riddarhuset, byggt år 1840, låg mitt emot Domkyrkan. Där finns numera Konstmuseet som har både en permanent och tillfälliga utställningar; en del av samlingarna fördes våren 2000 tillbaka till ett renoverat palats i Kadriorg.

Gatorna på domberget är inte fler eller längre än att du hinner ströva igenom dem alla: Toom-Kooli (Domscols), Rahukohtu (Fredsdomstolens), Toom-Rüütli (Domriddarens), Kohtu (Domstols), Rutu (Brådskans) och Piiskopi (Biskopens gata). Domberget är inte mer än 73 hektar - mindre än Gamla stan i Stockholm.

Unna dig gärna en stund här uppe. Varje port och prång kan vara värt att utforska. Författaren Jan-Olof Olsson gjorde det och blev förtjust: "Det finns inte ett ledsamt gathörn i Gamla stan eller uppe på Domberget, inte en bakgård som inte är pittoresk. Jag letare efter tuffare, förständigare adjektiv, men kommer inte på annat än de vanligaste; 'betagande', 'charmfull'." (DN 20.8.1967).

På Kohtu nr 4 ligger Finlands ambassad, precis som under mellankrigstiden. Det var en tid också riksäldstens residens och Konstantin Päts bodde här innan han flyttade till presidentpalatset i Kadriorg.

Kohtu nr 6 tillhörde tidigare en av landets mäktigaste släkter, balttyskarna Ungern-Sternberg. Under mellankrigstiden höll den Tyska kulturförvaltningen till på nedervåningen. Minoriteterna beviljades nämligen kulturellt självstyre genom en anmärkningsvärt generös lag om kulturautonomi år 1925 - inte bara tyskar utan också svenskar, judar och ryssar.

Kohtu nr 8 var tidigare hem för en greve och förvaltas numera av Estlands kulturministerium. Ovanför porten och kolonnerna kan du läsa en latinsk inskrift: "Parentum voto ac favore" (Med förfädernas löfte och råd). Skriften återupptäcktes när byggnaden renoverades år 1980.

Kohtu nr 10 och 12 har numera återbördats till ättlingar efter mellankrigstidens adliga ägare - Tatjana Gaudin de Villaine-de Montesquieu Fezcsac resp. Brunhild-Dorothea Tiesenhausen. Tur att de fick tillbaka husen gratis och slapp underteckna köpebrev eller checkar...

Den bästa utsiktsplattformen ligger vid Kohtu nr 12. I förgrunden ser du Gamla stan med kyrktorn, innergårdar, mer eller mindre förfallna fasader men också välhållna vindflöjlar. Längre bort syns den sista sovjetiska stadsdelen för framför allt ryska invandrare, Lasnamäe. Ännu längre bort kan du följa Piritas strand förbi segelsportcentrum, villaförorterna Merivälja och Viimsi. Bakom den höga TV-masten skymtar handelshamnen Muuga och kemikombinatet i Maardu. Under sovjettiden syntes där alltid en "rävsvans" till följd av all svaveldioxid och andra luftföroreningar som spyddes ut - men fabriken som tillverkade svavelsyra och gav upphov till den rödgula röken stängdes sommaren 1988.

Om du tar till höger efter Kohtu nr 12, passerar du en utsiktspunkt som gamla guideböcker rekommenderade, Toom-Rüütli nr 10. Men det är numera privatbostad för landets ledande mediemagnat som knappast släpper in dig. Så fortsatt till Rahukohtu nr 5 några hus bort. Härifrån ser du hela kustlinjen, från passagerarhamnen till Pirita och ännu längre bort. Är det en kulen dag kan du värma dig vid den öppna elden i den mysiga baren Merevaikus (Havets tystnad). De brukar också sälja konsthantverk, medan konststuderande från S:t Petersburg och andra håll torgför hötorgskonst utanför.

Från denna utsiktspunkt kommer du till en av stadens smalaste gator. Den kallades förut för Verine tänav (Blodiga gatan), men räknas numera som en del av Rahukohtu.

Det gamla namnet påminde om mötet mellan ett par riddare och deras hustrur. Riddargemålen bar vida krinoliner och kunde inte passera samtidigt. Ingen ville ge den andra företräde, eftersom båda ansåg sig ha högst rang. Återstod inget annat än för de båda riddarna att med vapen i hand värna om sin och sin hustrus heder. En av riddarna dödades och kanske blev änkan därefter mindre högfärdig.

Till Gamla stan

Du kan ta dig ner från Domberget på flera sätt. Du kan återvända till Lossiplats (Slottsplatsen) och vandra nedför den breda Toompea tänav (Dombergsgatan) till Karlskyrkan eller välja samma väg ner som upp, längs Komandandi. Du kan också fortsätta åt motsatt håll, Falgi (Falkgatan) ned mot Grand Hotel Mercure Tallinn.

Mer spännande är att klättra nerför Patkultrappan, som leder från utsiktspunkten vid Rahukohtu till Nunnegatan och Baltiska järnvägsstationen. Patkul ledde den livländska adelns motstånd mot Karl XI:s reduktion av adelsgoods, dömdes till döden men lyckades fly. Han gick sedan i sachsisk och rysk tjänst och bidrog till Stora nordiska krigets utbrott genom sin hetskampanj mot dåtidens Sverige. På begäran av Karl XII utlämnades han år 1706 och rådbåkades till döds. Trappan som bär hans namn byggdes i början av förra seklet.

Ett par andra trappor öppnades igen för några år sedan. De utgår från Danske kungens trädgård, som ligger nedanför de tre granntornen Kiek-in-de-kök, Neitsitorn (Jungfrutornet)

och Tallitorn (Stalltornet). Platsen bär sitt namn efter Valdemar Sejr som slog läger här innan han erövrade staden år 1219. Med en minnestavla tackas de danska frivilliga som deltog i Estlands frihetskrig.

De flesta väljer dock att ta sig till Gamla stan längs någon av gatorna Pikk Jalg (Långa benet) eller Lühike Jalg (Korta benet). De gav upphov till talesättet att Tallinn haltar, eftersom hon har olika långa ben.

Pikk Jalg var till 1600-talet den enda förbindelselänken mellan Övre och Nedre staden, alltså Domberget och Gamla stan. Den höga kalkstensmuren längs den kullerstensbelagda gatan uppfördes av (Nedre) stadens borgare, som ville skydda sig mot Dombergets makthungrida riddare. Numera används murarna ibland för konstutställningar.

Vid slutet av Pikk Jalg stod under tidig medeltid ett trätorn, sedan år 1380 ett stentorn. Sett från riddarnas sida spärrades passagen av ett trågaller och en tung port, vars gångjärn finns kvar. Porten stängdes varje kväll vid niotiden.

Pikk Jalg leder ner till en fyrkorsning mellan gatorna Nunne, Lai, Pikk och Rataskaevu. Därifrån är det bara hundra meter till Gamla stans hjärta, Rådhusplatsen.

Ytterligare en port leder från Pikk Jalg till Gamla stan. Du finner den ett stycke ner till höger från gatans början på Domberget. Den tidiga träporten ersattes på 1400-talet av ännu en stenport, som byggdes ihop med det angränsande huset. På 1600-talet tillfogades massiva ekdörrar, förstärkta av järnspikar med huvuden stora som tekoppar.

Genom denna port kommer du in på den krokiga Lühike Jalg. Här hörs ibland musik från huset i början. Det är förmodligen den berömda musikgruppen Hortus Musicus som övar medeltida musik eller någon annan av stadens många körer som övar i huset intill.

Lühike Jalg leder till Niguliste (Nikolaikyran). Därifrån är det bara ett stenkast tillbaka till Frihetsplatsen eller till Rådhusplatsen, som får bli utgångspunkt för en fotvandring genom Gamla stan.

VID RÅDHUSPLATSEN

Raekoja plats (Rådhusplatsen) är en naturlig utgångspunkt för den som vill se Gamla stan. När arkeologer år 1953 grävde här, fann de rester av handels- och hantverkarbodas. Låderskor, knivslidor av läder, svarvade skålar och tallrikar av trä vittnade om de hantverkare som verkat här.

Den nuvarande Rådhusplatsen började utvecklas till torgplats vid ungefär samma tid som ester byggde en fornborg vid Domberget. Från 1300-talet till år 1896 tjänade torget som torgplats och kallades Stora torget eller Svenska torget.

Mitt på Rådhusplatsen kan du se ett runt, slätt granitblock. Där stod skampålen, för första gången omskriven år 1337. Vid pålen fjättrades den som dömts till döden eller stulit något. Avrättningar genomfördes dock utanför stadsgränsen.

Den ende som avrättats på torget var pastor Panicke på 1600-talet. Han hade beställt omelett på en krog vid torget. Den första var seg som en skosula, tyckte pastorn, och beställde en ny. När den var ännu segare, krävde han ännu en. Också den var seg, tyckte pastorn, och dessutom betjänades han inte tillräckligt respektfullt. Så pastorn tog en yxa och högg ihjäl servitrisen.

Gudsman som pastorn var, ångrade han sig snabbt. Han gick till Rådhuset och bad att bli straffad för att han slagit ihjäl en tjänarinna på söndagen. Undras vad han tyckt om han inte råkat vanhelga vilodagen genom sitt dåd. Det kan du fundera på, medan du försöker finna det L-formade märket som markerar platsen där pastorn tappade huvudet - bokstavligen och bildligen. Det ligger ungefär femton steg från valvgången till vänster om Rådhusapoteket.

Att märket är L-format lär bero på att det utgör övre, högre halvan av ett kors. Pastor Panicke ansågs väl inte värd ett helt kors.

Vill du veta mer om Rådhusplatsen eller något annat i staden kan du besöka stadens Turistinformation på nr 10. De har också en utomordentlig hemsida, www.tallinn.ee, på estniska och engelska. Du kan knappa dig fram längs en datakarta och söka såväl sevärdheter som evenemang.

Rådhuset

De smala, gallerförsedda fönstren, bröstvärnen med sina skottgluggar och det höga tornet antyder, att rådhuset en gång byggdes som befästning. Det smala, åttkantiga tornet påminner om en minaret. Enligt traditionen ska arkitekten ha varit krigsfånge i Orienten.

Högst upp på rådhusets sextio meters spira spanar järnfiguren Vana Toomas (Den gamle Tomas) ut över staden. Han håller flagga och svärd i händerna. Toomas skulle skydda staden mot utländska inkräktare. Han kunde knappast ha misslyckats mer med detta - ändå är han älskad av stadsborna. Vindflöjeln med gamle Tomas har blivit stadens symbol och vårdtecken.

Arkadgången var tidigare handelsplats, men på 1600-talet stängdes den öppna gången och förvandlades till butiker. Först år 1960 frilades gången i ursprungligt skick.

Vid en av pelarna - den andra från höger, om du står med ansiktet mot rådhuset - kan du upptäcka ett halsjärn med hals- och fotrep. Det sattes upp i början av 1700-talet och användes för att bestraffa lurendrejare på marknaden. Sista gången användes det år 1805, för att hålla fast uppstudsiga bönder som skulle pryglas.

Här finns också ett metallmått som skulle avskräcka marknadsskojare. Deras måttstockar kunde jämföras med stadens eget.

Ett par reliefer på arkadgångens vägg föreställer rättvisans gudinna, fru Justitita. Tidigare sågs här även det stora stadsvapnet, men har nu flyttats in i rådhuset.

Rådet var stadens främsta maktorgan under medeltiden. Medlemmarna skulle stifta lagar och se till att de efterlevdes, leda försvaret, övervaka den allmänna ordningen och sunda handeln, sluta överenskommelser med andra städer, mynta pengar, utse befattningshavare samt bestämma hur olika grupper av stadsbor skulle klä sig vid olika tillfällen.

Klädseln skilde sociala grupper åt. Enligt 1665 års regler fick bara storköpmän bära silke, sammet, dyra pälsar eller guldkedjor. Mindre ansedd hantverkare måste nöja sig med enklare kläder, likt tjänstefolk.

Bara stadsbor av "ädel ursprung" och eget hus i staden kunde väljas till rådsherrar. För att minska risken för korruption fick far, söner, bröder inte utses samtidigt. Omröstningar var hemliga och under dem hölls portarna stängda. Först när valen var klara öppnades fönster och dörrar och namnen på nya rådsmedlemmar meddelades menigheten.

Alldeles till vänster om Rådhusets huvudingång hänger stenrelieferna med Tallinns stora och lilla vapen. Det stora, bevarat bara till hälften, föreställer tre lejon- eller, som heraldiker säger, tre liggande leoparder. Det lilla visar ett vitt kors mot röd bakgrund, men färgerna framgår förstås inte av den grå stenen.

På övervåningen kommer du först till borgarsalen, som numera används bl a för konserter. På bortre väggen syns träkopior av stadsvapnen. Där hänger också Tallinns nygamla flagga, avlång och med tre lika långa band i blått resp. vitt.

På väg från borgarsalen till rådssalen hänger en trätavla från år 1651. På latin uppmanas rådsherrarna att under utövandet av offentliga värv glömma privatlivets vedermödor: vrede och orättvisor, fiendskap, vänskap och frestelser. Rådsherrarna manas vidare att underordna sig samhället "ty så som ni är rättvis eller orättvis mot andra, så kommer ock ni själva att uppträda som svarande inför Guds domstol."

Väggarna pryds av flamländska gobelänger, som anstår en vänort till belgiska Gent. Fast ska vi vara noga vävdes de i grannstaden Brügge på 1300-talet.

I rådssalen hänger några berömda målningar, som från ingången räknat föreställer:

1. Herodes med Johannes Döparens huvud.
2. Simson och Delila.
3. Susanna inför rätta.
4. Jesus och äktenskapsbryterskan (det svenska riksvapnet, tre kronor, som enligt mellankrigstida skribenter syntes i bakgrunden har jag inte kunnat urskilja - kan du?)
5. Salomos dom.
6. Jesus inför Pontius Pilatus och folket i moskovitisk (!) dräkt.
7. Drottningen av Saba inför Salomo med sitt följe i holländska (!) kläder.
8. Jesus med skattepenningen.

Under målningarna löper en fris med jaktscener och ornament.

Rådsherrens lilla sal står egentligen inte öppen för allmänheten. Men fråga om du får titta in - ibland går det. Där inne hänger ett ungdomsporterätt av drottning Kristina i spansk hovdräkt. Hon fyllde tolv samma dag som porträttet målades.

Under mellankrigstiden hängde porträttet av Kristina i borgarsalen, tillsammans med ett porträtt av Karl XI. Det finns numera i Stadsmuseet på Venegatan. I rådsherrens lilla sal har Kristina i stället fått sällskap av Gustav IV Adolf. Övriga svenska kungatavlor har överlämnats till Konstmuseet, som i sin tur lånat ut dem till svenska ambassaden.

Mitt emot de svenska kungligheterna kan du se ett par ekdörrar mitt på väggen. De döljer kassaskåpet med en kopia av stadens nycklar i förgylld mässing på röd sammetskudde. KARL XII erbjöds nycklarna när han tågade genom Tallinn på väg från Pärnu till segern vid Narva. Men kungen lämnade tillbaka dem med orden: "Behållen I dem, ty jag vet att de äro i goda händer!"

Under mellankrigstiden togs Gustav V emot här och våren 1992 kung Carl XVI Gustaf och drottning Silvia.

I Rådhusets källare ordnas ibland konstutställningar. Du kan också klättra upp i tornet. Glöm inte att räkna antalet trappsteg, för ingen jag frågat har gissat rätt än.

På baksidan av Rådhuset ligger det forna Rådsfängelset och fängelsechefens hus med anor från 1400-talet. Numera är de sammanbyggda och restaurerade men medeltida valv, skorstenar och tak har bevarats. Här ligger ett fotomuseum i tre våningar, som skildrar den estniska fotografikonsten under drygt 150 år. Bland annat kan du följa utvecklingen från de första lådkamerorna till dagens modeller. Missa inte den lilla Minoxkameran, som uppfanns i Tallinn, först tillverkades i Riga och numera blivit ett världsmärke "Made in Germany".

Runt Rådhusplatsen

Från Rådhuset strålar en rad små gator och gränder ut mot Gamla stan. Om du står med ryggen mot Rådhuset ligger de i följande ordning från höger: Vanaturu kael (Gamla torgets hals), Apteegi (Apoteksgatan) Saiakang (Brödgången), Mündi (Myntgatan), Kinga (Skogatan), Voorimehe (Åkaregatan), Dunkri (Dunkersgatan) och Kullasepa (Guldsmedsgatan), som leder mot Frihetstorget. Numren räknas från Rådhuset - det gäller alla stadens gator.

Runt Rådhusplatsen ligger en rad utmärkta restauranger och ölbarer. Vid själva torget ligger Karl Friedrich som blivit en av stadens bästa matställen och sommartid även har uteservering med öl och tilltugg. På motsatt sida ligger en av stadens utmärkta indiska restauranger, Maharaja, och runt hörnet ner på Apoteksgatan den minst lika rekommendabla Tanduur. Längs Dunkri ligger både Eeslitall (Åsnestallet) som har hygglig mat och några billiga gästrum och viltrestaurangen, St.Hubertus, som fått namn efter jägarnas skyddshelgon. Restaurangen har en smidd rådjurskylt utanför samt diverse djurhorn, en uppstoppad fasan och en sjukilos gädda innanför. Den tyske biskopen Hubertus helgonförklarades tio år efter sin död år 775 sedan han under en jakt mött en hjort med strålande kors mellan ögonen

St. Hubertus har god mat, men mitt favoritställe är medeltidsrestaurangen Olde Hansa. Den ligger i kvarteret bakom torget om du följer Vanaturu kael ned till 1400-talshuset på Vanaturg (Gamla torggatan). Det måste vara en av de mest prisvärda restaurangerna i Europa om du vill prova på en medeltida festmåltid (se restaurangförteckningen i slutet för några utdrag ur menyn).

Rådhusapoteket

Raeapteek (Rådhusapoteket) är ett av Europas äldsta ännu fungerande apotek. Längre trodde jag att det var äldst av alla, tills jag besökte det drygt hundra år äldre apoteket i Dubrovniks franciskankloster.

Av någon anledning brukar man ange apotekets grundande till år 1422, då det först nämndes i skrift. Men egentligen togs det då över av sin tredje innehavare.

I mer än 500 år har tallinnborna här kunnat få medicin - och mer än så. Under medeltiden erbjöds puder gjort av fiskögon som krossats i mortel, mald vallmo samt uppkok på lammull, torkade grodfötter och en järnoxid som lär ha hjälpt mot 27 sjukdomar.

Apoteket sålde även spelkort, papper och bläck, tobak och pipor, färger och lack, krut och talgljus, mandlar, russin och suckater. Rödvinstoddy förekommer fortfarande som huskur - och under medeltiden erbjöds här rödvinsdrinkar spetsade med ingefära och kryddnejlikor. Därtill kakor som bakats av apotekarens familj.

Apoteket drevs länge av samma familj. Det började med ungraren Johann Burchart, som arrenderade det från staden år 1582. Drygt hundra år senare köptes det av en annan Burchart och förblev i släktens ägo till början av 1900-talet. Familjens förstfödde döptes alltid till Johann och fick ärva apoteket, som därigenom kom att drivas av tio Johann Burchartar i rad.

Den förste övertog apoteket medan det Livländska kriget rasade. Hans hustru dog i pest och många andra i hungersnöd. Alla läkare hade lämnat staden så Johann Burchart tvingades lära sig till läkare.

Mest känd är Johann Burchart den femte. Han diplomerades som medicine doktor i Stockholm och återvände lagom till den ryska belägringen i början av Stora nordiska kriget. Kriget var mer civiliserat då, så han kunde förse både anfallare och försvarare med läkemedel. Han blev med åren så känd att han år 1725 kallades till tsar Peter den stores sjukbädd. Men halvvägs till S:t Petersburg nöttes han av en ryttare i sporrsträck, som meddelade att tsaren redan dött.

Burchart den sjundes namn gick också till eftervärlden. Han ordnade stadens första konstupställningar och inrättade sitt hem som museum år 1802. Numera finns en rad av rådhusapotekets tidigare inredning på Stadsmuseet, men en del kan du beundra på ursprunglig plats.

Apoteksfasaden pryds av Burcharts släktvapen - en grip som bär en krona och därunder en lilja mellan två rosor. Vid sidan syns en man och en kvinna - kanske Adam och Eva. Men ingen vet varifrån de fått bågarna som de håller i handen. Årtalet vid vapnet, 1635, anger året då det högs in i fasaden.

Brödgången och Gottedrisen

Vid sidan av Rådhusapoteket för en valvgång till gränden Saiakang (Brödgången), som leder till Pikk (Långgatan). Gränden fick sitt namn av de bagerier som förr låg här - under senare år har butikerna omväxlande sålt kaffe med bullar samt vin och sprit.

I nr 3 låg medeltidens minsta butik. Fasaden mot gatan var bara en och en halv meter bred. En njutning i sitt slag är också det smala gavelhuset mitt i gränden. Om rådhuset påminner om Flandern, nog för gavelhuset tankarna till Amsterdam?

Om det inte längre finns något kafé eller butik med färska bullar när du kommer hit, fortsätt då tills Saiakang mynnar ut i Pikk.

Rakt fram ligger ett nytt kafé, Ruby Tuesday, som fått namn efter Rolling Stones slutsång. Bandmedlemmarna på väggen målades av en barman. Fredag- och lördagkvällar ordnas diskodans. Om sommaren finns här en uteservering där du kan ta en öl och titta på folklivet.

Annars kan du ta till höger på Pikk. Det gula huset rymmer ett av stadens äldsta konditorier och kaféer, Maiasmokk (Gottegrisen). Affärer har funnits i huset sedan 1400-talet och den förste bagaren kom hit på 1690-talet. Under mellankrigstiden bar konditoriet namn efter Georg Stude (1839-1919) som betjänade både stadsborna och tsarhovet i S:t Petersburg; han efterträddes av sonen Georg Ferninand (1876-1933) som också blev borgmästare. Prova gärna kakan som kallas just "Maiasmokk" eller smörgåssnittarna eller någon annan av smårätterna, innan du fortsätter vandringen längs ett par av Gamla stans mest intressanta gator.

FRÅN LÅNGGATAN TILL BREDGATAN

Pikk (Långgatan) är en av de mest intressanta i stan. Under medeltiden var gatan affärscentrum och ledde ända ner till hamnen, som då låg närmare än nu. Numera ligger här Historiska museet och flera historiska gilleshus, den svenska och ryska ambassaden, det gamla KGB-högkvarteret samt en rad nya nöjesställen.

Helgeandskyrkan

Om du kommer till Pikk från Rådhusplatsen, når du först en liten trekantig plats. På högra sidan ligger Pühavaimu (Helgeandskyrkan), som första gången nämndes i en urkund år 1316.

Liksom rådhuset har kyrkan ett åttkantigt torn, men de flesta fäster sig nog vid den färggranna klockan på fasaden. Den pryds av solstrålar och i hörnen snickrade evangelister.

Klockan är från år 1864 och tillverkades av snickarmästaren Christian Ackermann.. Han kom från Königsberg och måste länge kämpa mot Tallinns gillen och skrän, innan han lyckades etablera sig som stadens förste "frie konstnär".

Klockan på kyrkväggen är förbunden med tornklockan från år 1433. På klockan kan du läsa en inskrift som översatt till svenska lyder: "Jag slår rätt för såväl betjänt som dräng, husmor och husbonde och det kan ingen förebrå mig."

Bernt Notkes berömda altare inne i kyrkan är från år 1483. När altarskåpet är stängt, ser du två målningar. Till vänster Kristi korsfästelse och därunder bl a Judaskyssen och de trettio silverpenningarna; till höger den heliga Elisabeth.

Den snickrade predikstolen, stadens äldsta, med sina ornament och reliefer med bibelmotiv är från sent 1500-tal liksom korbarriären med sina utsirningar och målningar. Under sovjettiden såg jag här ett anslag, enbart på ryska, som manade besökare att inte trava runt i kyrkan under pågående gudstjänst. Undras om den finns kvar? Annars kanske du hittar Dannebrogen som den danska drottningen skänkte under sitt besök sommaren 1992 - kanske som tack för den som på 1200-talet föll ner från himlen här i närheten...

Helgeandsskyrkan har spelat en viktig roll i estnisk kulturhistoria. Församlingsprästen Simon Wanradt var medförfattare till den första bevarade boken på estniska, katekesen med Tio Guds bud. En annan församlingspräst, Balthasar Russow, blev den förste att i skrift skildra de balttyska baronernas förtryck mot estniska och lettiska bönder. Det gjorde han i sin berömda Livländska krönika, som utgavs på lågtyska år 1578. Russow är huvudperson i en av den fascinerande författaren Jaan Kross' främsta historiska romaner, "Kolme katku ajal" (Under de tre farsoternas tid). Dagens ärkebiskop, Jaan Kiivit, son till en tidigare ärkebiskop, har också varit församlingspräst här.

Stora gillet

Mitt emot Helgeandsskyrkan ligger Suur Gild (Stora gillet). Huset är mer imponerande än det först verkar, eftersom bara gaveln vetter mot Pikk.

Gillet's vapen var detsamma som lilla stadsvapnet - vitt kors mot röd bakgrund - och pryder fasaden. Ovanför ingången hänger en gatlykta av sten i en ram av tenn. De monumentala dörrarna med gjutna spikar och portklappar av koppar är från år 1430, men gillet är minst hundra år äldre.

gillet. Där valdes också stadens rådsherrar och borgmästare. Endast medlemmar av Stora gillet fick väljas till rådsherrar. Gillet leddes av en ålderman, som valdes för tre år i taget. Han företrädde gillet i stadsrådet och hade polismans rätt gentemot medlemmarna. Valet av ålderman ansågs så viktigt att det genomfördes under fastan, då ingen fick förtära alkoholhaltiga drycker. Den nyvalde firades med tacksägelsegudstjänster i kyrkorna.

Medlem kunde bara den köpman bli, som hade "eget hus och egen hustru" i staden. Han måste betala en väl tilltagen avgift samt svära att följa stadgarna. Utlänning kunde bli medlem, om han bosatte sig "för evigt" och gifte sig med änkan efter en gillesmedlem.

Om någon medlem fängslades utomlands, fick de övriga inte spara några pengar eller vedermödor för att frita honom. När någon dog, skulle övriga medlemmar ordna en värdig begravning samt se till att eventuella döttrar blev gifta och fick hemgift.

Alla köpmän som besökte staden skulle gästa gillet. Det hade ensamrätt att brygga öl samt att köpa salt och sälja det vidare. Man ordnade också en rad fester.

Varje år utsåg Stora gillet en av stadens unga män till majprins och lät honom välja en majdrottning bland åtta unga skönheter. Han fick dessutom frige en valfri fånge. I gilleshuset

hängde en tavla som föreställde denna fest - majprinsen och hans drottning färdades i blomsterhöljd vagn omgivna av prinsessor medan en fånge på knä vädjade om sin frihet.

Stora gilletts hus är idag säte för Historiska museet. Det fick sin början med apotekare Burcharts samlingar och har sedan länge en stående utställning om medeltiden. Under sovjettiden tilläts man inte visa något annat om självständighetstiden än de små revolutionära grupperna - och om dem intet annat än gott. Mycket annat material om mellankrigstiden förstördes eller låstes in; samma öde drabbade exempelvis Postmuseets samlingar av självständighetstidens frimärken, pengar, medaljer och flaggor. Först i februari 1989 lyckades Historiska museet inviga utställningen "Det trefärgade Estland", som man i hemlighet samlat flaggor och andra föremål till. Numera har Historiska museet en filial, Maarjamäeslottet, där 1800- och 1900-talshistoria visas.

Knuts- och Olaigillena

Ytterligare tre forna gilleshus ligger längs denna gata: Knutsgillet på Pikk nr 18, Olaigillet på nr 24 och Svarthuvudenas på nr 26.

Medan bara storköpmän och skeppsredare kunde bli medlemmar av Stora gillet, stod Knutsgillet öppet för "finare" hantverksmästare som guldsmeder, mösskräddare, handskmakare, urmakare, bagare, skomakare och målare. "Mindre fina" hantverkare som körsnärer, slaktare, tunnbindare, murare, snickare, körkarlar, bärare, ringare och dödgravare samlades i Olaigillet. Av någon anledning ansåg vävare inte fina nog ens för Olaigillet - förklara det den som kan!

De flesta "finare" hantverkare var tyskar, medan de "mindre fina" var ester. Från år 1508 fick inga ester komma med i Knutsgillet. De båda skulpturerna på husets framsida föreställer den helige Knut och Martin Luther.

När Olaigilletts hus och hela dess arkiv brann upp år 1697, bestämde stadens styresmän att slå samman de båda gillena. Knutsgilletts medlemmar övertog med glädje Olaigilletts hus och lager, men bara tjugo av dess medlemmar. De som befanns värdiga var slaktare och körsnärer, som tydligen förbättrat sitt rykte med åren.

Knutsgillet finns också i Skåne, där man ska ära minnet av S:t Knut Lavard, hålla Skanörs rådhus i skick, främja forskning om Skanör-Falsterbonäset med mera.

I Tallinn ligger Knutsgillet numera granne med ett galleri, där du kan se modern estnisk konst. Titta också på glasögonmannen som plirar ner från nr 21-25 på andra sidan och de andra färggranna figurerna på fasaden. Mannen brukade titta på systrarna i huset mitt över gatan genom sin lornjett. Det kom byggherren ihåg, när huset restaurerades före första världskriget.

Svarthuvudena

Svarthuvudenas gille grundades år 1399. Det fick sitt namn av ett moriskt skyddshelgon, den svarte S:t Mauritius, som ljöt martyrdöden under romartiden. Hans svarta huvud pryder fasaden till det hus, där medlemmarna samlats sedan år 1495. Sitt nuvarande utseende fick fasaden, när Arendt Passer renoverade det i renässansstil år 1597.

På båda sidor om porten och ovanför den kan du se svarthuvudernas vapen. Porten är från 1500-talet och träsniderierna från början av 1600-talet. På fasadens nedre del kan du urskilja hansastäderna Brügger, Novgorods, Londons och Bergens vapen. Mellan övervåningens fönster syns två reliefer av riddare till häst. Ovanför dem finns två nischer där Freden och Rättvisan gestaltas. Längst upp på gaveln återfinns Frälsaren.

Svarthuvudernas gille samlade främst köpmän utan hustru eller hus i staden samt utlänningar. Medlemmar som gifte sig fick förbli medlemmar - eller söka vidare till Stora gillet.

Svarthuvuderna åtog sig försvaret av staden med egna ryttare. För visad tapperhet i fält belönades de under 1500-talet med rätt att bära pansar och sköld.

Till minne av ett slag år 1560 lät svarthuvuderna framställa ett epitafium med namnen på alla sina stupade medlemmar. Det hänger numera i den del av stadsmuseet som återfinns i tornet Kiek-in-de-kök. Minnestavlan är mest känd för sin avbildning av Tallinn - äldst i sitt slag.

Liksom i de andra gillena gällde stränga ordningsregler. Den som svor åt en annan medlem måste böta en mark, att slå en medlem i ansiktet eller över öronen kostade två mark (eller sex mark om det skedde i det egna gilleshuset och i andras åsyn), att ringa oförskämt i äldrebrödernas klocka kostade ett pund vax och att utebli från en festmåltid eller gudstjänst tre pund vax. Det strängaste straffet var fem pund vax för dem som "drog någon annan i håret och spottade öl i dennes ansikte."

Att de värsta etikettsbrotten belades med bötesstraff i vax var föga förvånande. Det krävdes många vaxljus för att lysa upp de stora salarna. Svarthuvuderna ansvarade inte bara för sitt eget hus utan också för dominikanklostrets upplysning.

Svarthuvudernas sällskap spred sig från Tallinn till Tartu och Narva, därifrån till Riga och under 1600-talet till Tyskland.

Svenska besök

Under mellankrigstiden besöktes Svarthuvudernas hus gärna av svenska turister på grund av de många svenskminnena. Bland svenska stormän som besökt gillet märktes Pontus, Jacob och Magnus de la Gardie, de båda guvernörerna Andreas Lennartson Torstenson och Bengt Horn samt Carl Gustaf Wrangel. Den 16 april 1908 besökte den då nytillträdde kungen Gustaf V dem och antog deras inbjudan att bli hedersmedlem; som tack skänkte han år 1931 en tavla av sig själv.

I den angränsande högtidssalen blickade flera Vasakungar ned över svarthuvuderna: Gustav Vasa, Erik XIV, Johan III, Karl IX, Gustav II Adolf, Kristina, Karl X Gustaf och Karl XI. Längre trodde man att också Karl XII var avporträtterad här, men det visade sig vara ett ungdomsporträtt av Wilhelm av Oranien.

Av de svenska kungarna hade flera besökt staden - och det vid flera tillfällen. Johan III kom hit, när han var hertig av Finland och befann sig på hemväg från polen efter att ha gift sig med Katarina Jagellonica. Sedan han utnämnts till kung kom han hit med sin andra hustru, Gunilla Bielke, för att träffa en annan kung - sonen som blivit kung av Polen under namnet Sigismund III.

Gustav II Adolf besökte flera gånger Tallinn. Första gången kom han år 1600 med fadern, Karl IX, då hertig av Södermanland. Under ryska kriget stannade han elva dagar år 1614, på väg från Ingermanland Stockholm. År 1626 kom han tillbaka och mötte mitt i vintern hustrun, som väntat på honom sedan sommaren. Tillsammans fortsatte de till Narva.

Till Narva kom som bekant även Karl XII. Efter att ha landstigit i Pärnu den 26 oktober 1700 fortsatte han via Tallinn till Narva, där han den 2 november samma år vann över Peter den stores styrkor.

Men världens ära förgås, vare sig du är svartskalle eller svarthuvud eller vanlig konung. Svarthuvudernas gille upplöstes år 1940, sedan de sovjetiska ockupanterna förklarat sällskapet vara ett tillhåll för "den tysk-fascistiska storbourgeoisien". Numera ordnas här konserter med kammarmusik och annan stillsam musik. Tavlorna av Vasakungarna har flyttats till stadsmuseet resp. rådhuset.

Sovjet-ryskt maktcentrum

På Pikk nr 19 låg under mellankrigstiden den sovjetiska ambassaden. Här lyssnade Stalins utsände, Andrej Sjdanov, i juni 1940 till "det arbetande folkets" krav att Estland skulle förvandlas till sovjetrepublik. Kravet godtogs, fast man lovat motsatsen under den föregående "valrörelsen" där bara ett parti tilläts delta. Gissa vilket!

I juni 1989 samlades en något större skara utanför den forna sovjetambassaden. Flera talare påminde om att den självständiga Republiken Estland fortfarande existerade - enligt folkrätten och enligt en rad regeringar i västvärlden, dock inte den svenska. De krävde också att sovjetmakten skulle slopas. Drygt två år senare skedde det.

Skulle ryska företrädare mot förmodan bråka med er så kan ni söka skydd hos Svenska ambassaden i det s k Rosenska palatset snett över gatan, nr 28. Huset ritades av Johan Tobias Albinus för greve Axel von Rosen och stod färdigt år 1674. Samme arkitekt har ritat flera byggnader på Södermalm i Stockholm. Axel von Rosen var släkt med greven av Ingermanland, Bogislaus von Rosen, en av Gustav II Adolfs främsta finansärer under 30-åriga kriget; hans praktfulla gravkapell finns i Nikolaikyrkan. Ambassaden och släkthistorien skildras i "Historia om ett hus", en bok utgiven av Statens fastighetsverk 1994.

Ambassaden har av Konstmuseet fått låna några mycket intressanta tavlor av svenska kungligheter. I stora sammanträdesalen på övervåningen hänger ett porträtt av Karl XII, som förmodligen målades av tysken Johann Heinrich Wedekind (1674-1736), som mot slutet av sitt liv blev Peter den stores hovmålare. Det svenska kungaporträttet lär han ha målat under vinterlägret i Laius (svenska Lais) strax efter det segerrika slaget vid Narva. Ambassaden har också en praktfull tavla av drottning Kristina med kronan på svaj. Men du måste nog hitta på ett vettigt ärende hit för att få en chans att se porträtten, för ambassadpersonalen har knappast tid att agera konstguider för alla svenska besökare.

På vänster hand följer snart en gata som under större delen av sovjettiden kallades Vana (Gamla gatan). Den har nu fått tillbaka sitt gamla namn, Vaimu (Spökgatan). Jag tänker inte tala om i vilket av husen det spökar mest. Det märker ni ändå, om ni vågar er hit en mörk natt...

Vid nästa tvärgata hade förresten Kommittén för statens säkerhet (KGB) sitt lokala högkvarter, Pagari (Bagargatan) 2. Den gatan undvek de flesta ester sorgfälligt under sovjettiden. Källarfönstren var visserligen igenmurade men under den värsta terrorns tid hördes offrens rop ändå ut på gatan.

Behöver ni stärka er före besöket på Spökgatan kan ni besöka en av stadens äldsta och bästa kinesrestauranger, Golden Dragon, på Pikk nr 35 eller en av de äldsta och bästa irländska pubarna, Hell Hunt (The Gentle Wolf), på Pikk 39.

Vid Pikk nr 71 ligger en ovanlig husgrupp från medeltiden, Kolm ôde (Tre systrarna). Namnet kommer av de tre smala och spetsiga gavlarna, som var vanliga förr. Titta även på den gotiska portalen, den snidade barockdörren och fasadens uthuggna stenprydnader.

Olaikyrkan

Där Pikk närmar sig sitt slut, reser sig Oleviste (Olaikyrkan). Dess spira har genom seklerna varit en ledstjärna för sjöfarande på Finska viken.

Kyrkan nämndes för första gången i skrift år 1267. Sedan dess har den brandhärjats flera gånger. Varje gång spiran byggts upp igen, har den blivit lägre.

Åren 1449-1625 var Olaikyrkan världens högsta byggnad. Ännu år 1840 var den högst i Tsarrysland. Nu är den bara näst högst i Tallinn (sedan TV-tornet under sovjettiden byggts två och en halv gång så hög).

Kyrkan med spira var som högst 159 meter. Under mellankrigstiden var den nere i 138 meter. Det räckte för att vara Europas (efter Eiffeltornet) högsta byggnad. Numera når spiran "bara" 124 meter.

Det var ändå tillräckligt för att reflektera radiovågor så att KGB i grannhuset kunde avlyssna både teletrafik och taxiradio i hela Stockholmsområdet. Den uppmärksamme kunde under sovjettiden se kabeln som löpte längs hela kyrkspiran och över gatan till KGB-högkvarteret.

Kyrkan har som sagt brunnit flera gånger - bl a åren 1433, 1625, 1820 och 1931. Kan någon hitta ett siffermässigt samband, som säger när blixten nästa gång slår ner och tänder eld på kyrkan?

Bränderna har förstört stora delar av inredningen. Men fortfarande kan du beundra glasmålningar från 1800-och 1900-talen, ljuskronor från 1700-talet samt kapellet från 1500-talet. Det kallas omväxlande Maria- och Bremenkapellet och har av den svenske konsthistorikern Sten Karling klassats som "ett konstverk av europeisk klass."

Kapellet byggdes till minne av Hans Pauls. Han var en av stadens rikaste köpmän, men knappast särskilt lycklig. Åtminstone inte att döma av de lågtyska minnesorden vid hans väggrav: "Vad jag har avlämnat, har jag fått behålla, vad jag har haft har jag förlorat; ingen kan hålla sig för hög, ty som en dimma förgår människolivet. Till minne av Hans Pauls 1513." På kapellets yttervägg, som du når från Pikk, skildras lidandet i åtta scener. I en nisch kan du se ett skelett på vars bröst en padda hukar sig medan en orm slingrar sig runt hjässan. Det ska symbolisera tillvarons förgänglighet.

Skelettet, paddan och ormen återkommer i en legend. Enligt den ville stadsborna bygga den vackraste kyrka som mänskligheten skådat. De letade efter en byggmästare som vore värdig detta uppdrag och fann till slut den unge jätten Olev.

Han krävde tio tunnor guld för bygget. Men eftersom stadsborna inte hittade någon annan byggherre, tvingades de tacka ja. Olev tillade att han inte skulle ta ett enda uns betalt, om någon stadsbo lyckades ta reda på hans namn, innan kyrkan stod klar.

Olev satte igång och kyrkan blev vackrare än stadsborna kunnat drömma om. Spiran tycktes sträcka sig ända upp till himlen.

Olev talade inte med någon stadsbo och så fort han byggt färdigt för dagen, skyndade han sig hem till hustrun i Haljala. Det ligger flera mil bort, men Olevs magiska stövlar hjälpte honom att ta milslånga kliv. När han skulle äta, gick han ibland ända till Narva för att få lugn och ro.

När kyrkan stod så gott som färdig, blev stadsborna allt oroligare. De saknade guld att betala med. Därför sände de en spejare till Haljala. En dag fick han höra Olevs hustru vagga deras nyfödda:

"Sov, min lilla, sov.
Snart kommer Olev hem
Med så mycket guld
Att det räcker för att köpa månen!"

Spejaren skyndade sig tillbaka till Tallinn. När han kom fram återstod bara att resa korset överst på spiran. Olev hade klättrat dit upp.

Plötsligt ropade spejaren:

- - Se upp, Olev, korset börjar luta!

Olev såg ut som slagen av blixten. Han vacklade till och innan han funnit något att hålla sig i, föll han till marken.

När den olycksalige byggherren slog i gatan och dog, hoppade en groda ut ur hans mun och följdes av en orm. Sedan dess har kyrkan burit sitt namn efter byggherren. Enligt legenden alltså - i verkligheten är den helgad åt Norges skyddshelgon, Olav den helige.

Stora strandporten

Pikk slutar vid Suur rannavärv (Stora strandporten). Den medeltida stadsmuren hade sex portar: Viru, Karja, Harju, Nunne, Suur Ranna och Väike Ranna. Bara genom dessa portar kunde man ta sig in i staden.

Varje port hade eget torn med järngaller, som kunde fällas ner, och hängbrygga över vallgraven. På utsidan av denna grav låg en förport.

Det enda som idag återstår av Stora strandporten är förporten. På portens yttersida kan du urskilja lilla stadsvapnet i dolomit med året 1529. Huvudporten låg några tiotal meter längre upp mot staden.

Tjocka Margareta

Vid sidan av Stora strandporten står ett fästningstorn som på grund av sin rondör kallas Paks Margareeta (Tjocka Margareta). Från början tjänade hon som kanontorn. Det antyds av väggarnas tjocklek: 4,7 meter längst ner och drygt två meter på tredje våningen. Diametern är 24 meter.

Efter 1905 års uppror mot tsarväldet förvandlades tornet till fängelse. Under 1917 års februarirevolution frisläpptes fångarna och tornet stacks i brand. Numera håller Meremuseum (Sjöfartsmuseet) till här. På en av ovanvåningarna skildras den estniska sjöfartens och fiskets utveckling; här finns även fyra reliefer av evangelisterna som Arent Passer år 1631 utförde för den svenska Mikaelkyrkan. Från museets tak kan du titta ut över Gamla stan och Tallinnbukten, nere på gården kan du sommartid njuta av gott kaffe med kakor eller smörgåsar.

Om du är uppmärksam kan du på muren i museikafeet upptäcka det svenska riksvapnet. Det beställdes av amiralen Klas kristersson Horn, sedan han på midsommardagen 1561 intagit staden. Tavlan med det svenska riksvapnet och amiralens eget vapen försågs med en text på latin, som berättade att staden nu löd under den svenska kronan, och sattes upp på slottets yttervägg. Under den ryska tiden togs vapentavlan ned och texttavlan slogs sönder. Men bitarna återfanns under mellankrigstiden och har nu fogats samman igen. Du kan se den gamla minnestavlan på den sluttande muren vid Sjöfartsmuseet.

För ett antal år sedan fick jag brev från en svensk som besökt staden. Han undrade om Tjocka Margareta är densamma som nämns i barnvisan:

"Rida, rida ranka, hästen heter Blanka. Vart ska du rida?
Rida stå och fria till en liten piga.
Vad ska hon heta? Jungfru Margareta, den tjocka och den feta."

Blanka från Namur var svensk drottning på 1300-talet, gift med Magnus Eriksson. Alltså kan även ramsans andra kvinna ha varit högättad. Varför inte Gustav Vasas syster eller andra hustru, vilka båda hette Margareta?

Tornet byggdes åren 1518-1529. Gustav Vasa gifte om sig först år 1536, när Tyska orden härskade här. Varför skulle tyskarna ha uppkallat tornet efter en svensk drottning, som ingen av dem sett?

Gustav Vasas syster är mer sannolik. Hon gifte också om sig, med Johan av Hoya, som efter bröllopet utnämndes till riksråd och erhöll flera förläningar i österled. Han och hustrun slog sig ned på Viborgs slott, men for flera gånger via Tallinn till Lübeck. Margareta kom också hit för att hälsa på sin son från första äktenskapet som utbildade sig här. När Johan av Hoya anslöt sig till Gustav Vasas fiender, stannade hustrun i Tallinn. Hon dog år 1536 och begravdes i Domkyrkan.

Gustav Vasas syster vistades alltså i staden, när kanontornet just byggts färdigt. Men att döma av porträtt, t ex på Gripsholms slott, var hon ingalunda fet. Eftersom många andra svenskminnen gått förlorade - och eftersom ingen annan kunnat ge en bättre förklaring till

kanontornets namn - håller jag fortfarande på att Tjocka Margareta bär sitt namn efter Gustav Vasas syster.

Bredgatan

Lai (Bredgatan) fick sitt namn, därför att den längre fram blir bredare än de flesta andra gator var under medeltiden.

Lai nr 47 är en rund byggnad som tidigare var hästkvärv. Den användes bara under belägring. Annars användes stadens vattenkvarnar.

På återvägen passerar du åter Olaikyrkan, nu på vänster hand. Pikks "Tre systrar" får sällskap av "Tre bröder" (Kolm vända), nr 38, 40 och 42. Huset med den bredaste gaveln byggdes tyvärr om under mellankrigstiden, men de båda andra är mer ursprungliga.

Hueckska huset

Mitt emot "Tre bröder" ligger ett välkänt medeltidshus, Hueckska huset (nr 29). Du kan knappast missa det tack vare de båda stora lindarna utanför. Huset förvaltas numera av Arkitektförbundet.

Bostadshus byggdes ursprungligen i trä samt magasin och lager i sten. Men efter en rad eldsvådor beslutade rådsherrarna år 1428 att riva alla trähus och bygga även bostadshusen i sten. Därför har Tallinn fler bevarade bostadshus från 1400-talet än andra städer i Baltikum. De flesta har höga, trekantiga gavlar mot gatan och vackert skulpterade portaler.

Om du går in i Lai nr 29, eller något liknande bostadshus, kan du se en vacker, två våningar hög hall med en snidad trappa till ovanvåningen samt gamla skåp och familjeporträtt längs väggarna. På bottenvåningen satt köpmannen och skrev vid ett litet bord under gallerfönstret mot gatan. Han kanske antecknade innehållet i de höga ekskåpen: linne från Holland, kläde från England eller Tyskland, siden från Frankrike, olivolja från Italien eller Spanien med mera. På bottenvåningen låg också köket.

Vardagsrum och sovrum låg vanligen på första våningen. De återstående våningarna utgjorde magasin för lin, salt, säd och annat skrymmande. Därför kan du på utsidan se fästen för block och taljor som behövdes för att hissa upp tunga korgar och balar. Tjänstefolket bodde antingen inne på gården eller i mörka källare eller jordkulor utanför stadsmuren.

Släkten Hueck kom till Tallinn på 1600-talet. Dräkterna på deras familjeporträtt och bevarade dokument visar att många Hueckar varit framträdande medborgare, en del borgmästare eller rådherrar. I ett hörn hänger en tavla av Katl XII.

Sevärda museer

Loodusmuuseum (Naturhistoriska museet) ligger granne med Hueckska huset. Du går till höger genom den första grinden och kommer in på en gård där det sommartid spelas friluftsteater. Resten av året får du nöja dig med att betrakta uppstoppade fåglar, fiskar och andra djur på museet. Mest intressant är en 2,9 meter lång atlantisk stör - den största fisk som fångats i Östersjön.

De följande husen rymmer Linnateater (Stadsteatern). Restaureringen tog längre tid än beräknat, bl a för att man upptäckte unika takmålningar under putsen.

Ännu ett museum ligger i Lai nr 17. Det är Tarbekunsti muuseum (Konsthantverksmuseum) som bl a visar estniska smycken, keramik och läderarbeten.

På vänster sida kommer du så småningom till Börsi käik (Börsgången), som leder tillbaka till Pikk. Den mynnar mitt emot Saiakäik (Brödgången), som kanske förde dig från Rådhusorget till Pikk.

I det sista - eller från andra hållet det första - huset på Lai, nr 1, ligger Nukuteater (Dockteatern). Deras föreställningar lockar såväl barn som vuxna. Stripteasebaren snett över gatan satsar mest på äldre. Där eller på någon av barerna i grannskapet kan du vila lite och fundera på om du känner för ytterligare en promenad.

I SVENSKA FOTSPÅR

Om du har lust och hinner göra ytterligare en promenad i Gamla stan kan du åter börja vid Rådhusplatsen. Ta t ex Kullasepa mot Frihetsplatsen, men vik till höger redan vid Niguliste (Nikolaigatan).

På vänster hand ser du då ett monument som påminner om en uppslagen bok. Det är tillägnat en av de främsta estniska författarna, Eduard Vilde.

Nikolaikyrkan

Kyrkan har samma namn som gatan, Niguliste (Nikolai). Den nämndes för första gången i bevarad skrift år 1316 och stod färdig år 1350. Den är helgad åt de sjöfarande köpmännens beskyddare, S:t Nicolaus av Bari.

Tre episoder brukar berättas om denna kyrka. Den första handlar om bildstormarnas tid, år 1524. Alla stadens kyrkor härjades då - utom Nikolaikyrkan. Dess skatter räddades av kyrkvaktmästaren, som hällde bly i nyckelhålet så att bildstormarna inte kunde ta sig in.

Den andra rör pastorn Christian Kelch, vars "Liefländische Historia..." utgavs i Tallinn år 1695. I krönikan karakteriseras Estland och Livland som "godsherrarnas himmelrike, pastorernas paradys, utlänningarnas guldgruva och böndernas helvete." Kelch dog i pest år 1710 och ligger enligt legenden begravd under den stora linden bakom kyrkan.

Den tredje berättelsen gäller hertig Karl Eugen de Croy, som efter att ha tjänat flera andra herrar erbjöd sina tjänster till den ryske tsaren, Peter den store. Men denne lät sig inte imponeras av hertigens rekommendationsbrev.

Hertigen gav inte upp utan sökte upp tsaren en gång till, i Novgorod. Då kom han i rätt tid. Det Stora nordiska kriget hade just börjat och tsaren behövde tappra härförare. Hertig de Croy sändes till Narva, men visade sig inte särskilt tapper. Knappt hade han nått fram, förrän han gav sig till fånga åt svenskarna.

Sina sista år tillbringade hertig de Croy i Tallinn, där han dog år 1702. Då hade han dragit på sig så stora skulder, att långivarna vägrade låta de efterlevande begrava honom förrän skulderna betalats. Enligt lagen kunde långivare kräva detta. När ingen betalade, fördes hertigens stoft till Nikolaikyrkans källare och glömdes bort.

Hundra år senare återupptäcktes kvarlevorna, men då hade hertigen förvandlats till mumie. Forskare förklarade det med salpeterhalten i cementen. Andra med all den sprit som hertigen hållt i sig ända till slutet.

Hur som helst gav den ryske generalguvernören order att placera kvarlevorna i en glaskista på en katafalk. Eftersom intet annat än gott bör sägas om döda, förklarade pappersslappen på kistan: "Hertigen blev berömd både för sina stora gärningar och deras särprägel."

Så fortsatte det tills ännu en generalguvernör beslöt att sätta stopp för spektaklet. Men innan stoftet hann gravsättas, upptäcktes att hertigen förärats titeln "generalissimus" just innan han givit sig till fånga. Alltså var han berättigad till begravning med hela tsarfamiljen, livgardet och diplomatiska kåren närvarande. Inga regler utan undantag dock; "begravs i tysthet" skrev tsaren på beslutet om jordfästningen.

Glassarkofagen med hertig de Croys kvarlevor visades tidigare i von Rosens kapell. Det bar sitt namn efter samme von Rosen, som finansierade Gustav II Adolfs fälttåg i Tyskland. Där kapellet låg, finns numera en trappa ner till hallen genom vilken du kommer upp i kyrkan. Hertigens gravvård flyttades då till Püha Jüri (S:t Georgs) kapell inne i kyrkan.

I koret finns det gamla högaltaret, Antoniuskapellet, ett verk av en okänd flandrisk 1400-talsmästare. Det väldiga altarskåpet är sex meter brett, när dörrarna står öppna. Det utfördes av Hermann Rode från Lübeck år 1482. Dörrarna visar den äldsta kända målningen av hans hem- och hansastad.

Till vänster på altarskåpets dörr kan du se den helige Victor. Han skulle leda en straffexpedition mot de kristna under kejsar Maximilians tid (år 286-305), men vägrade och dog själv martyrdöden. Till höger syns kyrkans skyddshelgon, den helige Nikolai från Bari, som blev biskop i Myra år 300.

Vidare visas Stora gilletts dåvarande äldste. Den knäböjande riddaren på högerdörrens yttersida lär vara stadens dåvarande borgmästare, av någon anledning framställd som den helige Adrian. Framför madonnan syns Stora gilletts vapen och framför den helige Nikolai svarthuvudenas vapen, eftersom skåpet beställdes och betalades av dessa båda gillen.

Nikolaikyrkan är också berömd för "Dödsdansen". Ett storverk av den tyske målarmästaren, skulptören, snickaren, förgyllaren med mera Bernt Notke. För svenskar är han nog mest känd för "S:t Görän och draken" i Stockholms storkyrka, men hans verk visas runtom i norra Europa.

"Dödsdansens" bevarade del är 7,5 meter bred och 1, meter hög och hänger i Antoniuskapellet. Av de ursprungligen förmodligen 50 figurerna finns 13 kvar. Tavlan har ett vanligt medeltida motiv: döden spelar upp till dans vid foten av en predikstol, där prästen predikar. Påven öppnar dansen, följd av kejsaren, kejsarinnan, kardinalen, kungen och mellan

dem ett benrangel. Längre ner ansluter sig både rik och fattig, gammal och ung. Inför döden är vi alla lika...

Det lär finnas en arabisk legend som tre ynglingar, vilka red ut på jakt och mötte tre lik. Det skulle få dem att inse sin egen dödlighet. En sådan 1300-talsmålning finns bevarad i Pisa; senare blev motivet vanligare efter raden av farsoter som drog fram över Europa.

Mitt emot "Dödsdansen" hänger en berömd Golgatagrupp föreställande Jesus på korset, omgiven av Maria och Johannes. Träskulpturen är den äldsta i landet och kommer från Risti (Kors) kyrka i de forna svenskbygderna.

Riddargatan

Om livets förgänglighet vittnar också området närmast Nikolaikyrkan. Till vänster svänger Rүүtli (Riddargatan), en av stadens äldsta gator som sträcker sig till Gamla stadsmuren nedanför Kiek-in-de-kök. Vid nr 4 finns en trappa till Danske kungens trädgård och Domberget.

Riddargatan fick sitt namn av Lajuska huset, nr 14, som under medeltiden tillhörde ordensriddarna. Sedan övertogs det av svenska kronan och överlämnades av Erik XIV till en medlem av släkten Taube som på långt håll lär vara släkt med trubaduren Evert Taube och dennes estradörson Sven-Bertil.

Några hus längre fram bodde stadens bödel. Varken han eller hans hustru fick gå i kyrkan och barnen inte ens i skolan. Ingen stadsbo ville åta sig det föraktade uppdraget och därför hämtades bödeln från utlandet. Han gick alltid klädd i rött och syntes därför från långt håll. Så slapp vidskepliga stadsbor möta honom förrän det i värsta fall blev dags på allvar...

Den dagen såg ingen fram emot, för man daltade inte med brottslingar. Falskmyntare steglades på fyra hjul, häxor brändes på bål och andra brottslingar höggs i fyra stycken. De som begått mindre förseelser klarade sig med böter; en mark för den som slagit med svärd och sex mark för hugg med kökskniv. Av någon anledning ansågs knivhugg mer förnedrande för offret än svärdrapp.

Så småningom uppvärderades bödelns arbete. På 1700-talet slog rådet fast att bödeln var en hedervärd befattningshavare. Han och hustrun fick börja gå i kyrkan, men de måste sitta på en egen bänk.

Bödelssvärdet har bevarats på Historiska museet. Svärdet bär inskriften: "Varje morgon förnyas kärleken och tron på Gud. När jag lyfter svärdet, hjälper jag syndaren att finna livet!"

Det svärd ni kan se hänga från fasaden på nr 16 symboliserar inte bödeln utan den fisk som givit namn åt den goda fiskrestaurangen i källaren, "Môôkkala" (Svärdfisken).

Rүүtli nr 34 och 34 a är stadens äldsta bostadshus. De byggdes på 1300-talet och tjänade under medeltiden som ämbetsbostäder åt Niolaikyrkans lägre prästerskap.

I nuvarande nr 44 låg bastun, som för första gången nämndes år 1387. Dåtidens bastuanställda kunde det mesta - de knådade sjuka och trötta leder, satte på koppglas och sög ut blod,

bryggde och brände alkoholhaltiga drycker åt bastugästerna, klippte deras hår och ansade deras skägg med mera. Ibland besöktes bastun av frisörer, som på den tiden även var läkekunniga och t o m hade rätt att operera sjuka människor.

Svenskar och ingermanländare

Svenskarna märktes nog mest under 1500-talet, då de utgjorde nästan 1 500 av de 6 000 invånarna. Sedan sjönk estlandssvenskarnas antal till följd av krig och pest. I början av 1880-talet var de drygt 300, vid sekelskiftet 400, i början av 1920-talet 800 och vid mitten av 1930-talet 660. Minskningen under mellankrigstiden berodde dels på en statistisk synvilla - en del svensktalande flyttade till Nõmme, som då var en egen stad, dels på att en del gifte sig med ester och slutade räkna sig som svenskar.

De flesta svenskarna i staden härstammade från Visby, Finland och det rikssvenska fastlandet. Många blev bodägare och torghandlare, andra mundrikar. Så kallades de som med småbåtar hjälpte till att lasta och lossa större fartyg på redde. Ännu i slutet av 1930-talet var de flesta lotsar i hamnen estlandssvenskar.

I februari 1988 grundades Estlandssvenskarnas kultursamfund (Eestirootslaste kultuuriselts), som det första i sitt slag för någon folkgrupp i hela dåvarande Sovjetunionen. Sällskapet blev snabbt störst i förhållande till folkgruppens storlek med ungefär 600 medlemmar hösten 1989; bara Ingermanländarnas kultursällskap var då större i absoluta tal.

Ingermanländarna är ättlingar till det folk som en gång befolkade området mellan S:t Petersburg och Narva och bl a gav namn åt en provins i det svenska stormaktsriket. Från 1959 års folkräkning räknades de inte längre som någon egen folk- eller språkgrupp i Sovjetunionen, men när esterna började frigöra sig i slutet av 1980-talet skyndade sig ingermanländarna att följa efter. Våren 1989 bildade de sitt kultursällskap och stödde liksom estlandssvenska, judiska och andra företrädare kravet på förnyad självständighet för Estland. Idag bor ungefär 20 000 ingermanländare i Estland och 4-5 000 i Sverige (se boken "Sverigeinermanländarnas historia", utgiven år 2000 av Sveriges ingermanländska riksförbund, c/o I.Peterson, Ivarsgårdsgatan 14, 434 35 Kungsbacka, e-post: inkeri.peterson@beta.telenordia.se)

Mikaelskyrkan

På samma sida av Riddargatan som Nikolaikyrkan ligger den gamla svenska kyrkan, Mihkli (S:t Mikaelskyrkan). Enligt den gamla numreringen låg den i nr 9, men numera räknas den som nr 15.

Svenska församlingen fick flytta hit, när dess gamla kyrka vid Stora Klostergatan beslagtogs av den ryska garnisonen i början av 1700-talet. Mikaelskyrkan hade tidigare varit hospitalskyrka och förmodligen annex till ett nunnekloster. Den hade inget torn och skilde sig till det yttre inte mycket från de omgivande bostadshusen.

Kyrkan hade åtskilliga minnen från den svenska tiden; modeller av den gamla kyrkan och av svenska krigsfartyg från 1600-talet samt Karl XII:s namnchiffer. Under mellankrigstiden ristade dessutom Gustav V och kronprins Gustav Adolf sina namnteckningar på

marmortavlor. Mikaelsskyrkan var då församlingskyrka för både estlandssvenskar och finländare. Mellankrigstidens besökare blev angenämt överraskade av den strama men stämmingsfulla inredningen samt den flerstämmiga sången under gudstjänster.

När Curt Munthe skrev sin resehandbok på trettiotalet möttes han i kyrkporten av herr Heldring, som i trettio år varit kyrkvård och vaktmästare. Församlingen räknade då 1 129 medlemssjälur, varav 172 på Nargö, 200 på Stora och 160 på Lilla Rågö. Svenskarna i staden var ännu fler, men de som gift sig med någon som inte talade svenska brukade gå till en församling där båda förstod språket.

Men de par hundra församlingsbor som blev kvar efter kriget kunde inte fortsätta församlingsarbetet. Svenska kyrkan förvandlades till träningslokal för boxare, brottare och tyngdlyftare. Det var en märklig upplevelse att se muskulösa män greppa varandra på brottarmattan i det forna altarrummet och känna doften av svett under de vackra valvbågarna. Ingenstans syntes minnestavlan från Gustav V:s, prins Carls och prinsessan Ingeborgs besök den 26 april 1908 (enligt dåtida tideräkning; den 9 maj enligt nutida). Minnestavlorna från Gustav V:s andra besök, den 27 juni 1929, och kronprins Gustav Adolfs visiter åren 1932 och 1936 var också nedtagna.

Församlingens hopp att återfå sin kyrka ökade sedan kung Carl XVI Gustaf och drottning Silvia träffat dem här den 22 april 1992. Samma höst firades den första gudstjänsten på 48 år och ännu ett halvår senare gav sig den siste svettige brottaren av för gott. Men då var byggnaden i bedrövligt skick. Taket läckte, träet hade ruttnat, värmesystemet frös sönder och elementen sprack - när man försökte värma med el höll de gamla elledningarna på att vålla en eldsvåda.

Till slut anslog den svenska regeringen några miljoner kronor för reovering av Mikaelsskyrkan. Också Riksföreningen Sverigekontakts lokalförening i Stockholm, estlandssvenskarnas kulturförening Svenska Odlingens Vänner samt S:t Mikaelss församling i Huddinge, Hangö svenska församling med flera har hjälpt till. Dessutom bekostade Svenska Sjöfartsverket reoveringen av ett av kyrkans båda votivskepp, som hittades häromåret - och lät även tillverka en kopia. Originallet finns tills vidare på Stadsmuseet, men så fort den svenska församlingen vågar sätta upp det i Mikaelsskyrkan kommer det att lämnas dit. Vänförsamlingarna bidrar också till församlingslivet; numera brukar svenskspråkig gudstjänst ordnas varannan söndag kl 12.00.

Hittills har man blivit klar med sakristian och salen, där de numera omkring 250 församlingsmedlemmarna kan samlas till gudstjänst. Under reoveringen hittade man nischer, där sjuka placerats. Det är ett av få sjukhus från medeltiden som bevarats i Europa.

Snart kan ni här också se replikan av votivskeppet Maria Christina, ett av de båda som hängde i kyrkan under mellankrigstiden. Votivskepp är vanliga i svenska församlingskyrkor längs kusten; oftast har de skänkt av någon sjöman från trakten som tacksägelse för att han räddats ur sjönöd eller annan fara. Av de båda votivskeppen i Mikaelsskyrkan försvann Johan August spårlöst, medan Maria Christian blev sovjetiskt krigsbyte. Som genom ett under erbjöd en ukrainsk soldat att sälja tillbaka det under Stalintiden. Den svenska församlingen existerade inte längre, så Stadsmuseet köpte tillbaka det illa skadade votivskeppet år 1952. Och år 1995 beslöt svenska Sjöfartsverket att bekosta dess reovering och restaurering. Det ursprungliga exemplaret hänger i Stadsmuseets filial, kanontornet Kiek-in-de-kök, och kopian i entrén till stormaktssalen på Svenska ambassaden tills Mikaelsskyrkan skaffat så bra tjuvlarm att man

själv vågar förvara skeppet (se Villand Ringborg, "Maria Christina - ett svenskt votivskepp i Tallinn", Sjöfartsverket 1996).

I ett av Mikaelsskyrkans grannhus låg under mellankrigstiden en svensk folkskola. Den tillkom år 1917 - dessförinnan måste estlandssvenska barn gå i ryska eller tyska skolor. Efter förryskningen i slutet av förrförra seklet skedde nästan all undervisning av estlandssvenska (och estniska) barn på ryska fram till självständigheten år 1918.

I folkskolans hus höll också kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner (SOV) och redaktionen för tidningen Kustbon till. Båda flyttade med estlandssvenskarna till Sverige under andra världskriget och finns numera på Roslagsgatan 37 i Stockholm (tel 08-612 75 99). Folkskolans hus bombades sönder av sovjetiskt flyg i mars 1944. Samtidigt förstördes alla husen längs affärsgatan Harju, som Rööti svänger ner mot.

1944 års bombräd

Vid Harju låg före kriget stadens mest kända hotell och restaurang "Kuld Lõvi" (Gyllene Lejonet) samt en rad affärer. Alla utplånades av sovjetiska bomber natten mellan den 9 och 10 mars 1944.

Klockan var ungefär en kvart över åtta på kvällen och många var på bio, teater eller restaurang. Andra var hemma, lagade mat eller läste, lekte med sina barn eller lade dem för natten. Då bröt helvetet loss.

Flyglarmet följdes av ryska bombplans muller och himlen lystes upp som av jättelika "julgranar". Men "juläpplena" var bomber. 1 275 spräng- och 1 300 brandbomber.

634 människor dog, 213 sårades svårt och 446 lätt. Allt som allt dödades eller sårades 1 293 människor.

Drygt hälften av alla hus krossades av bomberna, brann upp eller skadades på annat sätt. Omkring 20 000 invånare blev husvilla. El- och vattenförsörjningen bröts.

Panik utbröt, eftersom ingen väntat sig sådan terror mot civilbefolkningen. Det fanns inga tyska stridskrafter kvar utom några luftvärnsförband. Resten hade skickats till fronten vid Narva, som vid samma tid jämnades med marken under åtta timmars oavbruten bombning. Så ödelades en av det svenska rikets vackraste barockstäder...

Varken de få militära målen eller stora fabrikerna i Tallinn träffades. I stället förstördes bostadshus och offentliga byggnader, bland dem nationalteatern Estonia.

"Här och där i snön låg orörliga människokroppar" sammanfattade en estnisk författare. "Man kunde höra skriande rop på hjälp, stön av smärta och suckar... Framför ett brinnande hus hade man svårigheter med en halvnaken, barfota kvinna, som till varje pris ville ta sig in i lågorna för att försöka rädda sitt barn. Man lät henne inte komma till barnet. Framför ett annat hus grät en kvinna som låg på sin man lik och vädjade till både människor och Gud om hjälp. Men det stod inte i någons makt att återuppväcka den döde. I ett gathörn stod en gammal mormor stödd på sin käpp och mumlade halvt för sig själv: 'De dog alla på en gång - barnen och barnbarnen. Bara mig ville döden inte ha. Jag gick inte med de andra till källaren och bomben föll precis där...'"

Siffrorna över förstörelsen är hämtade från en officiell sammanställning veckan efter. Under 45 år hölls uppgifterna hemliga, eftersom sovjetpropagandan hävdade att tyskarna (!) bombat staden. Först våren 1989 kunde det åter öppet sägas och skrivas som de flesta hela tiden vetat i smyg - att bomberna varit sovjetiska.

"Marsangreppet på Tallinn var ett brott mot mänskligheten, som man inte kan se något försvar för" konstaterade en skribent i den sovjetiska f d propagandatidningen "Kodumaa" (Hemlandet). "DET KAN INTE FÖRLÅTAS. DET ÄR INTE GLÖMT."

Den 9 mars 1989 kunde stadsborna för första gången öppet sörja offren för ryssarnas räd. Klockan kvart över åtta ringde samtliga kyrkklockor och tusentals och åter tusentals levande ljus tändes längs Harju.

"Tallinn brinner vidare, men nu bara i anden" förklarade författaren Paul-Eerik Rummo, senare liberal partiledare och kulturminister. Fortfarande är kvarteret längs Harju dock ett öppet bombhål, där arkeologerna också grävt fram ruiner från äldre tid. Ingen vet när bombhålet kommer att fyllas igen och Harju återuppstå i all sin glans som affärs- eller nöjesgata.

Gatan mellan muren

Om du fortsätter Harju till vänster, har du Författarnas hus till höger. I detta gråtråkiga sovjethus bor en rad av landets främsta författare, bland dem Jaan Kross, som flera gånger nominerats till Nobelpriset i litteratur. I samma hus låg kafé Pegasus, där författare, konstnärer och andra kulturpersoner brukade träffas - under senare år har det varit stängt men ska kanske öppnas igen som internetkafé. Om du fortsätter Harju fram, kommer du tillbaka till Rådhusstorget.

Om du i stället tar Harju till höger, har du på höger sida Tallinn Business Centre med en av stadens första irländska pubar, George Browne. I samma komplex ligger källarrestaurangen Wana Tunnel (Gamla tunneln); den ligger i den medeltida vattentunneln. Restaurangen är ett lysande exempel på hur gångarna under Domberget och Gamla stan kan användas till något nytt och spännande.

Om du fortsätter Harju åt detta håll, kommer du till Frihetstorget. Men fortsatt denna gång rakt fram längs stadsmuren. Riddargatan övergår då i Müürivahe (Gatan mellan muren). På höger hand har du en av stadens bästa restauranger, Gloria. Tyvärr har de inte kvar varietén med flickor från Operabaletten som var en av nöjeslivets toppar i staden för några år sedan. Men fortfarande bjuds på levande sång och musik och härlig mat, däribland ryska rätter. Fråga om de har kvar 1937 års matsedel. En del anser att Gloria bara överträffas av ägarens, Dmitrij Demjanov, andra restaurang i staden, Egoist, som vi kommer till om en stund. Gloria har också en utmärkt vinbar.

Några tiotal meter längre ner på samma sida av gatan, i nr 12, ligger Teater- och musikmuseet i Assauwetornet. Här kan du se noter från 1200-talet, instrument från 1700-talet och en hel del material om teaterkonsten i Estland genom århundradena. Av särskilt intresse är tallharpan, estlandssvenskarnas främsta instrument, som esterna kallar "rootsi kannel" (den svenska harpan) eller "hiiu kannel" (Dagöharpan). Vid ingången finns numera en stentavla till minne av musikkonservatoriets ledare åren 1923-33, professor Jaan Tamm.

Minnestavlan tvärs över gatan, som hyllade minnet av "det socialistiska arbetets hjälte Kristian Kärber", en av dem som var med och byggde bion Sôprus (Vänskap), finns tyvärr inte kvar. Och bion har fått avstå en del utrymme till en hall med spelautomater och nattklubben Hollywood.

Spritbutiken i korsningen, där kön brukade ringla sig kvarterslång eftersom vodka var den enda vara som under hela sovjettiden fanns att få tag i, har lagts ned liksom grönsaksbutiken. Men Celtic Corner, som fick sitt namn av en tidigare ägare, en skotte, erbjuder både alkohol och grönsaker - utan köer. Ett stycke framåt ligger Kurt Kellermanns butik med snygga svenska kläder tillverkade i Estland och där bredvid min tonårsdotter Fridas rustika stamställe, creperiet Chez Grigou. Här hittar du franska pannkakor med mängder av fyllningar att välja mellan - från svamp och skaldjur till frukt och glass.

Müürivahe fortsätter rakt fram och korsar då affärsgatan Viru. Till vänster ligger Rådhusplatsen, till höger Hotell Viru. Men fortsatt rakt fram.

Bodarna längs Stadsmuren erbjuder billiga, praktiska och snygga tygtofflor med blommönster, stickade sockor och vantar med mera. Tycker du inte om hemstickat finns det nyaste varuhuset, De la Gardie, i närmaste hörnhus.

Sista biten av Müürivahe är avstängd. Vid Kinomaja (Filmhuset), som visar klassiska filmer, kan du gå till höger mot varuhuset Kaubahall och hamnkvarteren. Vill du fortsätta i Gamla stan, tar du Munga (Munkgatan) till vänster. Den mynnar i Vene (Ryska gatan), som är av de mest intressanta i Gamla stan. Du kan också ta Katariina käik (Katarinagången) till Vene.

Den senare vägen rekommenderas. Gången gömmer den italienska restaurangen Controvento som har god cappuccino och en rad nygamla hantverkstäder med butiker där du kan köpa glas och keramik, läder, duntäcken, hattar med mera.

Dominikanklostret

På Vene nr 18 finns resterna av Katarinakyrkan, som en gång var störst i stan. Den hörde till dominikanernas mäktiga kloster. Nr 18 ligger till vänster, om du kommer in på Vene från Munga, till höger om du kommer genom Katarinagången.

Dominikanerna har kallats "Guds hundar" (på latin "domini canes") för sitt enkla levnadssätt och svartbröder på grund av färgen på deras kåpor. De kom till Domberget år 1229. De byggde ett kloster, men fördrevs därifrån fyra år senare av tyska svärdsriddare. Dominikanerna kom tillbaka år 1246 och började några årtionden senare bygga ett nytt kloster i Gamla stan. De flesta kom från ett kloster i danska Ribe, men det kom också munkar från Gotland, bland dem den förste priorn i Tallinn, broder David från Visby.

Kyrkan stod klar år 1420, men man fortsatte med fler klosterbyggnader. Ju mer förmögna dominikanerna blev, desto mer påkostade blev deras byggen. Deras främsta rikedom må ha funnits i anden, men det jordiska fick sitt genom att de hade rätt att sälja klosterbryggt öl och mjöl.

Reformationen med dess bildstormare drabbade dominikanerna hårt. Deras kloster rånades och munkarna fördrevs år 1524. Sju år senare brann nästan hela klostret ner. Resten förvandlades till skola. Efter Stora nordiska kriget blev skolan grekisk-ortodox kyrka.

Dominikanklostret är numera centrum i det Latinska kvarteret, som blivit ett av de mest spännande i stan. Främst för sina hantverkare i Katarinagången, men också för den livaktiga kulturverksamheten i klostret. Latinska kvarteret vill vara centrum för en dialog, ett samtal mellan tre - Ryssland, Öst- och Västeuropa, med kristendom och kultur som förbindelselänkar.

Sommartid ordnas konserter med kammar- och körmusik i den inre klostergården. Året om kan du i pelargången beskåda stenreliefer, som tidigare prytt klosterväggarna och olika bostadshus. Den renoverade Katarinakyrkan används som teater- och konsertlokal; därav mottot på väggen "Mitte ainult leivast" (Icke av bröd allenast). Klostrets gamla visthusbod har gjorts om till restaurangen Kloostri Ait (Klostermagasinet) med ingång från Vene 16. Andra delar av det forna klostret används som garage, förråd och bostäder.

På den plats där klostermatsalen en gång låg, uppfördes under 1840-talet Peter-Paulskyrkan, som blivit katolsk församlingskyrka. Den ligger indragen från Vene, men du känner igen den på de två låga tornen. Den latinska texten på kyrkväggen, "Hic vere est domus dei et porta coeli" betyder att här ligger Guds hus och Himmelens port.

Rysk kyrka

Om du tar till höger där Munga mynnar i Vene, kommer du till den rysk-ortodoxa Nikolaikyrkan vid stadsmuren. Den är yngre än de flesta kyrkor i staden, färdig år 1827. En italiensk arkitekt ritade den fyrkantiga kyrkan som kröns av två klocktorn med en rund kupol i mitten. Överdelen av en ljusstake, som skänktes av tsar Boris Godunov, tjänar numera som rökelsekar.

Mitt emot den ryska kyrkan ligger Stadsmuseet, på Vene nr 17. Här finns en fast utställning, som också skildrar 1900-talet utförligt, samt en föreläsningssal, där det ibland ordnas lokalhistoriska föredrag.

I närheten ligger flera någorlunda bevarade medeltidshus. Titta t ex på nr 23, där man bör ha hunnit skrapa bort nyare puts från den gamla portalen tills du hinner hit.

I Malemaja (Schackhuset), nr 29, håller schackvänner till, i Här hittar du nog någon som är beredd att spela ett parti schack eller bara prata om schack över en kopp rykande hett kaffe. Men frågan är om någon spelar lika bra som mannen på fasadreliefen, Paul Keres (1916-75). Han var en av sin tids bästa schackspelare men frispråkigheten begränsade hans utlandsresande under sovjettiden. När en svensk journalist kallade Keres "ryss" fråste den estnische schackvärldsmästaren: "Blir jag kines, om kineserna blir de nästa att ockupera oss?"

Vene nr 33 har ett E som tecken. Det står för Egoist, stadens dyraste och kanske bästa restaurang. Dess motto är hämtat från Oscar Wilde: "Jag kan motstå allt - utom frestelsen". Ring på klocka, om du vill komma in. Har du inte råd att äta, kan du kanske beundra ovanvåningens matsal, inspirerad av Tallinns italienska vänort Venedig.

Vene övergår i Olevimägi där den estländska avdelningen av Sovjets fredskommitté och den KGB-ledda frontorganisationen för samarbete med exilester tidigare hade sitt säte. Märkligast var valet av den näst siste ordföranden - ledaren för de sovjetiska massdeportationerna från Ösel efter kriget. Lite fel var nog också kanonerna vid ingången till fredskommittén. Kanonerna står kvar, men fredskommittén lades ner samtidigt med Sovjetunionen. I samma hus ligger numera kinesrestaurangen Little China, nr 30.

Olevimägi går över i gatstumpen Sulevimägi, som i sin tur mynnar ut i Pikk som du nog känner igen. Den är gången kan du snabbt passera avtagsgatorna Pagari och Oleviste på vänster sida och ta nästa avtagsgata, Tolli, fram till stadsmuren. I Tolli nr 8 ligger numera Linnaarhiiv (Stadsarkivet) med allehanda dokument ända från 1200-talet, brev från Martin Luther och hans medarbetare Philipp Melancton, från danska och svenska kungar, tyska kejsare och ryska tsarer.

Sedan följer du Laboratoriegatan så långt du kan komma längs stadsmuren. Gatan byter efter ett tag namn till Kooli (Skolgatan) och därefter till Gümnaasiumi (Gymnasiegatan) och då närmar du dig etappmålet. Till höger har man tagit fram ringmurens olika byggnadsfaser, från 1200-, 1300- och 1500-talen. På vänster hand syns snart ett hus med en minnestavla som förklarar, att huset en gång rymde stadens första tryckeri. Härifrån ser du en väl bevarad del av stadsmuren med en restaurerad skyttegång, bredvid en skolgård som tillhör läroverket som Gustav II Adolf grundade

Gustav Adolfskolan

Läroverket var från början cistercienskloster och stod färdigt år 1249. Efter reformationen förvandlades nunneklostret till flickskola, innan den svenske kungen år 1631 gav order att här öppna stadens första gymnasium.

Gustav Adolfsskolan leddes av en rektor som vid sin sida hade fyra professorer och vanliga lärare för de lägre årskurserna. Eleverna lärde sig teologi, retorik, poesi, grekiska, hebreiska, matematik, sång, historia och romersk rätt. All undervisning skedde på latin.

Rektorn hade förutom 300 riksdaler i lön rätt till gratis logi samt sex ton bröd och tio famnar brännved om året. Att döma av brödmängden torde han - liksom kungen - med tiden ha blivit tämligen fet. Alltför feta män brukar dö i förtid, så rektorns änka gavs rätt till samma privilegier under året efter makens död.

Professorerna erhöll 150 riksdaler om året och allmänlärarna 140 riksdaler. Men ibland fick lärarna vänta i flera år på sina löner. Rena rama Ryssland eller Bolivia...

För att de stackars lärarna inte skulle svälta ihjäl under tiden, gavs de rätt att mala mjöl gratis i stadens kvarnar samt att få "en åttondel av sillen" och allt som skolträdgården gav.

Som alla nya påfund ställde gymnasiet till en del trassel. Rådsherrarna beslöt år 1634 att professorerna skulle få sitta bredvid de högsta prelaterna vid privata sammankomster i rikemanshusen och övriga lärare tillsammans med yngre präster. Det gick gudsmännens ära för när. T o m de yngre prästerna krävde att få sitta "högre än professorerna". Först år 1694 avgjordes tvisten till professorernas förmån - av kungen själv.

Professorerna vann tolv år senare ännu en strid - mot en stadsbo som kallat dem "docenter". Syndaren dömdes till 20 riksdaler i böter och måste dessutom betala alla rättegångskostnader.

Med ordningen i skolan var det däremot si och så på den tiden, om man får tro rektor Müllers klagobrev år 1671. Eleverna påstods ofta skolka, hälsade inte på sina lärare på gatan, ordnade nattliga dueller utanför stadens portar samt "sköto vid allehanda tider mycket ur sina pistoler".

Ändå hade eleverna redan år 1636 fått entydiga regler att följa. De fick inte spela tärning eller bada i havet. De måste tala latin med varandra. Äldre elever som bröt mot reglerna förlorade sin bänkplats, yngre agades. Äldre elever kunde också åläggas att lära sig psalmer samt Cicerostycken utantill. Vid grövre förseelser kastades de ut ur skolan och i värsta fall in i häktet. Adliga ungdomar beviljades vissa lättnader - de fick bära svärd på gatan och kunde utebli från en del lektioner - dock inte i latin eller matematik.

Dagens elever bär inte svärd på fritiden, förmodligen inte ens kniv eller stilett som en del käcka ungdomar i andra länder. Ordningen i klassen var under sovjettiden sådan att framför allt konservativa svenska lärare på besök brukade bli andäktiga. Deras estniska kolleger klagar som lärare i de flesta länder och tider över att eleverna blivit slappare och slöare än förr och förmodligen har de rätt, även om det är en bit kvar till svensk nivå. Eleverna läser inte längre latin eller hebreiska, inte heller svenska.

Till vänster inne i hallen ligger aulan, som tidigare var nunnornas refektorium. Flera andra tidigare klosterutrymmen tjänar numera som klassrum.

När skolan firade 350-årsjubileum bjöds dåvarande rektorn till Sverige av f d elever. Det gick inte att ordna på grund av sovjetmyndigheternas kroniska misstänksamhet. Men när skolan firade 360-årsjubileet år 1991 kom många gamla elever från Sverige för att delta i firandet. Samma år fick skolan tillbaka sitt svenska kunganamn i närvaro av den svenske ambassadören, Lars Grundberg, som skänkte skolan ett porträtt av Gustav II Adolf. Man har återinfört en svenskklass på gymnasiet - med sex veckotimmar i svenska de båda första åren och fem det sista året. Man har också återtagit den gamla skolmössan med tillhörande band som har samma färger som det tsartida guvernementet Estland - grönt, lila och vitt. Gymnasieeleverna har också bokstäverna GAG på mössan, Gustav Adolfs Gymnaasium.

Vid senaste sekelskiftet renoverades Gustav Adolfskolan i grunden. Bara väggarna blev kvar. Ombyggnaden fördröjdes av att man hittade fem innertak med målningar som man ville bevara.

Men fortfarande märks minnen av tidigare byggnationer. Klosterkyrkan förvandlades till svensk garnisonskyrka och i början av 1900-talet till rysk-ortodox kyrka med en berömd ikonostas som finns kvar.

Ingången till kyrkan ligger bakom skolan, från Suur-Kloostri (Stora Klostergatan). Innanför grindarna märks en gravsten och en byst till minne av Estlands förste rysk-ortodoxe biskop, Platon, som mördades av kommunisterna år 1919. Bysten förstördes under sovjettiden men återinvigdes år 1989.

Rataskaevu

Från Gustav Adolfskolan kan du fortsätta längs Suur-Kloostri till Lai eller längs Väike-Kloostri (Lilla Klostergatan) via Nunne till en annan av stadens äldsta gator, Rataskaevu (Hjulbrunnsgatan). Den bär sitt namn efter brunnen en bit bort.

Trots brunnshjulet som gav gatan dess officiella namn kallades brunnen i folkmun för "kattbrunnen". Det berättades om en vattentomte som bodde i djupet. Han krävde offergåvor minst en gång om året för att inte torrlägga stadens brunnar. Så invånarna började slänga ner döda och vanskapta djur till tomten, framför allt avlidna katter och så fick brunnen sitt öknamn. Men det främsta skälet till att man slutade använda brunnen vid mitten av förra århundradet var nog ändå att vattnet var i hårdaste laget.

Några hus före brunnen ligger stadens första privatteater, von Krahli, i nr 10/12. Där finns också en bar där du kan förlusta dig före och efter föreställningar. Det smidda ägget i stekpannan vid grannhuset är symbol för restaurangen "Vanaema juures" (Hos mormor/eller farmor/), som är bäst på inhemska specialiteter. Tvärs över gatan finns en stripteasebar för den som är hungrig på annat...

Hotellet vid hjulbrunnen var tidigare stadens och regeringens representationshotell och bar samma namn som gatan. Häromåret renoverades det i 1850-talsstil och fick namnet Park Consul St. Petersburg; det har blivit ett av stadens mest stämningsfulla hotell - som sig bör med tanke på att det är systerhotell till Park Consul på andra sidan Rådhusorget.

Michel Sittow

I Rataskaevu nr 22 bodde målaren Michel Sittow, en av stadens främsta kulturpersonligheter. Han levde förmodligen mellan 1469 och 1525.

Fadern Claves van der Sittow kom från Mecklenburg, men gifte sig med en flicka från Tallinn. Han tilläts därför stanna som hantverkare i staden. Han tillverkade allt från altare till vindflöjlar; mest känd är han för armstöden i Rådhusets bänkar.

Sonen Michel for som femtonåring till stadens dåvarande "vänort", hansastaden Brügge i Flandern, där han blev lärling hos den berömde målaren Hans Memling. Så började en konstnärlig karriär som gjorde Michel Sittow till hovmålare hos Isabela av Kastilien, Margareta av Österrike samt hos Karl V (innan han efterträddes av Tizian).

Efter att i femton år ha tjänat tre europeiska kungahus återvände Sittow till hemstaden år 1506 och påmindes genast om att "ingen blir profet i sin egen födelsestad". Framför allt inte om modern blivit änka och gift om sig med en man som inte vill bli påmind om hustruns förra äktenskap. Styvfadern hade övertagit Claves van der Sittows ateljé utan att lyckas som målare.

Micael Sittow måste börja som lärling (!) ett helt år hos en av stadens hantverksmästare och göra ett gesällarbete, som i alla fall blev godkänt. Så blev han till sist också antagen som medlem av Stora gillet.

De flesta av hans lokala mästerverk förstördes av bildstormare. Kvar finns bara en bänkkarm i Helgeandskyrkan som lär föreställa den helige Andreas samt den helige Antonius´ altare i det statliga Konstmuseet. Där förvaras också bilden av den helige Georg, som lär ha varit hans gesällarbete efter återkomsten till Tallinn.

Utomlands finns en rad av hans porträtt bevarade: Henrik VII i London, Kristian II i Köpenhamn, don Diego de Guevara i Washington, "Porträtt av en munk" i New York, "Madonnan med äpplet" i Budapest osv. Fyra av hans målningar från tiden som hovmålare hos Karl V finns i Pusjkinmuseet i Moskva.

Michel Sittows liv är också tema för en av Jaan Kross' lysande historiska berättelser.

Spökhus?

Ägaren till ett annat hus på Rataskaevu hade en gång varit rik, men slösat bort sin förmögenhet. Förtvivlad beslöt han att ta sitt liv. I samma ögonblick trädde en främling in i rummet och bad värden om tillstånd att fira bröllop kvällen efter. Han ville låna övervåningen och lovade att betala bra. Ja, en förmögenhet skulle ägaren få.

Främlingen ställde dock ett villkor. Ingen fick tjuvtitta på festen. I så fall skulle ägaren inte få en enda peng och nyckelhålstittaren skulle dö. Värden sade ja.

Följande kväll anlände den enda vagnen efter den andra med gäster till festen. Trapporna knarrade när gästerna anländer, fönstren lystes upp och från övervåningen strömmade sagolik musik ut. När klockan slog ett tog festen slut - precis som främlingen sagt.

Värden var lycklig. Han som hade skulder över öronen, skulle äntligen kunna betala dem. Sedan skulle han behålla näsan över vattenytan. Men just när han skulle gå och lägga sig, fick han höra att en av hans tjänare dött. Innan han drog sin sista suck hade han förklarat att han sett djävulen fira bröllop...

Om du inte blir mörkrädd efter denna hemska historia, kan du ta Dunkri (Dunkergatan) tillbaka till Rådhusplatsen. Det är en av många gator som bytt namn flera gånger - men inte av ideologiska skäl.

Under medeltiden kallades gatan Dunkri - efter rådkocken hans Dunker som bodde här. Men eftersom det längre ner längs gatan låg en krog, började gatan kallas Drunker (Drinkarens gata). Det blev senare Dunkeli (Dunklets gata). När man i slutet av förra århundradet ändrade gatunamn, "ljusade man upp" Dunkeli till Hämari (Skymningens gata), innan den blev Vana Tooma (Gamle Tomas' gata) efter stadens särskilde beskyddare. Numera kallas gatan åter Dunkri. Hur länge till?

AFFÄRSGATAN VIRU

Platsen framför hotell Viru hette under tsartiden Vana turg (Gamla torget), under mellankrigstiden Vene turg (Ryska torget) och numera Viru väljak (Viruplatsen). Om du står med ryggen mot hotellet, har du till höger varuhuset Kaubamaja.

Under sovjettiden kunde man tala om Varuhuset i bestämd form, för här fanns bara ett - och ibland fanns här även gott om varor. Varje morgon brukade människor köa en halvtimme före öppningsdags. Tusen anställda betjänade dagligen tiotusentals besökare.

Precis som i andra affärer måste man köa tre gånger: först för att peka ut en vara man ville ha, sedan för att betala det man valt och till sist för att få ut den vara man betalat för. Det gav sysselsättning, men bidrog inte till att effektivisera näringslivet eller hushålla med människors tid. Numera har det statliga varuhuset blivit privat aktiebolag och expediterna ler ibland mot kunderna.

Kaubamaja är inte längre ensam herre på täppan. Finländska Stockmann öppnade vid mitten av 1990-talet ett varuhus på Liivalaia, ett stenkast från hotell Olümpia, och byggde några år senare till en våning. Man har bland annat en utmärkt livsmedelsavdelning.

Andra varuhus är Sokos och Maxi-Market, Kaubahall och den nya VW-passaaz i början av Gamla stan, World Trade Center, Rotermanni och De la Gardie. Alla varuhusen i centrum har blivit vallfartsplatser för finländska shoppingturister och de svenska kommer förmodligen snart efter.

Från Viruplatsen strålar en rad gator ut:

- • Narva (Narvalandsvägen) för ut mot den stora parken Kadriorg och sedan österut till nationalparken Lahemaa, Narva och S:t Petersburg
- • Pärnu (Pärnulandsvägen) till badorten Pärnu vid Rigabukten och vidare till Riga och Vilnius
- • Mere puistee (Havsboulevarden) som utgår från rondellen där de båda ovannämnda möts och leder ner mot hamnen och de västra stadsdelarna och runt Gamla stan
- • Estonia puistee (Estoniaboulevarden) löper parallellt med Pärnulandsvägen förbi bl a nationalteatern Estonia
- • Viru (Virugatan) som för genom Gamla stan till Rådhusplatsen.

Om du går till rondellen, där Narva- övergår i Pärnulandsvägen, och Mere svänger av till höger, kan du välja mellan två gator till Gamla stan: Viru eller Vana-Viru.

Längs Vana-Viru ligger i nr 10 ett trivsamt, trevånings köpcentrum, WW Passaazh, i nr 12 Linnavolikogu (stadsfullmäktige) i ett sött, blått hus och, i nr 14, Tuletõrjemuseum (Brandkårsmuseet). Där kan du se brandsläckare från läderhinkar till sentida kemiska släckare samt foton på fruktansvärda eldsvådor och exempelvis en telefon som smält vid en brand i Prag.

De flesta väljer nog Virugatan till gamla stan. Längs ena trottoaren ligger en rad små blomsterkiosker; ester tar gärna med sig blommor när de hälsar på eller tycker om någon. Kullen ovanför kallas Musumägi (Kyssberget). Där får du om våren kyssa den första vackra flicka du ser; förmodligen får flickor också kyssa den förste snygge mannen, men tyvärr vet jag inte om så är fallet. Du bör dock vara lite försiktig med att ge dig upp här när det är mörkt, för även om några av alkoholisterna och narkomanerna som under senare år samlats här är flickor är de knappast kyssvärda...

Viruporten är en välbevarad förport till en av de gamla stadspartarna. Innanför möts du av olika världar. Till höger bodar där gummor säljer stickade vantar, sockor, tröjor med mera, till vänster stadens första McDonalds. Vill du äta något mer spännande kan du prova den kaukasiska restaurangen Exit på tvärgatan Sauna nr 2.

I det första huset till höger efter Viruporten ligger det senast byggda varuhuset, De la Gardie. Det uppkallades efter härföraren och statsmannen Jakob de la Gardie, som ägde huset åren

1625-58. För att anknyta till tre hus som tidigare stått här, har varuhusets fasad tredelats och utförts i trä, glas resp. kalksten. Planlösningen inuti byggnaden är öppen, så att du kan se från översta våningen till det understa - och till synes enkel genom man lämnat de stora ventilationstrummorna och järnbetongen som bär upp väggar och golv synliga.

Ett av de båda bislagen, hugget av Arent Passer under 1600-talet, som stod vid huvudingången har bevarats i varuhusets källarplan. Det höggs av Arent Passer under 1600-talet och visar ägarens hustrus, Ebba Brahes, vapen.

Bislagen var vanliga från 1400- till 1800-talet. De var en halv till nästan en meter breda och upp till tre meter höga stenstoder som inramade de stentrappor, som förr förde upp till boningshusen. I stället för husnummer och namnet på den som bodde där visade de husägarens vapen eller dylikt.

På den tiden kunde man unna sig sådana pampiga entréer, eftersom trottoaren bestod av stenplattor mitt i gatan. 1825 års byggnadsstadga bestämde dock att trappan inte fick sträcka sig längre än en fot från husväggen och så småningom försvann de helt. Bara en del bislag bevarades, oftast som gravstenar. Också de la Gardies bislag har hämtats från den av sovjetmakten förstörda Kalamajakyrkogården.

Virugatan var affärgatan framför andra under sovjettiden och fortfarande finns här en rad klädbutiker: inhemska Baltman, Bastion, Benetton, Next, med flera.

Viru mynnar i Vana turg (Gamla torget). Som namnet antyder låg torget här, tills Rådhusplatsen övertog rollen under 1400-talet. Huset på Vana turg 1 lär ha varit det gamla rådhuset. I det medeltida packhuset vid torget ligger medeltidsrestaurangen Olde Hansa.

Vid Gamla torget möts flera gator: till höger går Vene med flera kyrkor, restauranger, hantverkscentrum i Katarinagången och Stadsmuseet, rakt fram Apteegi och Vanaturu kael (Gamla torgets hals) som för till Rådhusplatsen, Kuninga (Kungsgatan) och Suur-Karja (Stora flockens gata). Den senare gatan fick förmodligen sitt namn av att djurflockar drevs in i och ut ur staden längs den.

Suur-Karja 1 brukar avbildas i turisthandböcker på grund av sin utsirade port. Under medeltiden placerades porten mitt på fasaden och omgavs med genomarbetade portaler. Denna är i gotisk stil från år 1498, medan själva porten är i barockstil från år 1665.

Längre fram till vänster hänger en öltunna utanför en källaringång. Det är baren Karja kelder (Flockkällaren), som lockar törstiga var och en för sig och i flock. Men ta det försiktigt, för i närheten finns ännu ett av stadens spökhäus, Suur-Karja nr 10. De äldre minns än hur de där nattetid hörde mystiska steg, knackningar och andra skrämmande ljud. Ibland sågs också ett obestämt väsen smyga omkring i huset under de mörkaste timmarna. Först när huset byggdes om år 1928 hittades ett skelett i väggen. Ingen vet hur det hamnat där, men sedan det togs bort blev det lugnt i huset.

Vid Suur-Karja ligger också ett par av de mest populära barerna, Nimega Baar (Baren med namn) i nr 13 och i nr 4 f d Nimeta Baar (Baren utan namn), som bytt namn till Embassy. Hoppas de i alla fall behållit den roliga "exklusivbaren" ...

Kuninga nr 1, Güntherska palatset enligt mellankrigstidens svenska guideböcker, kallas numera Piiskopi maja (Biskopshuset). Någon biskop har aldrig bott här utan namnet sammanhänger med helgonbilderna längs fasaden. Gå gärna in genom porten och betrakta den medeltida hissordningen till innergårdens vindsfönster. Också gaveln är från medeltiden, medan nedervåningarna byggdes om under 1800-talet.

Även Kuninga har sin bar, fast öltunnan har ersatts av en bägare med vindruvor. Därför kallas källaren Karikabaar (Bägarbaren).

I nr 6 visas bl a barnteckningar i Kullo Lastegalerii.

Så når du Harjugatan, där Harjugatan övergår i Niguliste som för upp till kyrkan med samma namn. Så välj själv om du vill ta ännu en titt på "Djävulsdansen" i Nikolaikyrkan eller återvända mot vänster till Frihetstorget eller mot höger till Rådhusplatsen.

RUNT STADSMUREN

De flesta som besöker Tallinn hinner bara se en del av Gamla stan och Domberget. Men en promenad runt dem på utsidan kan också vara mödan värd. Det kan samtidigt bli en snabbvandring genom historien.

Revolutionärer och nationalister

Bakom hotell Viru, mellan Estoniaboulevarden och Pärnulandsvägen, ligger en liten park, där författaren Anton H. Tammsaare (1878-1940) står staty; skulptör var Jaan Soans. Tammsaare är mest känd för sitt storverk i fem band "Tõde ja õigus" (Sanning och rätt), en utvecklingsroman med självbiografiska inslag om tre släktled från gården Vargamäe som rymmer allt - humor och ironi, lyriska avsnitt och filosofiska betraktelser om livet i stan och på landet under några årtionden kring förrförra sekelskiftet. Huset där Tammsaare bodde och skrev är bevarat som museum, Koidulagatan 12 a i Kadriorg.

Under mellankrigstiden uppfördes här ett monument till minne av 1905 års ryska revolutionsförsök. Sedan tsarens trupper skjutit ihjäl demonstrerande arbetare i S:t Petersburg spreds oroligheterna. I Tallinn gick tusentals arbetare i strejk och hundratals herrgårdar brändes ner. Tiotal demonstranter dödades och ett par hundra sårades när tusentals människor den 16 oktober 1905 krävde allmän rösträtt, yttrandefrihet och rätt att grunda fackföreningar. Därför kallades parken under sovjettiden 16 oktoberparken, men har nu fått tillbaka sitt gamla namn Uus turg (Nya torget). Monumentet uppfördes till 50-årsminnet av "den stora oktoberrevolutionen", egentligen en liten statskupp i november 1917 (enligt vår tideräkning) mot den socialdemokratiska övergångsregering som efterträtt tsaren.

Här samlades för första gången under sovjettiden självständighetsvänner till öppen demonstration, på Estlands nationaldag den 24 februari 1988. De flesta tilltänkta talare arresterades före demonstrationen, men ändå samlades tusentals människor. Det var en början till slutet för sovjetmakten i Estland.

Estoniateatern

Opera- och balettscenen Estonia ligger där parken med Tammsaaremonumentet slutar. Eftersom esterna ännu vid sekelskiftet saknade politisk makt i sin egen huvudstad, slöt de sig

samman i kulturföreningar. En av dem blev "Estonia", som utlyste en internationell arkitekttävlan om en nationalscen. Finländarna Armas Lindgren (som ritat Vanemuineteatern i Tartu) och Vivi Lönn vann.

Men detta hände under förryskningens tid och tsarmyndigheterna ville inte finansiera en estnisk nationalscen. Då ordnade ett finlandssvenskt par, makarna Karlsson, den första festen av flera för att samla pengar till projektet. Sex år senare var man färdig att mura hörnstenen. Men kvällen innan ingrep den ryske guvernören. Tal fick bara hållas på ryska och invigningssången med ord av Otto Mägi och musik av min släkting Mihkel Lüdig förbjöds. Hörnstenen sattes på plats i tysthet.

Den 24 augusti 1913 stod nationalscenen klar för invigning. Men åter blandade sig myndigheterna i programmet. Slutsången "Mu isamaa, mu õnn ja rõõm" (Mitt fädernesland, min lycka och glädje) förbjöds, men blev senare landets nationalsång.

Under självständighetstiden blev Estonia den nationalscen esterna drömt om. Men i mars 1944, mitt under en föreställning av Eduard Tubins balett "Kratt" (Bjären), bombades teatern av sovjetiskt flyg. Branden förstörde partituren till baletten, som inte uppfördes igen förrän trettio år senare.

Teaterbyggnaden restaurerades redan under 1940-talet. Men först när innergården i slutet av 1980-talet skulle byggas om till vinterträdgård, återfanns hörnstenen. Så kunde den äntligen invigas i samband med teaterns 75-årsjubileum år 1988. Alla tal hölls på estniska och man fick sjunga vad man ville!

Här hade jag en av mina starkaste upplevelser någonsin, när sverigerumänen Georg Malvius satte upp "Spelman på taket", den gripande berättelsen om judar som sänds iväg från en rysk by, vid samma tid som esterna för första gången fick börja skriva och tala öppet om de sovjetiska massdeportationerna. En del av publiken hade själva skickats till sibiriska läger, andra hade släktingar som dött där och kunde inte hålla tårarna tillbaka. När ridån föll var det dödyst i salongen i ett par minuter och ingen rörde sig, förrän applådåskorna bröt loss. Den stämningen går knappast att återskapa, nu när esterna vant sig vid friheten och självständigheten, men fortfarande kan en föreställning på Estoniateatern bli en höjdpunkt under vistelsen i Tallinn.

Förmodligen har fasaden fortfarande fula fläckar när du kommer förbi. Men man har åtminstone ersatt det ruttna, läckande taket med samma slags gröna kopparkoppar som under mellankrigstiden och lagt till tinnar och torn för att återskapa samma yttre som före 1944 års bombräd.

Från Lenin till Lars Grundberg

Ett stycke in från Estoniaboulevarden syns på vänster sida en hög kontorsbyggnad i glas och dolomit. Den kallas Valge maja (Vita huset) och rymde under senare delen av sovjettiden Estlands kommunistpartis centralkommitté och dess anställda. Som mest var 7 procent av befolkningen partimedlemmar och bland dem fanns flera övertygade kommunister.

Framför Vita huset stod Lenin staty. Hur länge får han stå kvar? frågade jag i första upplagan av denna bok. Till den 23 augusti 1991, blev svaret.

Partihögkvarteret blev säte för det självständiga Estlands utrikesdepartement med mera. Grannbyggnaden för politisk utbildning, Poliitharidusmaja, fick namn efter det fornestniska landskapet Sakala, blev fristående kulturcentrum och ordnade ett tag väckelsemöten på söndagarna med frikyrkliga predikanter från Livets ord och andra. Numera ordnas här mest världsliga konferenser och den äldre byggnaden på andra sidan gatan har övertagits av Vanalinna stuudio (Gamla stadens teaterstudio).

Ännu ett stycke vidare längs Estoniaboulevarden, nr 6, ligger Realgymnasiet som med sovjettidens poetiska språkbruk kallades Läroverk nr 2. Vid skolan uppfördes under mellankrigstiden ett monument till minne av alla elever och lärare som gått från klassrummet till slagfältet under Frihetskriget och stupat. När sovjetmakten försökte riva monumentet efter andra världskriget satte sig eleverna till motvärn; en del sköts, andra sändes till Sibirien. De som blev kvar fortsatte att i smyg lägga blommor där monumentet stått.

Vid ingången till skolans förfallna idrottsplats finns en relief över den f d eleven och världsberömda brottaren Georg Lurich (1876-1920). På andra sidan idrottsplatsen kan du hitta ett ankare och en kanon från "Riksens ständer", som sjönk i Tallinnbukten under 1787-90 års rysk-svenska krig.

Snett emot realgymnasiet ligger Estlands bank, granne med tingsrätten. Passande nog eftersom (den i sak förmodligen obefogade) rättssaken mot förre riksbankschefen och sedermera finansministern varit en av de mest segdragna under självständighetstiden.

På nästa tvärgata till vänster, Kentmanni, låg under mellankrigstiden den svenska beskickningen, i nr 20. Eftersom ungtkommunisterna lagt beslag på den fick svenskarna hösten 1989 nöja sig med att inrätta en konsulatsavdelning på en annan tvärgata, Endla nr 4. I augusti 1991 utnämndes Lars Grundberg till Sveriges förste ambassadör någonsin i Estland; under mellankrigstiden hade Sverige representerats på lägre diplomatisk nivå. Grundberg kom hit sedan den svenska regeringen under Ingvar Carlssons ledning lagt om politiken i mer baltvänlig riktning, efter utrikesministerns mindre lyckade besök hösten 1989, och det - tillsammans med Grundbergs och hans medarbetares eget engagemang - bidrog till att han torde ha blivit en av Europas mest uppskattade diplomater under sina drygt fyra år i Tallinn.

I hörnet av Kentmanni låg under andra världskriget en av den sovjetiska säkerhetspolisens mest ökända förhørs- och tortyrlokaler, Kawe kelder (Kawekällaren). Häromåret uppfördes här en smäcker glas- och betongbyggnad, Kawe Plaza, utformad som en tårtbit, av en estnisk arkitekt från Toronto, Henno Sillaste.

Ett av mellankrigstidens finaste hotell hette Palace och låg på andra sidan Kentmanni. Det renoverades av finländare och förvandlades i slutet av 1980-talet till ett förstklassigt affärsmannahotell. Numera ägs hotellet av den svenska Scandickedjan och håller fortfarande hög klass, liksom restaurangen Leonardo och baren högst upp; pizzerian i gatuplanet har byggts om till kafé med strudlar som specialitet.

Restaurangen Astoria i grannhuset har förvandlats till kasino, medan Ryska dramateatern är kvar i nästa hus. I nästa hörnhus ligger Tallinns stadsförvaltning; märkligt nog måste man numera passera genom ett bankkontor för att komma till tjänstemännen. I samma hus ligger en av mina favoritrestauranger, Roosikrantsi (Rosenkrans), med utsikt över Frihetsplatsen. Restaurangen bär samma namn som nästa tvärgata till vänster; den hette under sovjettiden Lauristini efter revolutionären Johannes Lauristin som i augusti 1940 utnämndes till

ordförande för Folkkommisariernas råd. Dottern Marju var ett år när fadern dog; hon blev en ledande reformkommunist och under den nya självständighetstiden socialdemokraternas ledare.

Där Roosikrantsi mynnar vid Frihetsplatsen uppfördes för några år sedan ett av stadens nya bankpalats. Banken som byggde det köptes sedan upp av en inhemsk bank som i sin tur slogs samman med den största estniska banken, Hansapank, som numera kontrolleras av svenska Föreningssparbanken. Bankhusets innergård är restaurang med det passande namnet Kapital. I grannhuset, en kalkstensbyggnad från sekelskiftet, har Scandic ett andra hotell, St. Barbara.

Frihetsplatsen

Vabaduse (Frihetsplatsen) kallades under sovjettiden Võidu (Segertorget) till minne av sovjetmaktens seger (över frihetsmöjligheten). Här firades under sovjettiden 1 maj och den sovjetiska revolutionsdagen 7 november med stora parader. Men år 1989 inställdes 1 majparaden, eftersom inte ens partiet hittade något att fira. Under senare år har man här hållit mindre pompösa parader på nationaldagen den 24 februari.

Tavlan till minne av de spontant utkommenderade arbetarnas demonstration till förmån för de sovjetiska ockupanterna den 21 juni 1940 tycks ha städats undan. Inte heller kan du längre hylla Viktor Kingisepp, som fram till maj 1991 stod staty på Harjubergets sluttning ovanför Frihetsplatsen. Han var vice ordförande för den sovjetstat, Estländska arbetarekommunen, som under beskydd av Röda armén upprättades i östra Estland år 1918. När tyskarna ockuperade landet året efter, flydde han med Röda armén till Ryssland. När Estland blev självständigt, återvände han och verkade underjordiskt, tills han angavs av en revolutionär "kamrat", dömdes till döden av en militärdomstol och avrättades. De flesta andra, som lett den Estländska arbetarekommunen, avrättades av Stalin. Längre kallades Ösels huvudort Kingisepp, tills 99,9 procent av öborna i en folkomröstning år 1988 ville få tillbaka den historiska namnet Kuressaare (Storkarnas ö - fast det är en stad); en rysk grannstad till Narva heter dock fortfarande Kingisepa.

Om du är estet och humanist snarare än revolutionär, kan du besöka något av privatgallerierna och Kunstihoone (Konsthuset) vid den sida av Frihetstorget som vetter mot Gamla stan. Det ligger granne med Kafé Metropol, sovjettidens Kafé Moskva och mellankrigstidens Kafé Kultas. Men tyvärr har dagens kafé inte mer än läget gemensamt med mellankrigstidens berömda inrättning som var känd för sina palmer och speglar och lika serviceinriktade som språkkunniga betjäning; tillsammans lär kyparna ha behärskat 30 språk. Här utspelades också en av mellankrigstidens få antisemitiska händelser, när ägaren försökte vägra judar tillträde under trettioalet. President Päts reagerade skarpt och ägaren tvingades hälsa judar välkomna tillbaka. Ägaren Nikolai Kultas sändes av sovjetmakten till Sibirien och dog där.

Kyrkan vid Frihetsplatsen heter Jaani (Johanneskyrkan). Några hundra meter längre fram längs Kaarli puiestee (Karlsallén) ligger ännu en luthersk kyrka, Kaarli (Karlskyrkan). Den är mest känd för en fresk av den estniska målarkonstens fader, Johann Köler (1826-99). "Kommen till mig!" kallas verket, som hyllar den estnische bonden. Fresken tog bara tio dagar att skapa, men fick bestående värde.

Värdet av den jättelike bronssoldat som står staty till vänster om kyrkan, vid Tõnismägi (Tõnisberget), är mer omdiskuterat. Vid hans fötter brinner en evig eld och på kalkstensmurens baksida kan du läsa att han står här för att "ära de hjältar som fallit för vårt

fosterlands frihet och oavhängighet". Men monumentet tillkom under sovjettiden och den frihet som där talas om var för de flesta ester (och åtskilliga ryssar) förtryck och oavhängigheten blott ännu en ockupation. Många har därför velat flytta den sovjetiske soldaten till krigskyrkogården. Andra har inte velat utmana sovjetnostalgiiker som samlats här för att minnas den för dem "gamla goda sovjettiden". Vill du träffa människor som fortfarande tror på Sovjetunionen och kommunismen är detta rätt plats att leta - men skynda dig, snart är de lika sällsynta som dronten.

Mitt emot Karlskyrkan, lite till vänster, ligger Nationalbiblioteket. Där finns en stående utställning med 62 grafiska blad av landets mest kände konstnär, Eduard Wiiralt. På vardageftermiddagar erbjuder biblioteket gratis Internetuppkopplingar.

Till höger om Karlskyrkan ligger Domberget. Om du är äventyrslysten av dig kan du försöka hitta ingången till Dombergets katakomber, som under mellankrigstiden byggdes ut till rejäla skyddsrum och lär under sovjettiden ha utvidgats ytterligare. Det har sagts mig att det finns en nergång från garaget vid Gränsbevakningens högkvarter, men jag har aldrig lyckats hitta den. Inte heller den från utsidan av stadsmuren vid slottet på Domberget. Mellankrigstidens ingångar vid Frihetsplatsens tennisbanor är stängda sedan flera år efter att ha använts som härbärgen av hemlösa. Om också du misslyckas, får du nöja dig med att ha sett Gränsbevakningens hus, som också kallas Hanibali maja. Det är inte samme Hannibal som tågade över Alperna med elefanter och allt utan en afrikansk general som blev tsarrysk guvernör i Estland och morfar till poeten Alexander Pusjkin (1799-1837).

Vill du vandra mer konventionellt runt stadsmuren fortsätter du längs Kaarli, som vid kyrkan byter namn till Toompuiestee (Domallén). Om du kastar en blick upp mot Domberget, kan du se tre, sedan länge igenmurade fönster i slottets västra fasad. Där innanför låg rikssalen, som svenskarna inledde så fort de tagit makten i Tallinn år 1561. Salen stod klar till Johan III:s möte med sonen Sigismund, kung av Polen, år 1589. Kungen hade hoppats kunna övertala sin son att lägga ned den polska kungakronan och återvända hem till Sverige, men Sigismund vägrade. Därefter sågs de aldrig mer och de polsk-svenska förbindelserna försämrades snabbt. Och rikssalen revs så småningom av den ryska kejsarinnan Katarina den store, som ville bygga ett nytt slott i rokokostil för sin guvernör.

Där Falgi till höger leder upp till Domberget, ligger till vänster stadens första utlänningshotell under sovjetisk tid, hotell Tallinn, som för några år sedan renoverades i grunden och blev Grand Hotel Mercure Tallinn. Vill du pusta ut en stund finner du här både en utmärkt restaurang och bar.

Granne med detta lyxhotell byggs SAS Radissons 25-vånings lyxhotell, som ska stå klart år 2001. Det är stadens hittills dyraste byggprojekt och byggnaden blir stadens högsta hus (bara TV-tornet samt Olai- och Nikolaikyrkorna med tornspiror är högre).

Längre fram ligger Baltiska järnvägsstationen, som numera privatiserats och rustats upp. När du kommer hit, har kanske också Estlands järnvägar fått privata ägare. Återstår att se om tågen därigenom blir bättre - hittills har de varit långsamma och obekväma. Bara tågen till Moskva samt Riga-Vilnius-Warszawa har hållit hygglig klass.

Förr fanns här flera revolutionära monument. Ett av dem var skulptören A.Kaasiks och arkitekten U.Tölpus´ monument till minne av Estlands första fackföreningskongress år 1919 - då ett hundratal fackliga aktivister arresterades och 25 av dem sköts utan rättegång eller dom,

misstänkta för att vilja fortsätta den väpnade kampen mot det självständiga Estland med sovjettrysk hjälp.

Ett annat hyllade minnet av 1924 års kommunistkupp, då upprorsmännen lyckades bemäktiga sig flygfältet, järnvägsstationen, centralposten och slottet på Domberget, men misslyckades med att vinna befolkningens stöd; monumentet blev klart år 1975 men har nu förpassats till historiens skräphög liksom Stalin och hans dåtida samarbetsmän i Estland. Närmare bestämt till en lagerlokal vid Historiska museets filial i Maarjamäeslottet.

Ett tredje monument var statyn över Sovjetunionens förste president, Michail Kalinin, som med sin estniska hustru av tsaren förvisades till Tallinn vid sekelskiftet. Sedan han spridit revolutionära flygblad och tidningar förvisades han på nytt av tsaren. Hustrun arresterades senare av Stalin och Kalinin kunde - så president han var - inte få henne fri. Samma öde drabbade fler "kamrater" till "Storefar" Stalin, t ex utrikesminister Molotov vars judiska hustru föll offer för diktatorns antisemitiska stämningar.

Om du föredrar fredliga djur framför krigiska och annars våldsamma människor kan du njuta av Jaan Koorts (1883-1935) rådjursskulptur på grönytan en stycke in till höger på Nunnegatan; så kallas gatan som går från Baltiska järnvägsstationen genom Nunneporten till Gustav Adolfskolan och Gamla stan. Skulpturen har förstörts flera gånger; den nuvarande är följaktligen en kopia.

Så rundar du Stora strandporten, som för in till Gamla stan med Lång- och Bredgatan. Den gröna kullen vid porten är forna Skånska bastionen, en av flera gamla befästningar från svensktiden. Numera ser den både ovårdad och förvildad ut med en ful ruin efter en nerbrunnen sommarteatr.

Till vänster ligger Stadshallen, grå på utsidan men på insidan mer spännande. Den rymmer 5-6 000 människor i en stor amfiteater som använts för politiska möten, konserter och idrottstävlingar. Du kan också åka skridskor eller bowla här eller minnas "den sjungande revolutionen". Här höll Estlands folkfront sin första kongress den 1 oktober 1988 och antog sitt manifest, där man bad alla människor av god vilja i världen att stödja kravet på en förvandling av hela Sovjetunionen till en demokratisk rättsstat.

Förr lade Sverigebåten till vid A-terminalen bortom Stadshallen; sedan flera år förtöjer den i stället vid D-terminalen på andra sidan hamnbassängen. Fortfarande ligger dock världens största isbrytare som överlevde båda världskrigen, Suur Töll (Store Töll), kvar vid kajen bakom Stadshallen.

På kullen efter Stora strandporten finns ett vitt träkors och en bruten metallbåge till minne av Estoniakatastrofen i september 1994. Se till så att barn inte klättrar för långt ut på bågen, som sträcker sig en bra bit över grässlätten. På en minnestavla återfinns namnen på alla de 850 som dog, när Estonia gick under.

Judisk pånyttfödelse

Mere puistee (Havsallén) för tillbaka till Viruplatsen. Till höger syns vid foten av stadsmuren en oansenlig stenbyggnad. Det är stadens gamla krutkällare, där det under medeltiden lär ha funnits en synagoga. De troende judarna har under senare år varit så få att de haft svårt att få ihop det nödvändiga talet för gudstjänster, tio män, och dessutom har de

saknat egen rabbin Den gamla judiska kyrkogården plöjdes upp under sovjetisk tid; den nya ligger över vägen från den lutherska Rahumäekyrkogården.

Den estniska frigörelsen från slutet av 1980-talet bidrog till nationell väckelse också bland judarna och det Judiska kultursamfundet blev en av de mest livaktiga judiska sammanslutningarna i dåtidens Sovjetunionen. Dessa judiska aktivister var självklara anhängare av Estlands självständighet och flera var med i Folkfronten; en av dem blev senare tv-chef.

Under senare år har judarna återupprättat skolan i Judiska gymnasiets gamla hus från mellankrigstiden, Karu (Björngatan) nr 16. I samma hus har det judiska samfundet sina lokaler och man hoppas också bygga ut en liten synagoga på övervåningen i stället för den mycket enkla på Magdaleena 9 i stadsdelen Tondi. Samfundet ger ut tidskriften Hashahar (Gryning), tidigare på både ryska och estniska, numera bara på estniska - fast de flesta estniska judar endast talar ryska. Skolan är ryskspråkig men undervisar också i hebreiska, judisk historia och kultur, estniska och engelska. Eleverna är omkring 270 stycken. Samfundet räknar med något fler judar än Statistiska centralbyrån - ca 3 000 judar, varav ett par tusen i huvudstaden.

Nytt hamnkvarter?

Längre fram längs Mere ligger den forna biografen och restaurangen "Grand Marina", under sovjettiden klubbhus för Östersjöflottans officerare och numera Ryskt kultur- och affärscentrum. En av de drivande bakom detta centrum lyckades våren 1999 få en vågmästarroll i stadsfullmäktige genom att gå över från ett av de ryska partierna i vänsterkoalitionen till den konservativa koalitionen med Självständighetspartiet i spetsen.

Till höger ett stycke in syns också Kalevs simhall, till det yttre en riktigt sovjetgrå betongbyggnad på Aia (Trädgårdsgatan) nr 18. Men en del använder fortfarande gatans gamla namn, Ujula (Simhallsgatan). På samma gata ligger ett trevligt, trevåningars butikscentrum VW-passagen.

Där Mere börjar går Ahtri (Aktergatan) ner mot hamnen, D-terminalen och Kadriorg. Stora delar av hamnområdet löd en gång under den sovjetiska krigsmakten och fortfarande har man inte rensat färdigt efter dem. Här spelade förresten den ryske regissören Andrej Tarkovskij in scener till sin mästerverk "Stalker" - bakom nuvarande Centralposten.

Det finns planer att förvandla dessa kvarter till lockande bostads- och nöjesområden.

Än så länge har man bara rivit en del av de värsta rucklen och byggt några nya hotell - Rotermanni samt det något äldre och billigare Rotermanni Viiking samt Metropol, ett åttavåningars glashus bland de låga kalkstensbyggnaderna i hamnen. Insmugna bland dem finns en av stadens första kinesrestauranger och baren Ratsu (Ridhästens bar) med billiga med goda smörgåsar och smårätter och en snygg ägarinna som varit ledare både för kristna ungdomar och Föreningen Nordens ungdomar i staden; baren är öppen dygnet runt och erbjuder diskodans från nio på kvällen till sex på morgonen.

Ett av de första renoverade kalkstenshusen längs Ahtri är Rotermanni soolaladu (Rotermans saltlager). Här visas här konst- och arkitekturutställningar samt Arkitekturmuseets bibliotek;

Konstmuseet disponerar den stora hallen på bottenvåningen, medan Arkitekturmuseet förfogar över ovanvåningen.

Allt som dammar, droppar och luktar har numera flyttats från passagerar- till handelshamnen Muuga ett par mil österut. Det finns också planer på att förvandla de förfallna hamnkvarteren till sjönära affärs-, bostads-, sport- och kulturkvarter med stora grönområden. Om detta genomförs kan Tallinn åter vända sin vackra sida mot havet - precis som staden gjort tidigare.

TILL KADRIORG OCH PIRITA!

Man har i Tallinn försökt bevara grönskan runt Domberget och Gamla stan. Men vill du vandra i en park, nör du bege dig till Kadriorg. Dess hundra hektar är vackrast om våren när kastanjer och körsbärsträd blommar, men också höstens färgspel fascinerar och vintertid kan du åka skidor eller kälke. Det är bara ett par kilometer från Viruplatsen hit, så du kan gå till fots eller ta taxi, buss eller spårvagn.

I Kadriorgparken ligger ett slott som byggdes under Peter den stores tid. Under mellankrigstiden tjänade det som presidentens sommarresidens. Hit tågade "det arbetande folkets företrädare" den 21 juni 1940 för att kräva att presidenten "stoppade den fascistiska klickens provokatoriska politik" som det uttrycktes i en svenskspråkig Tallinncieron under sovjettiden. Med andra ord skulle president Päts avsätta det självständiga Estlands regering och ersätta den med en som handplockats av Stalins utsände, Andrej Sjdjanov, vilket presidenten gjorde samma kväll. Han ville kanske undvika onödig blodsutgjutelse, eftersom Röda armén redan hade tiotusentals man i landet. Beslutet har ifrågasatts av dem som menar att man alltid ska göra motstånd mot främmande ockupanter. Under senare tid har bilden komplicerats av uppgifterna om att president Päts redan under 1920-talet fick ekonomisk ersättning från den sovjetiska ambassaden och kunde betraktas som sovjetisk agent.

Slottet och parken planerades av samme arkitekt, italienaren Niccoló Marchetti. Han lät hämta ekar, askar, björkar, kastanjer med flera träd från när och fjärran samt bättre matjord än den ursprungliga sandjorden.

Slottet byggdes för Peter den stores gemål, den livländska bonddottern Katarina, som tidigare varit hustru åt den svenske dragonen Johan Kruse och älskarinna åt tsarens gunstling, furst Mensjikov. Efter tsarinnan kom parken och palatset att kallas Jekaterinental på ryska och Katherinental på tyska, vilket på estniska blir Kadriorg.

Bland allt det vackra i Kadriorgs slott kan nämnas festsalen som av kännare anses höra till den nordeuropeiska barockens pärlor. Den tidigare rikssalens golv ÄR numera tak i ett mindre rum på övervåningen, där 24 träslag lagts i ett geometriskt mönster. Takmålningen i stora salen föreställer en romantiserad Diana. Bland kakelugnarna finns en stor Delftugn i blått och vitt. Försök också hitta de tre tegelstenar i fasaden som aldrig putsats; de murades in av tsaren själv.

Katarina besökte sitt slott en enda gång. Det gjorde också Gustav V, sedan den dåvarande socialdemokratiska regeringen i Estland i månader låtit feja och putsa tsaritsans gamla slott. Man forslade dit stadens vackraste piano och landets längsta säng, som baron Ungern-Sternberg brukade vila i. Den svenske kungen förklarade efteråt att han aldrig mött så stormig

och spontan entusiasm som i Estland - han möttes av jublande människomassor redan på Frihetstorget när han kom hit den 27 juni 1929.

Kadriorg tjänar numera som konstmuseum efter att ha återinvigts våren 2000. Det hade då i flera år restaurerats av det svenska byggföretaget Celerander från Göteborg med medel från den svenska östersjömiljarden, ett statligt biståndsprojekt. Här finns tavlor av Rembrandts samtida, holländaren Bartholomeus van der Helst, tysken Lucas Cranach samt ryska mästare som Ivan Sjiskin och Ilja Repin. Men slottet rymmer bara en liten del av Konstmuseets skatter. Därför väntar konstvänner sedan många år på att den estniska regeringen ska avsätta pengar för att bygga ett nytt, modernt museum. Under tiden visas museets estniska utställning i Ridarhuset på Domberget.

Medan tsaren väntade på att palatset skulle bli klart, skaffade han ett mindre hus i närheten. Det var byggt i holländsk stil och visas än idag för turister som tsarens hemmuseum; huset ligger i korsningen mellan Kuristiku och A.Weizenbergi.

Tidigare fanns flera vackra brunnar i parken, men en senare kejsarinna lät föra dem till sitt eget favoritresidens, Peterhof (ryska Petrodvoretsk) utanför S:t Petersburg. Du får därför nöja dig med att beundra svandammen i parkens äldsta del. Där ser du också monumentet över en av den estniska kulturens stormän, provinsialläkaren Friedrich Robert Kreutzwald (1803-82), mest känd för att han sammanställde nationaleposet Kalevipoeg.

Från svandammen kan du se soluret och friluftsscenen, som är andra av parkens sevärdheter. Här finns även flera sportanläggningar, bland dem trevliga tennisbanor och ett slitet friidrotts- och fotbollsstadion. Racerbanan var en av de främsta i Sovjetunionen, men används numera sällan. Minnen från ännu äldre tid är några jättelika flyttblock, som du inte bör försöka lyfta. Lite längre bort. På Weizenbergi nr 28, ligger en unik, privat konstsamling från förra seklet, Mikkelis museum (Mikaels museum); här visas västeuropeisk, rysk, kinesisk och estnisk konst från 1500- till 1900-talen, bland dem ikoner på bottenvåningen. Utställningar av modern konst visas också i Kastellanhusets konstgalleri, Roheline aas (Gröna ängens gata) nr 3; i detta hus bodde tidigare Kadriorgsslottets förvaltare och därefter författaren Eduard Vilde.

Ett stycke bort i parken ligger en ståtlig byggnad, som numera är presidentpalats. Om du därifrån återvänder till slottet, kan du följa en bred parkväg ner till stranden. Då kommer du rakt på ett av stadens mest folkkära monument, Russalka. Det föreställer en svart ängel, som från sitt granitblock skådar ut över havet med ett kors i handen. Statyn uppfördes år 1902 till minne av ett tsarryskt slagskepp, som gått under i Finska viken.

Russalka låter som om det hade med ryssar eller vikingatidens rus att göra, men det är en slavisk vatten- eller växtande som ofta avbildats som sjöjungfru. På kolumnerna vid monumentets fot kan du urskilja namnen på de 177 sjömän som drunknade. Monumentet är ett verk av Amandus Adamson, en av de främsta estniska skulptörerna. Han har fått ett eget monument i Kadriorgsparken. Eftersom han dog redan år 1929, slapp han att få brons-, marmor- och träskulpturer fördömda som "borgerligt-nationalistiska", "formalistiska" eller dylikt av de stalinistiska makthavarna under sovjettiden.

Sångfältet

Vart femte år ordnas den stora sångfesten, Laulupidu. Det är landets största folkfest med anor från år 1869. Då hölls den första sångfesten i Tartu; i Tallinn ägde den första rum år 1880. Sedan år 1960 äger de rum på Lauluväljak (Sångfältet) nära Kadriorg.

Sångstadion är en märklig skapelse med ett böljande tak ungefär som läktarna på Nya Ullevi, Malmö stadion och liknande fotbollsanläggningar. Jag har bett flera besökare gissa hur många sångare som ryms under detta tak. Den som gissade på högst siffra sade 5 000, men över 30 000 sångare och musiker lär ha uppträtt samtidigt under 1969 års jubileumssångfest.

Under sovjettiden tvingades körerna sjunga till den store Stalins och ännu större Lenins ära - fast den ene var ännu mer småvuxen och småsint än den andre. Man lovprisade även det stora ryska folket och språket. Men 1990 års sångfest ägnades främst åt estnisk körmusik - från den nationella väckelsen vid mitten av 1800-talet till sentida kompositörer som Juhan Aavik och Eduard Tubin (som dog i Sverige år 1982 och först efter sin död hyllats som också en av Sveriges stora tonsättare under efterkrigstiden).

Andra som uppträtt här är popstjärnor som Bryan Adams, Michael Jackson, Rolling Stones och Pet Shop Boys för att nämna de senaste.

Maarjamägi

På väg mot Pirita kan du kasta en blick på Lillepaviljon (Blomsterpaviljongen), där blomsterutställningar ordnas. Den ligger granne med restaurangen Carina. Strax därefter ligger till höger Maarjamägi med flera historiska monument.

En 35 meter hög obelisk i vit dolomit från Ösel påminner om den s k Isfärden under första världskriget, då Tallinn den 25 februari 1918 ockuperades av kejsartyska trupper. Den tidigare tsarryska Baltiska flottans fartyg, vars besättningar anslutit sig till Lenins bolsjeviker, satt fast i isen på reddan. Trots tysk eld, kunde flottan bryta sig loss och med sina 211 fartyg anlöpa Kronstadt den 24 april samma år. Ombord fanns bl a en rad estniska revolutionärer, som Stalin senare lät mörda.

Ett andra monument hugfäster minnet av sjömännen på kryssarna Avtroil och Spartak, vilka i december 1918 togs till fånga av engelska örlogsmän. 200 sjömän internerades på Naissaar och 36 av dem sköts, bland dem flera estländare. De sköts av landsmän, som kämpade för ett fritt och självständigt Estland.

Ett tredje minnesmärke restes över ungtkommunisten Jevgenij Nikonov, matros på kryssaren Minsk. Sedan vapenbrödraskapet mellan Hitler och Stalin upphört i juni 1941 och hitleristerna nått Tallinn i augusti samma år, sändes Nikonov ut som spaningssoldat, men föll i hitleristernas händer. När han vägrade avslöja vad han visste om sovjetiska styrkor i staden, bands han vid ett träd och brändes levande. Monumentet uppfördes till minne av nazisternas ill- och hans hjältedåd.

Så lød den sovjetiska versionen. I verkligheten befann sig tyskarna femton mil från den plats där Nikonov spanade. Han ljöt vare sig någon hjälte- eller annan död utan lär fortfarande vara i livet. En av flera påhittade sovjetheroer - även hjältar framställdes planmässigt och ibland fick man hitta på dem för att uppfylla planmålen.

Nikonovminnet har städats bort. Hans numera huvudlösa staty förvaras i en lagerlokal vid Historiska museets filial, Maarjamäeslottet, tillsammans med 1924 års kommunistiska upprorsmän och diverse Stalinar och förmodligen någon Lenin. Slottet kallas också Orlovslottet eftersom det byggdes år 1874 för tsarens stallchef, generaladjutanten Orlov-Davidov. Du kan klättra uppför en stentrappa från Piritavägen till slottet.

Där Nikonov fordom hyllades, kan du fortfarande se ett trettiotal minnestavlor i marken. De placerades på 40-årsdagen av stadens befrielse från nazisterna av kommunister som ville hylla "hjältarna" som erövrat staden. Många invånare tyckte nog att de bytt pest mot kolera, men de koleriska kommunisterna bestämde.

Under senare år har många krävt att man på Maarjamägi ska minnas inte bara nazisternas utan också kommunisternas terror och hedra offren för båda våldsläroarna. Som ett första steg har den gamla tyska krigskyrkogården återställts. I grupper om tre har vita träkors satts ner i gräset, därtill ett stort stenkors. Den tyska texten talar om att här vilar "tyska och estniska soldater från kriget 1939-45. Minns dem och offren för alla krig". Du når monumentet om du svänger in till höger från Piritavägen efter att du passerat de stora stenmonumenten och obeliskan på Maarjamägi; i den lilla backen upp tar du tvärt till höger förbi Maarjamäe stadion och kommer till en parkeringsplats och går sedan den sista biten till fots.

På andra sidan Piritavägen finns ännu ett, mindre kontroversiellt minnesmärke. Det påminner om den franske flygaren Charles Leroux, som störtade i Tallinnbukten och drunknade den 12 september 1889.

Pirita

Pirita var länge tallinnbornas mest älskade badstrand. Den bristande reningen av kommunala och industriella utsläpp gjorde det under sovjettiden allt mindre tillrådligt att bada där. Nu är vattnet tjänligt igen, men det är varmare i Harkubadet, en insjö i en av stadens förorter, för att inte tala om Pärnus långgrunda sandstrand där vattentemperaturen sommardag brukar nå 25 grader och ibland mer.

Pirita har en jaktklubb som tar emot utländska fritidsbåtar. Till 1980 års segel-OS byggdes ett olympiskt sjösportcentrum som omfattar hotell med flera hundra bäddar, restaurang, inomhusbassäng, bowling, idrottshall samt numera också tennisbanor.

Du kan hyra kanot och paddla uppför Piritafloden eller titta på ubåten Lembitu. Den byggdes år 1936 i England och hann tjäna såväl den estniska som den sovjetryska flottan. Numera vilar den i hamnen. Du får prova såväl matrosernas trånga kojor som radiotelegrafistens rum. Genom periskopet kan du se Gamla stan.

Förmodligen kan du också hyra en segel- eller motorbåt för att ge dig ut på egen hand. Annars får du nöja dig med en vattenskoter eller vattenskidor. Under sovjettiden fick ingen ge sig ut under kvällstid. Gränsvakternas flodljus spelade med jämna mellanrum över viken. Konstigt nog tycktes man vänta sig anfall från den egna landsidan, eftersom ljuset oftast spelade över stränderna...

Birgittaklostret

Till höger om Piritabron ligger ruinerna av Birgittaklostret. Det började byggas år 1407 av Heliga Birgittas klosterorden på initiativ av tre köpmän i staden och invigdes år 1436. Orden var då ung, eftersom Birgitta dött år 1391. Ändå lyckades klostret snart skaffa stora jordegendomar, bland annat ön Aegna i Tallinnbukten.

Enligt legenden byggdes klostret som tack för att staden räddats undan den polsk-litauiske greven Wladislaws belägring i början av 1400-talet. När rådsherrarna redan förlorat hoppet, kom en gammal man till deras möte. Han förklarade att den heliga Birgitta sökt upp honom i en syn. Hon hade lovat att rädda staden, om stadsborna byggde ett kloster till hennes ära.

Rådsherrarna gav genast order att ett antal benediktinnunnor skulle tåga till den plats, där mannen sade sig ha fått sin uppenbarelse. Processionen upptäcktes och nunnorna togs till fånga. Men än en gång kom den heliga Birgitta till undsättning.

Hon lät grevens son, den unge Udo, få se nunnan Hedvig. Slagen av hennes skönhet övertalade han sin far att frige nunnorna och häva belägringen. För rådsherrarna återstod bara att infria sitt löfte och bygga birgittaklostret. Hedvig blev den första att avlägga dess klosterlöften.

Det hade Udo tänkt sig, så han återvände för att enlevera Hedvig. Försöket misslyckades och han kastades i ett fängelsetorn.

Men kärleken besestrar som bekant allt, så Udo satte igång att gräva sig ut ur fängelset. Det tog fyra år från fängelsehålan till nunneklostret. Där fann han Hedvig, som fortfarande vägrade svika sina klosterlöften. I stället övertalade hon Udo att bli kristen och stanna i staden.

Så blev det. Udo blev dominikanmunk och så from att han slutade som abbot. Så berättar åtminstone legenden - och en roman av den estniske författaren Eduard Bornhöhe.

Hur som helst byggdes klostret och dess treskeppiga kyrka blev en av de största i estland. Den var 56 meter lång och 24 meter bred. Korsvalven bars upp av sju par pelare, var och en 15 meter hög.

Birgittaorden var den första att tillåta blandade kloster. Abbedissan bestämde över både munkar och nunnor, som skulle leva skilda åt - vilket väl de flesta gjorde för det mesta. Nunorna gick klädda i grått, medan munkdräkten livades upp av ett rött kors med vit cirkel på kåpans vänstra skört.

Klostret verkade i 150 år. Ryska frikårer anföll det år 1575 och tog med en del nunnor och ett par år senare lades klostret i ruiner under ännu en rysk belägring. Alla klosterinvånare och flyktingar som sökt sig dit dödades på platsen eller fängslades. Byggnaderna brändes ner. Bara kyrkans ytterväggar finns kvar idag.

Först sommaren 1930 började man gräva ut klosterruinerna. Estniska och svenska arkeologer grävde tillsammans, medan estniska och svenska staten delade på kostnaderna.

Under senare år har sommarkonserter ordnats i klosterruinen. Och nu har Birgittaorden bestämt sig för att bygga upp klostret igen bredvid den nuvarande ruinen. Det nya klostret ska kunna ta emot ett tjugotal nunnor och vidare ha ett gästhus och ett kapell öppet för alla. Redan

nu finns sju birgittanunnor i staden - tre indiskor, två italienskor, en polska och en mexikanska; de håller till på Munga 4 i Gamla stan. Den enda estniska ordenssystem lever i Rom.

Skogskyrkogården

Om du fortsätter norrut från Pirita kommer du efter ett par kilometer till villaförstaden Merivälja (Fältet vid havet). Den övergår i en annan villaförort Haabneeme, som under namnet Aponäs blev den första dokumenterade svenska bosättningen år 1279. Här låg under sovjettiden centrum för den jättelika fiskekolchosen Kirov, vars trälare dammsög såväl Östersjön som världshaven efter fisk av alla de slag. Numera är kolchosen privatiserad men krabbpinnarna, makra, och skarpsillen i olja, sprott, smakar fortfarande lika gott som förr. Allra längst ut på udden ligger villasamhället Viimsi, dit en del av de bäst ställda tallinnborna sökt sig under senare år. Så vad är väl mer naturligt än att president Lennart Meri låtit uppföra ett svenskt typhus åt sig längs ut på udden. Därifrån ser han såväl Aegna som Naissaar och båtar såväl i Tallinnbukten som Finska viken.

På återvägen från Viimsi eller Pirita kan du göra en avstickare till Metsakalmistu (Skogskyrkogården). Den ligger ett par kilometer upp längs Kloostrimetsa (Klosterskogsvägen). Vägen slingrar sig genom barrskog som förbereder dig för kyrkogårdens stillhet.

De flesta besökare brukar ta till höger alldeles innanför ingången. Där ligger några av den estniska kulturens främsta företrädare begravda.

Först vilar schackspelaren Paul Keres (1916-75), sångaren Georg Ots (som fått en finlandsfärja uppkallad efter sig och utan att ha varit politiker i många år var ledamot av Estlands Högsta Sovjet), författarmakarna Semper samt nationalskaldinnan Lydia Koidula (1843-86), vars stoft strax efter andra världskriget fördes hit från Kronstadt.

I närheten vilar andra stora författare som Anton Hansen-Tammsaare (1878-1940) och Eduard Vilde (1865-1933), den förste att bli begravd här, samt kompositörer som Evald Aav och Konstantin Türip, vars sånger brukar framföras under sångarfesterna.

Bland kulturutövarna har man trängt in en del gravar med framträdande politiker från sovjetisk tid och några blandfall som Johannes Vares-Barbarus (1890-1946); innan han blev misslyckad politiker var han mer lyckad poet. Han var Sovjet-Estlands förste "president" men till hans försvar kan sägas att han var den av 1940 års samarbetsmän som kanske mest ångrade det barbari som samarbetet med Stalin banade väg för. Vares-Barbarus hade hoppats att Estland skulle bli lika självstyrande som Yttre Mongoliet och blev så besviken över stalinterrorn att han tog sitt eget liv år 1946. Men det var förstås klen tröst för dem som då frusit eller hungrat ihjäl i Sibirien...

Hösten 1990 jordfästes här även president Konstantin Päts´ kvarlevor, som året före återfunnits i Ryssland. Där spärrades Estlands president fullt frisk in på mentalsjukhus och dog år 1956.

Vad du än må tycka om en del av dem som begravts här, kan ett besök på Skogskyrkogården ge tillfälle till en stunds eftertanke och begrundan innan du rusar vidare i livet. Ett par

kilometer bort längs samma väg ligger Pärnamäkyrkogården med gravar från 1970- talet och framåt.

Vill du ta det lugnt en stund till kan du att besöka Botaniska trädgården med sina 6 000 arter, varav en del tropiska i växthus. I trädgården ligger president Päts gamla sommarvilla, uppförd år 1919. Minnesstenen vid villan restes sjuttio år senare, när den forne presidenten förvandlades från sovjetisk "icke-person" till historisk person igen. Texten på stenen handlar om alla "dem som fördes bort härifrån"; de är hämtade från en dikt av Marie Under, som tjugo gånger nominerades till Nobelpriset i litteratur men dog nästan lika bortglömd på ett ålderdomshem i Stockholmstrakten år 1980 som president Päts på ett mentalsjukhus i Ryssland år 1956. Byggnaden där du löser biljett till Botaniska trädgården hyste stall, ladugård och garage på Päts´ tid.

Också stadens högsta byggnad, TV-tornet med sina 314 meter, ligger längs Klosterskogsvägen. Den fick sitt namn av att hela skogen en gång tillhörde Birgittaklostret. I TV-tornet lyckades estniska soldater stå emot sovjetiska angripare sommaren 1991. Tyvärr får inte heller du ta trappan upp utan måste använda hissen. Från restaurangen Galaxy ser du hela staden och i klart väder ända till Finlands kust.

NYA FÖRSTÄDER...OCH GAMLA

De nya förstäderna är numera en ofrånkomlig del, även om en del äldre invånare gärna hade levt utan dem. Dels för att ryska invandrare gavs förtur till dem, dels för att förstäderna är fantasifull som det svenska miljonprogrammets mass- och missfoster.

Mustamäe (Svartberget) byggdes först och fick sitt namn av en förkastningsbrant i södra delen. Området har enligt arkeologerna flertusenåriga anor som boplats; här låg också en av de första svenska bosättningarna.

Den nuvarande stadsplanen för området stadfästes år 1959 och förutsåg ett bilfritt bostadsområde. Bostadshusen skulle ramas in av serviceinrättningar som daghem, skolor och affärer. Vid mitten av 1970-talet stod området färdigt.

Du kommer lättast dit via den breda Sõpruse puiestee (Vänskapsboulevarden), men vänskap har knappast präglat förhållandet mellan den ryska majoriteten och estniska minoriteten. Ester har ofta klagat över de ryska invandrarnas låt gå-mentalitet. Men den bristfälliga byggnadsstandarden har drabbat ester och ryssar lika.

Mustamäe har framför allt blivit en sovstad, men här ligger också Kadaka turg (Enbusketorget). I forna växthus säljs allt från livsmedel till piratkopior av allehanda märkesvaror; det finns också en marknad för begagnade varor som lockar många shoppingturister och estländare som vill handla för en spottstyver. Torget ligger i korsningen mellan Mustamäe- och Tammsaaregatorna och nås med trådbuss från hotell Viru eller järnvägsstationen.

I Mustamäe ligger också Tehnikaülikool (TTÜ; Tekniska universitet) med en rad forskningsinstitut och omkring 9 000 studerande - nästan dubbelt så många som stadens näst största högskola, den pedagogiska (TPÜ) med drygt 5 000 studerande. Tekniska universitetet håller till i ett skogsområde mellan Ehitajate- och Akadeemiagatorna. Annars är stadsdelen

mer grå än grön. Titta gärna på sagoslottet som blivit kårhus för teknologerna, Glehni loss (Glehns slott), som bär sitt namn efter en godsägare som år 1886 lät bygga slottet i medeltida riddarstil.

Ehitajate leder vidare till ett ännu nyare bostadsområde, Õismäe (Blomknoppsberget). Det vackra namnet till trots är stadsdelen lika ödslig som grannen. Bostadshusen bildar cirkel runt serviceinrättningarna, vilket bidrar till en mjukare framtoning än Mustamäe. Här finns också badsjön Harku.

Den tredje och förmodligen sista stadsdelen av detta slag är Lasnamäe på andra sidan stan - öster om Piritä och Kadrioru. Området planerades i början av 1970-talet för ungefär 200 000 invånare. De skulle förenas med stadens centrum genom en ny stor motorled och snabbspårväg. Men den nya spårvägen blev aldrig av och i stället får man skramla fram med buss. Privatbilister brukar med viss oro blicka upp mot vägbron, varifrån ungdomar ibland försöker kasta sten på bilarna.

För egen del trivs jag bättre i en grannförort till Mustamäe, den övervägande estniska trädgårdsstaden Nõmme. Det var en egen stad under mellankrigstiden och under senare år har röster åter höjts för en frigörelse från Tallinn. Från centrum kan du ta lokaltåget till Nõmme station, där också finns torg och Buldogi pubi, en pub framför allt för ungdomar. Du kan också ta buss, taxi eller egen bil längs den långa Vabaduse. Se upp för hundarna som ibland springer lösa i trädgårdarna; ofta är de ute också om natten och skäller på nattvandrare. Vid sidan av villorna finns två- och trefamiljshus från mellankrigstiden - i trä, men med trapphus i silikattegel. Under sovjettiden följde man här Voltaires råd att odla sin trädgård och putsade dessutom på sina hus och byggde ut dem efter förmåga. "Mitt hus är min borg" kunde varit ett motto för många av invånarna. Även de gråaste hus på utsidan kunde inuti ha gjorts lika hemtrevliga som en del av miljonprogrammets trista lägenheter.

Kopli är en annan gammal stadsdel, som kan vara värd en nostalgitripp. Från Baltiska järnvägsstationen följer spårvagn och bussar gatan till halvön med samma namn som stadsdelen. Du passerar ännu en gammal stadsdel, Kalamaja (Fiskhuset), där några gamla trähus rustats upp för svenska biståndspengar och där en gammal kyrkogård under sovjettiden förvandlades till park. Vid spårvagnens sluthållplats ligger en ortodox träkyrka och ned mot havet ett område med tsartida arbetarbaracker. Vägarna runt dem kallas första, andra, tredje, fjärde och femte "liin" (linjen). De flesta husen är fortfarande förfallna, men svenska turister brukar finna dem betydligt mer pittoreska än de som tvingats bo där utan fungerande avlopp och andra bekvämligheter. På andra sidan Kopliviken ser du Tallinns Skansen, friluftsmuseet Rocca al Mare.

ROCCA AL MARE

Friluftsmuseet Rocca al Mare är ett av stadens främsta utflyktsmål. Det ligger åt motsatt håll jämfört med Kadrioru och Piritä. Du tar Paldiskilandsvägen västerut.

Längs vägen kan du passera stadsdelen Kopli, vars badstrand förr utnyttjades av många stadsbor. Få gör det idag. Men friluftsmuseet är fortfarande värt ett besök.

Rocca al Mare fick sitt namn av en tidigare borgmästare, storköpmannen A.Girard de Soucanton, som år 1880 byggde sig ett sommarhus här. Det italienska namnet betyder "Klippan vid havet" och berget stupar onekligen i havet.

Borgmästaren smyckade sitt sommarstället med gravstenar från stadens dominikankloster. Men år 1959 hämtades de tillbaka till Katarinakyrkan.

Rocca al Mare blev i stället en sevärdhet genom alla de gamla byggnader som förts hit från olika delar av landet: en bondgård med höskjul, ladugård, kvarn, bastu, smidesverkstad och ett litet kapell. Du kan titta in i de flesta byggnaderna.

De första föremålen kom hit år 1958 och sex år senare invigdes museet. Som så mycket annat från sovjettiden har byggnaderna hotats av förfall på grund av bristande underhåll. Huvudgården Sassi-Jaan brändes ned för några år sedan, när estniska kulturbyggnader runtom i landet vandaliserades av "okända män", men har byggts upp igen.

På Rocca al Mare ordnas sommartid uppvisningar i folkdans varje helg. Du och andra besökare är välkommen att delta. Redan det är värt besöket - vare sig du är duktig dansör eller vill le i mjugg åt dem som är ännu mer "träbenta" än du...

Får du tid över kan du på återvägen titta in på Maksimarket. De säger sig vara Nordens största stormarknad och kallar sig därför hypermarknad. På nästan 20 000 m² affärsyta - lika mycket som fem fotbollsplaner - bör du kunna hitta något att ta med dig hem.

Alfabetet påminner om det svenska. Å,ä,ö fattas förstås men i stället har esterna ü och ô. Medan ö uttalas som det svenska ordet "ö" uttalas ô som när ungdomar knackar varann på axeln och säger "öh, du!". O uttalas som svenska å och u som svenska o.

Brottligheten har minskat under senare år. Men fortfarande är det inte farligare att turista i Tallinn än i exempelvis Stockholm. Ännu har ingen nykter svensk turist råkat illa ut.

Cigaretter är billigare än i Sverige.
Drick uppskattas - gärna 10 procent på restauranger och i taxin.

Elströmmen är på 220 volt. Vanliga europeiska stickkontakter går bra - bara några enstaka ställen har kvar de smala, ryska kontakterna.

Finnar är den största turistgruppen, nästan två miljoner i fjor, men också turismen från Sverige har under senare år fördubblats, till 123 000 i fjor.

Guidade stadsturer erbjuds av rederiet Tallink och lokala turistbyråer. Prova också på att åka häst-och-vagn i Gamla stan sommartid.

Handikappade har det svårt att ta sig fram i Gamla stan med dess kullerstengator och trappor. Men det finns specialutrustade taxier och minibussar hos Invatakso (tel 654 15 15 654 15 15) och Taksoteenuste AS (646 01 00 646 01 00)

Ishockey är ingen stor sport i Estland. Men tiokamp är desto mer populärt sedan Erki Nool blivit en av de bästa i världen och skidåkning sedan Kristina Smigun klarat av t o m dopade ryskor.

Junideportationerna 1941 blev en chock för det estniska folket. Under en enda natt, mellan 13 och 14 juni, skickade kommunisterna nästan 10 000 ester i boskapsvagnar till Sibirien där de flesta dog. Under den tyska ockupationen mördade de tyska nazisterna och deras inhemska samarbetsmän nästan 1 000 judar.

Kartor går numera att få tag på i kiosker och boklådor. Under sovjettiden ritade man avsiktligt kartor fel för att spioner skulle gå vilse.

Livland kallades förut den södra delen av Estland och norra delen av Livland. Det svenska rikets då folkrikaste stad, Riga, var huvudort och i den sydestniska staden Tartu grundade Gustav IV Adolf det svenska rikets andra universitet 1632.

Miljön har blivit betydligt bättre under senare år. Sovjettidens värsta fabriker har lagts ner och den osande bensinen bytts mot blyfri från väst.

Narva ligger en bra bit från Tallinn, 212 km. Det är idag en helt rysk stad, men de båda mäktiga tvillingborgarna på var sin sida av floden är fortfarande värda en utflykt. Andra spännande utflykter är till nationalparken Lahemaa öster om huvudstaden, svenskbygden kring Hapsal och Nuckö samt de gamla svensköarna utanför kusten, badorten Pärnu vid Rigabukten och universitetsstaden Tartu.

Olaikyrkan var världens högsta byggnad 1449-1625 och Europas högsta (efter Eiffeltornet) ännu under mellankrigstiden.

Pengar kan numera växlas lite varstans. Det finns också gott om uttagsmaskiner för de flesta kontokort. Det går nästan två estniska kronor, kroon, på en svensk; kroon är knuten till D-marken och därigenom till euron. Estlands regering vill införa euron redan innan landet blir med i EU om några år.

Radio-TV finns både statlig och privat. Tre estnisk privatkanaler och en statlig och rikssvensk TV visas via Finlands TV 4. Hotellen har samma satellitutbud som i Sverige.

Språken i Estland är främst estniska och ryska. De flesta ester förstår finska, framför allt de i norra Estland som redan under sovjettiden tittade på finsk tv. Ungdomar klarar engelska, äldre lite tyska.

Tullfritt får du föra in en liter sprit, en liter vin och ett par "plattor" öl till Sverige.

Ungdomar lyssnar på samma slags musik och klär sig likadant som sina jämnåriga i Sverige.

Visum behöver svenskar inte längre söka - passet räcker.

Östersjön har åter förvandlats från en fredlig förbindelselänk från att i årtionden ha varit en djup vallgrav mellan Baltikum och övriga Norden.

Ytterligare sidor finns på google Tallinnboken uppdaterad

